

УКРАЇНА ПІСЛЯ 2015 РОКУ: **МАЙБУТНЄ, ЯКОГО МИ ПРАГНЕМО**

УКРАЇНА ПІСЛЯ 2015 РОКУ:
**МАЙБУТНЄ,
ЯКОГО МИ ПРАГНЕМО**

Україна після 2015 року: Майбутнє, якого ми прагнемо / Національна доповідь. [Лібанова Е. М., Балакірева О. М., Єрмолаєв А. В. та ін.] – К. : 2013

Доповідь підготовлено авторським колективом за участю Елли Лібанової, Ольги Балакіревої, Андрія Єрмолаєва, Віктора Щербини, Ярослава Жаліло, Володимира Лупація, Ольги Піщуліної, Олени Кочемировської. Загальну координацію підготовки доповіді здійснено спеціально створеною групою представників системи ООН в Україні з вироблення національної позиції щодо Порядку денного розвитку після 2015 року за участю агентств системи ООН в Україні.

У доповіді подано бачення пріоритетів розвитку на період після 2015 року, сформоване за результатами національних консультацій, що відбулися в Україні у січні–квітні 2013 року. У доповіді наведені як узагальнена позиція громадськості й експертної спільноти, так і думки окремих людей, висловлені під час національних консультацій та опитувань. Також у доповіді сформульовано рекомендації для забезпечення сталого людського розвитку в Україні та світі.

У виданні використані фотографії з щорічного міжнародного фотоконкурсу газети «День».

Цю доповідь підготовлено за сприяння Представництва ООН в Україні в рамках проекту «Прискорення прогресу на шляху досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття в Україні», який впроваджується Програмою розвитку ООН. Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ООН.

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ	6
ВСТУП. ПОРЯДОК ДЕННИЙ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПІСЛЯ 2015 РОКУ	7
Розділ 1. МАЙБУТНЄ, ЯКОГО МИ ПРАГНЕМО: СУСПІЛЬНА ДУМКА ТА БАЧЕННЯ	9
Розділ 2. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ, ВИЗНАЧЕНІ УКРАЇНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ	13
2.1. Рівність можливостей і соціальна справедливість: розбудова справедливого соціально інтегрованого суспільства, де неможливі відторгнення і маргіналізація	15
2.2. Ефективна та прозора влада: необхідна умова досягнення визначених пріоритетів розвитку на період після 2015 року	21
2.3. Ефективна система охорони здоров'я: зростання тривалості здорового життя	25
2.4. Гідна праця: сприяння людському розвитку і реалізації людського потенціалу	29
2.5. Модерна економіка: формування інноваційної моделі розвитку	32
2.6. Здорове довкілля: збереження і розвиток екологічного потенціалу території	37
2.7. Доступна та якісна освіта: духовний розвиток і конкурентність на ринку праці	39
2.8. Розвинена інфраструктура: подолання територіальної нерівності	43
Розділ 3. СТАН ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ТИСЯЧОЛІТТЯ	45
Розділ 4. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ПОДАЛЬШИХ ЗМІН	49
Розділ 5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ	53
Розділ 6. ВІДПОВІДІ НА НОВІТНІ ВИКЛИКИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ	57
Додатки. НАЦІОНАЛЬНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ З ПИТАНЬ ПОРЯДКУ ДЕННОГО РОЗВИТКУ ПІСЛЯ 2015 РОКУ В УКРАЇНІ	61
Додаток А. Національні консультації щодо пріоритетів розвитку України після 2015 року	62
Таблиця А.1. Процес національних консультацій в Україні	63
Додаток Б. Узагальнення відповідей на запропоновані запитання та висловлені думки	66
Таблиця Б.1. Експертна спільнота та науковці	66
Таблиця Б.2. Соціально вразливі групи	71

Таблиця Б.3. Групи за віком (студенти, учні, люди похилого віку).....	80
Таблиця Б.4. Економічно активне населення: наймані працівники та безробітні.....	87
Таблиця Б.5. Роботодавці: великий і малий бізнес	96
Таблиця Б.6. Представники окремих національних меншин	101
Таблиця Б.7. Громадські об'єднання	106
Таблиця Б.8. ЛГБТ-спільнота	110

СПИСОК ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

АРВ-терапія	Антиретровірусна терапія
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ГО	Громадська організація
ВІЛ	Вірус імунодефіциту людини
ВНЗ	Вищий навчальний заклад
ЄС	Європейський Союз
ІДСД	Інститут демографії і соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України
ІЛР	Індекс людського розвитку
ЛГБТ	Лесбіянки, гомосексуалісти, бісексуали, транссексуали
ЛЖВ	Люди, які живуть з ВІЛ-інфекцією
НАН	Національна академія наук
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПРООН	Програма Розвитку Організації Об'єднаних Націй
ПТНЗ	Професійно-технічні навчальні заклади
СНІД	Синдром набутого імунодефіциту
США	Сполучені Штати Америки
ЦРТ	Цілі Розвитку Тисячоліття

РЕЗЮМЕ

На початку нового століття Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) Організацією Об'єднаних Націй було визначено орієнтирами світового розвитку до 2015 року. На Саміті ООН з питань оцінки прогресу в досягненні ЦРТ у 2010 році було ініційовано міжурядовий діалог щодо «Порядку денного розвитку після 2015 року». Формування набору пріоритетів майбутнього розвитку відбувається на основі комплексного, відкритого і прозорого консультативного процесу за участю багатьох заінтересованих сторін. Національні консультації щодо формування нового Порядку денного розвитку проходять у 88 країнах світу.

Україна, як і інші держави-члени ООН, взяла участь у цьому процесі. У країні було сформовано національну позицію щодо Порядку денного розвитку після 2015 року за результатами національних консультацій, що відбулись в Україні на початку 2013 року. Формування національної позиції було ініційовано системою ООН в Україні у партнерстві з Інститутом демографії і соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. Також у національних консультаціях та формуванні пріоритетів розвитку після 2015 року брали участь Національний інститут стратегічних досліджень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» та ГО «Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка».

Українським суспільством визначено такі пріоритети розвитку на період після 2015 року:

- ✓ Рівність можливостей і соціальна справедливість: розбудова справедливого соціально інтегрованого суспільства, в якому неможливі відторгнення і маргіналізація.
- ✓ Ефективна та прозора влада: необхідна умова досягнення визначених пріоритетів розвитку на період після 2015 року.
- ✓ Ефективна система охорони здоров'я: зростання тривалості здорового життя.
- ✓ Гідна праця: сприяння людському розвитку і реалізації людського потенціалу.
- ✓ Модерна економіка: формування інноваційної моделі розвитку.
- ✓ Здорове довкілля: збереження і розвиток екологічного потенціалу території.
- ✓ Доступна та якісна освіта: духовний розвиток і конкурентність на ринку праці.
- ✓ Розвинена інфраструктура: подолання територіальної нерівності.

Найбільш значущим пріоритетом розвитку визначено забезпечення соціальної справедливості та скорочення нерівності за всіма її вимірами, що свідчить про становлення громадянського суспільства та суспільний запит на сталий людський розвиток.

Доповідь подає бачення українським суспільством напрямів майбутнього розвитку. У першому розділі наведено узагальнені результати національних консультацій щодо «Майбутнього, якого ми прагнемо». Другий розділ присвячено висвітленню основних восьми пріоритетних напрямів розвитку, визначених українським суспільством. Розділ побудовано за структурою: громадська думка (зі вставками, в яких наведено висловлювання учасників консультацій), експертний коментар, ключові рекомендації для подальших дій. У третьому розділі проаналізовано стан досягнення ЦРТ, здобутки та недоліки для врахування у процесі встановлення нових цілей розвитку після 2015 року. Четвертий розділ містить соціально-демографічне підґрунтя для забезпечення необхідних змін. У п'ятому розділі висвітлюється думка щодо ролі забезпечення прав людини у процесах соціально-економічного розвитку, у шостому – пропонуються напрями пошуку відповідей на новітні виклики, що постають на шляху розвитку. Додатки до доповіді містять інформацію щодо національних консультацій з питань Порядку денного розвитку після 2015 року в Україні (процес та підсумки).

ВСТУП

ПОРЯДОК ДЕННИЙ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПІСЛЯ 2015 РОКУ

У 2000 році на Саміті Тисячоліття ООН 189 держав світу, у тому числі й Україна, затвердили Декларацію Тисячоліття ООН, яка започаткувала прогрес у досягненні визначених результатів до 2015 року у тих сферах, де нерівномірність глобального людського розвитку виявилася найгострішою. Декларація Тисячоліття ООН є зобов'язанням досягти Цілей Розвитку Тисячоліття до 2015 року:

- Ціль 1: Ліквідація крайньої злиденності та голоду.
- Ціль 2: Забезпечення загальної початкової освіти.
- Ціль 3: Заохочення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок.
- Ціль 4: Скорочення дитячої смертності.
- Ціль 5: Поліпшення охорони материнства.
- Ціль 6: Боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями.
- Ціль 7: Забезпечення сталого екологічного розвитку.
- Ціль 8: Формування глобального партнерства з метою розвитку.

Завдяки ЦРТ відбулися відчутні зміни у житті людей усього світу. Після 2015 року світова спільнота має використати імпульс ЦРТ і продовжити поступ на шляху досягнення процвітання, справедливості, свободи та гідності.

У 2010 році Саміт ООН, присвячений прогресу у досягненні Цілей Розвитку Тисячоліття (Пленарне засідання Генеральної Асамблеї ООН найвищого рівня), об'єднав світових лідерів для оцінки досягнутого прогресу, визначення проблем та перешкод на шляху розвитку і підтвердження готовності здійснити конкретні заходи для досягнення ЦРТ до 2015 року. У Підсумковому документі Саміту було наголошено на необхідності ініціювання міжурядового діалогу для формування нового «Порядку денного розвитку після 2015 року», який має ґрунтуватися на ЦРТ та враховувати нові виклики розвитку. У 2012 році Підсумковий документ Конференції ООН з питань сталого розвитку «Ріо + 20» (Ріо де Жанейро, Бразилія, червень 2012 р.) узагальнив бачення цілей сталого розвитку, які також мають враховуватись у процесі розроблення Порядку денного розвитку після 2015 року.

Було визначено головні компоненти, які складають основу нового Порядку денного розвитку: забезпечення миру та злагоди; захист прав людини; зменшення нерівності; сприяння сталому розвитку. За 11-ма тематичними сферами (Нерівність; Стан здоров'я; Освіта; Демографічна ситуація; Економічне зростання та зайнятість; Енергія; Вода; Екологічна рівновага; Управління; Продовольча безпека; Конфлікти та їх попередження) проведено тематичні консультації із залученням експертної спільноти усього світу. Запроваджено глобальний он-лайн діалог на платформі «Світ у 2015 році» (worldwewant2015.org), на платформі Facebook та на спеціально створеній платформі для інтерактивного опитування на глобальному рівні «Мій світ» (myworld.org), де люди мають можливість обрати власні пріоритети розвитку.

Національні консультації з обговорення «Порядку денного розвитку після 2015 року», що проходять у 87-ми країнах світу, є важливим інструментом для забезпечення врахування суспільної думки у процесі формування нових цілей глобального розвитку. Національні консультації мають на меті: вироблення національної позиції щодо пріоритетів розвитку для її урахування у подальшій роботі з формування глобального Порядку денного розвитку; використання національної позиції щодо пріоритетів розвитку у процесі стратегічного планування національного розвитку; розбудову національного та міжнародного консенсусу з питань формування пакета пріоритетів розвитку після 2015 року. Процес національних консультацій побудовано таким чином, щоб установити взаємодію з групами та спільнотами, які не мають доступу (або мають обмежений доступ) до обговорення питань розвитку (тобто соціально відторгненими та маргіналізованими групами), а також з молоддю, яка буде нести відповідальність за майбутнє планети.

МАЙБУТНЄ, ЯКОГО МИ ПРАГНЕМО: СУСПІЛЬНА ДУМКА ТА БАЧЕННЯ

РОЗДІЛ 1

В Україні національні консультації для визначення суспільної думки щодо майбутнього, якого прагнуть люди, та щодо бачення ними пріоритетів розвитку на період після 2015 року відбулися на початку 2013 року. У них взяли участь представники понад 20-ти різних груп населення. Консультації відбулись у 9-ти містах України (Дніпропетровськ, Житомир, Київ, Львів, Одеса, Тернопіль, Сімферополь, Харків, Ужгород), у селах та малих містах 24-х областей України та у Автономній Республіці Крим. До цього процесу було залучено представників уразливих груп населення (у тому числі безробітних, пенсіонерів, представників національних меншин, дітей-сиріт, людей з особливими потребами, людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом тощо). Загальна кількість учасників, які особисто брали участь у консультаціях, становить 4568 осіб, із яких 776 – представники сільської місцевості, 1992 – мешканці міст; 1581 жінка; 1484 представники молоді до 24 років, 1806 осіб похилого віку. Кількість учасників електронного опитування та краудсорсінгової платформи становить понад 25 тис. осіб. Крім того, до глобального інтерактивного опитування «Мій світ» долучилося близько 11 тис. українців, які обрали найбільш важливі пріоритети розвитку. Переважна більшість учасників консультацій надала позитивну оцінку можливості взяти участь у процесі формування пріоритетів розвитку.

Основні питання, що обговорювалися під час національних консультацій, охоплювали: бачення напрямів розвитку після 2015 року; осмислення досягнень України за роки незалежності; рівень та якість життя населення; проблеми на шляху розвитку, їх причини та можливі способи їх розв'язання тощо.

Понад 80% учасників консультацій висловили незадоволення якістю життя в Україні, а три чверті не задоволені можливістю впливати на прийняття рішень, які є важливими для розвитку країни. Значна частина учасників наголошувала на необхідності розв'язання проблем нерівності (у різних її вимірах та проявах) та недотримання прав людини. Практично всі учасники дискусій на тому чи іншому етапі обговорення звертали увагу на необхідності розв'язання проблем у сфері зайнятості та гідної праці, у ході консультацій наголошувалося на необхідності збільшення розмірів оплати праці та пенсій, підвищення якості освіти та забезпеченні її відповідності потребам ринку праці. Серед експертів та студент-

ської молоді активно обговорювалися питання енергетичної та екологічної безпеки, залучення іноземних інвестицій, шляхів відновлення економічного зростання. Літні люди, представники громадських організацій, у тому числі тих, що працюють з ЛЖВ та людьми з інвалідністю, значною мірою незадоволені станом охорони здоров'я в країні та низькою якістю медичних послуг. Представники бізнесу наголошували на необхідності покращення податкової політики, умов для ведення бізнесу.

Узагальнення підсумків національних консультацій (аналіз змісту консультацій, дискусій та опитувань) дає підстави виокремити наступні ключові пріоритети розвитку:

- ✓ створення умов для самореалізації та розбудова справедливого суспільства;
- ✓ професійна, відповідальна влада та діалог «влада – народ»;
- ✓ реформування системи освіти та професійної підготовки, підвищення рівня освіченості суспільства, розвиток освіти впродовж життя;
- ✓ підвищення якості охорони здоров'я та медичної допомоги;
- ✓ забезпечення прав людини у всіх сферах життя: державна підтримка уразливих груп, боротьба з бідністю, створення рівних можливостей для всіх;
- ✓ забезпечення повної зайнятості та гідної праці, орієнтація професійної освіти на потреби ринку праці;
- ✓ модернізація виробництва, забезпечення сталого економічного розвитку, вдосконалення податкової політики, сприяння залученню інвестицій та впровадження інноваційних технологій;
- ✓ зменшення нерівності в різних її проявах;
- ✓ вирішення питань енергетичного забезпечення та енергетичної незалежності;
- ✓ захист навколишнього середовища та виховання екологічної свідомості;
- ✓ розвиток громадянського суспільства, зміцнення суспільної солідарності.

За результатами узагальнення й оброблення відповідей учасників національних консультацій – відкритих дискусій та опитувань, інтерактивного опитування «Мій світ» та опитування за допомогою Всеукраїнської краудсорсінгової платформи «Майбутнє, якого ми прагнемо» – визначено національне бачення ключових цілей та пріоритетів розвитку після 2015 року (табл. 1.1).

Очевидну першість учасники національних консультацій віддали забезпеченню рівних

Таблиця 1.1. Бачення українським суспільством пріоритетів розвитку після 2015 року

Пріоритет	Національні консультації		Інтерактивне опитування	
	опитування	дискусії	«Мій світ»	Всеукраїнська краудсорсінгова платформа «Майбутнє, якого ми прагнемо»
Рівність можливостей і соціальна справедливість	95%	90%	90%	34%
Ефективна та чесна влада	24%	70%	57%	46%
Ефективна охорона здоров'я та зростання тривалості здорового життя	60%	45%	57%	14%
Гідна праця	70%	44%	46%	34%
Модерна економіка	40%	60%	–	29%
Здорове довкілля	50%	28%	60%	5%
Доступна та якісна освіта	50%	30%	52%	14%
Розвинена інфраструктура	–	–	50%	–

можливостей і соціальної справедливості. Взагалі цей пріоритет отримав найвищий рейтинг у трьох сукупностях і другий – у четвертій. Водночас він виявився чи не єдиним, щодо якого відсутні особливі розбіжності в оцінці його значущості.

Другим за значенням пріоритетом учасники консультацій визнали ефективну і чесну владу – про важливість забезпечення ефективності дій влади згадувалось у багатьох дискусіях (70% висловлювань). Найчастіше українці говорили про необхідність подолання корупції та покращання роботи владних структур. Проте, висока якість влади не є ані пріоритетом, ані метою розвитку – вона є необхідною передумовою досягнення прогресу.

Третім пріоритетом визначено ефективну систему охорони здоров'я та зростання тривалості здорового життя – низьку увагу йому приділено лише учасниками краудсорсінгової платформи, ймовірно, через домінування в складі цієї сукупності молоді. Четверту позицію учасники консультацій віддали забезпеченню гідної праці, особливо підкреслюючи значення саме зайнятості, можливостей працевлаштування та кар'єрного просування.

П'яте місце посів пріоритет «модернізація економіки», причому диспутанти визнали цей пріоритет навіть третім. Характерно, що українці найчастіше підкреслювали нагальну необхідність впровадження інноваційних технологій та залучення зовнішніх

інвестицій, забезпечення не одноразового економічного прориву, а сталого розвитку.

Здорове довкілля визнано шостим пріоритетом розвитку. Українці, які пережили Чорнобильську катастрофу, традиційно приділяють увагу екологічним проблемам. Крім того, третина населення країни мешкає в сільській місцевості, об'єктивно більш вразливої до природних катаклізмів. Найчастіше учасники консультацій згадували про необхідність захисту лісів та водоймів, доступність чистої питної води, загалом забезпечення екологічної сталості та права на безпечне навколишнє середовище.

Сьомим пріоритетом визнано доступну та якісну освіту. Це є надзвичайно важливим з огляду на значення освіти у формуванні трудового потенціалу та загальнокультурного середовища в суспільстві. Українці переймаються не стільки можливостями отримання освіти (про це йдеться переважно в контексті вищої освіти), скільки її якістю.

Безпосередньо про розвинену інфраструктуру йшлося тільки у відповідях у межах on-line опитування «Мій світ», де на її важливості наголошували понад половина учасників. Підкреслювалося значення дорожньо-транспортної мережі, доступності телефону та Інтернету, надійного енергопостачання. Проте урахування думок цієї сукупності (понад 10,5 тис. осіб) дає підстави визнати розвинену інфраструктуру не тільки основним інструмен-

Рис. 1.1. Основні пріоритети розвитку України після 2015 року, визначені науково-експертним середовищем

Джерело: складено за результатами матеріалів «круглих столів» та обговорень з фокус-групами (за участю науковців та експертів), проведених у межах національних консультацій

том подолання територіальної нерівності, а й самостійним пріоритетом розвитку (як складову якості життя населення).

Окремі сукупності українців визначили різний склад пріоритетів і їх різні місця у рейтингу. Певною мірою розбіжності зумовлені формулюванням питань (зокрема, це стосується відмінностей у результатах опитувань і дискусій), але частково і відмінностями самих сукупностей, передусім за питомою вагою молоді до 35 років та осіб з вищою освітою.

Водночас, порівняно з широким колом учасників консультацій, науково-експертне середовище формує дещо іншу ієрархію цілей (рис. 1.1). Значно більше уваги фахівцями приділяється підвищенню якості освіти як головної передумови нарощування людського й соціального капіталу країни, забезпечення людського розвитку, а основними напрямками покращання управління визнано викорінення корупції і загалом підвищення ефективності роботи влади, зменшення масштабів тінізації економіки та легалізацію прибутків.

Експерти акцентували увагу на необхідності модернізації виробництва (із запровадженням інноваційних енерго-, ресурсо- і матеріалозберігаючих технологій), вбачаючи саме в цьому економічне підґрунтя поліпшення якості життя. Важливим пріоритетом експертним середовищем було визнано також ефективний соціальний захист, у т.ч. захист працюючих, що, зрештою, забезпечує подолання бідності та гідний рівень життя населення.

Відтак, найбільш важливим пріоритетом, сформульованим експертами, є поліпшення соціального розвитку, другим за значенням визнано необхідність підвищення ефективності управління (не лише державного, а й місцевого, приватного тощо), третю позицію посідає модернізація економіки шляхом запровадження інноваційних технологій, четверту – захист довкілля.

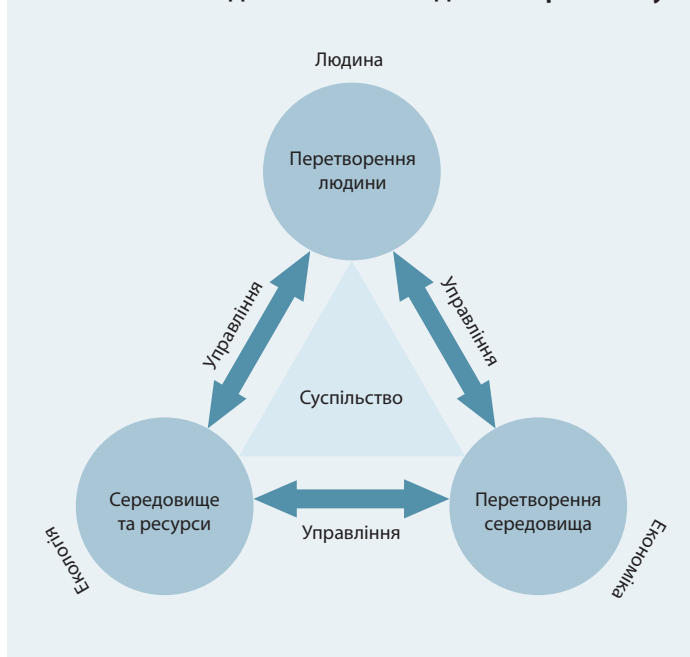
З огляду на те, що українці загалом вбачають головною сферою життя, яка потребує основної уваги і в межах України, і в глобальному сенсі, саме соціальну, соціалізація розвитку є необхідною для реалізації завдань за всіма пріоритетами розвитку. Отримання реального соціального ефекту від економічного розвитку вимагатиме відповідної політики доходів, включаючи питання первинного та вторинного їх перерозподілу, детінізації економіки, зайнятості та доходів, впорядкування відносин влади та міжбюджетних відносин.

Для формування позитивних соціальних трендів в умовах післякризових макроекономічних обмежень необхідна реформа системи соціального забезпечення, що уможливить яка забезпечить максимізацію цільового використання хронічно обмежених фінансових ресурсів на реалізацію завдань цілі соціальної політики. Інвестиції в людський капітал мають забезпечити послідовне збільшення вартості останнього, що надасть змогу поєднувати зростання доходів працюючих із підвищенням національної конкурентоспроможності.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ, ВИЗНАЧЕНІ УКРАЇНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Рис. 2.1. Складові сталого людського розвитку

Українське суспільство пропонує світовій спільноті новий погляд на пріоритети розвитку після 2015 року, який відповідає концепції сталого людського розвитку (рис. 2.1). Розвиток держави на засадах сталого розвитку можливий за умови узгодженого вирішення соціальних, економічних та екологічних питань. Ігнорування хоча б одного з названих компонентів тягне за собою нівелювання досягнутих успіхів у інших галузях та поглиблення проблем.

З'ясування перспектив розвитку України потребує зосередження уваги передусім на якості управління, яке і забезпечує зв'язок усіх складників та в кінцевому підсумку – поліпшення рівня життя населення (рис. 2.2). Цю тезу певною мірою підтверджено в про-

Рис. 2.2. Пріоритети, визначені українським суспільством, згруповані за напрямками сталого людського розвитку

цесі національних консультацій з визначення майбутнього України після 2015 року.

Об'єднання всіх цілей, сформульованих учасниками національних консультацій, у три напрями сталого розвитку – соціальний, економічний, екологічний, з виокремленням управління як інструменту їх змін, – дає змогу розставити акценти: найбільш важливим визнано покращання якості життя і соціального розвитку в цілому, другим за значенням напрямом – підвищення ефективності управління (не тільки державного, а й локального – на рівні місцевої влади та громади, в бізнес-середовищі, за участю структур громадянського суспільства тощо), третю позицію обіймає модернізація економіки шляхом упровадження інноваційних технологій, четверту – захист довкілля.

Українці загалом вважають за необхідне забезпечення прав людини та розвиток людського потенціалу, про що свідчить визнання найважливішою саме соціальної сфери життя. Відповідно і діяльність, спрямована на екологічний розвиток, і економічні процеси перетворення природних ресурсів на матеріальні та духовні блага мають бути підпорядковані людському розвитку, забезпеченню гідного рівня та належної якості життя населення.

Думки людей

“...На першому місці має бути забезпечення прав людини! Необхідно забезпечити доступність медичної допомоги, важливо, щоб кожна людина мала гарантовану пенсію, щоб було захищене житло. На другому – боротьба з корупцією. І починати кожен мусить із себе – не давати хабарів і відповідно виховувати своїх дітей.”

“Вкрай важливим є розвиток економіки, підтримка підприємництва та зайнятості.”

“Всі мають однаково дотримуватися законів.”

У контексті покращання управління 86,8% учасників консультацій вказують на необхідність визначення цілей і пріоритетів розвитку на довгострокову (принаймні на 10 років) перспективу. Переважна більшість (66,2% загальної сукупності, 70,9% містян, 78,4% осіб з вищою освітою, 86,3% державних службовців і 83,3% студентів) вважають важливою участь громадськості в обговоренні цілей розвитку, водночас се-

ред аграріїв ця частка знижується до 52,0%, а серед безробітних – до 59,0%.

У контексті максимального залучення населення до прийняття рішень і контролю за їх виконанням 66,2% учасників національних консультацій підкреслюють важливість громадського обговорення пріоритетів розвитку України після 2015 року. Найбільше в цьому зацікавлені особи з вищою освітою (78,4%), державні службовці (86,3%), студенти (83,3%), освітяни (73,5%) та медики (76,9%).

2.1. Рівність можливостей і соціальна справедливість: розбудова справедливого соціально інтегрованого суспільства, де неможливі відторгнення і маргіналізація

2.1.1. Громадська думка

Більша частина всіх висловлювань учасників національних консультацій так чи інакше стосувалися неприпустимості існування в суспільстві вкоріненої кастовості, несправедливого і необґрунтованого розшарування за соціальними, етнічними, віковими, гендерними, релігійними ознаками. Саме

Думки людей

“...Дуже добре, що зараз обговорюються ЦРТ, буде проаналізовано не лише верхівку айсбергу, а й те, що знаходиться під водою, тобто ті заходи, програми, стратегії і той моніторинг, які здійснюються під відповідальність уряду. Визначені в результаті обговорень цілі та завдання мають бути імplementовані у всі програмні та стратегічні документи. Тому важливо не тільки окреслення цілей, а й те, як методично, чітко уряд братиме на себе відповідальність, включатиме визначені цілі в програмні документи, де буде чітко прописано, хто саме персонально відповідає за їх досягнення. Тоді це буде оцінка роботи міністерств і зв'язок з бюджетом.”

“...Права людини подібні до руху автострадою. Це не односторонній рух. Має бути якийсь внутрішній імпульс, коли людина не лише хоче, а й повинна розуміти, що захищає своє право. Має бути внутрішня потреба захищати свої права на дорозі, в лікарні, в школі. Ця внутрішня потреба відсутня у українських громадян, як у “продуктів” радянського періоду.”

тому в усіх групах обговорення велося доволу дотримання прав людини (на працю, соціальний захист, медичну допомогу, освіту тощо). Диспутанти розрізняли соціальну справедливість і соціальну рівність, підкреслюючи більшу важливість для України саме соціальної справедливості (табл. 2.1).

Найбільшу підтримку знайшло забезпечення права на належний рівень життя (69,8% від-

Таблиця 2.1. Права людини, забезпечення яких учасники національних консультацій визначали як нагальні пріоритети у процесі розвитку України після 2015 року*

Права людини	Частка опитаних, %
На життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту самої людини та її сім'ї	69,8
На охорону здоров'я та медичну допомогу	60,4
На житло	52,7
На освіту	49,6
На справедливі умови праці, у т.ч. на 8-годинний робочий день, на рівну оплату праці за роботу рівної значущості	48,6
На соціальний захист, соціальне забезпечення	46,0
Трудові права, у т.ч. права на працю та свободу праці	45,2
На соціальну справедливість	31,8
На безпечне навколишнє середовище	30,6
На отримання освіти рідною мовою	17,6

* Респонденти мали можливість обрати до 7 пріоритетів

Джерело: зведений масив даних за результатами опитування різних груп населення України в рамках національних консультацій «Україна після 2015 року: Майбутнє, якого ми прагнемо»

Думки людей

“...Таке враження складається, що державі вигідно мати бідне населення, яке працює за копійки. Така людина перетворюється на раба – ні про що не думає, тільки працює, аби не вмерти з голоду.”

“...Час змінювати менталітет населення, тому що в суспільстві домінує споживацьке ставлення. Є люди, які потребують і пільг, і посиленого соціального захисту, але вони їх не отримують. А є такі, що всі свої права дуже добре знають і, нічого в суспільство не вклавши, все можливе від нього отримують.”

“...Держава має повернутися обличчям до пенсіонерів, працею яких і створена сучасна економіка, якою б вона не була; необхідно розробляти цільові програми.”

“...Необхідно виховувати повагу до літніх людей ще в школі, в дитячому садочку.”

“...Трудові колективи, з яких людина іде на пенсію, мають підтримувати з нею зв'язки, хоча б вітаннями зі святами.”

“...Необхідно переглянути споживчий кошик для пенсіонерів, урахувати в ньому вартість ліків та медичної допомоги.”

“...Керівники держави мають виконувати закони, які вони самі й пишуть. А то виходить, що тільки ми маємо їх виконувати.”

повідей учасників національних опитувань і 34% відповідей учасників Національної краудсорсінгової платформи), на житло (52,7% відповідей учасників національних опитувань), на соціальний захист, соціальне забезпечення (46,0% відповідей учасників національних опитувань і 36,5% висловлювань учасників національних дискусій), забезпечення соціальної справедливості (31,8% відповідей учасників національних опитувань) та соціальної рівності (23,8% відповідей учасників національних опитувань).

Переважна більшість (74,4%) учасників консультацій переконані в необхідності зменшення існуючої різниці між багатими та бідними: про необхідність зниження майнового розшарування йшлося у виступах 32,8% учасників національних дискусій. Говорячи про різні прояви нерівності, диспутанти акцентували увагу на нерівності між багатими та бідними (28,4%), за до-

ходами (11,2%), за володінням власністю (10,2%), між чоловіками та жінками (9,2%), між містянами та селянами (8,6%). Найбільш гостро сприймається не нерівність за доходами та нерівномірність доступу до ресурсів як такі, а той факт, що вони визначаються не стільки особистими якостями (за рівнем освіти, працездатністю, активністю тощо), скільки соціальною належністю.

Населення України визнає проблеми бідності одними з найважливіших, хоча не завжди чітко формулює саме подолання бідності в системі цілей та пріоритетів розвитку. Частіше йдеться про здійснення необхідних заходів.

Так, у процесі національних консультацій акцентувалась увага на всій системі соціального захисту населення, безпосереднім наслідком покращання якого стане зменшення масштабів бідності. При цьому 29,5% учасників on-line опитування «Мій світ» підкреслювали необхідність підтримки тих, хто (за віком, станом здоров'я або іншими обставинами) не може працювати.

Про важливість цього напрямку розвитку говорили 47,4% усіх учасників, водночас представники бідних верств приділили йому значно більше уваги (68,4% тих, хто визначив своє матеріальне становище як дуже низьке, і 61,8% тих, хто вважає його низьким). Представники ж експертного середовища віддали подоланню бідності окреме дев'яте місце, не виокремлюючи при цьому види та форми забезпечення прав людини. Подолання бідності пов'язується із дотриманням прав людини, протидією масштабній, вкоріненій нерівності (за доходами, доступністю базових соціальних послуг і економічних ресурсів), із запобіганням спадковій бідності, соціальному відторгненню окремих груп населення (утворених за будь-якою ознакою – наявністю ВІЛ/СНІДу, сексуальною орієнтацією, станом здоров'я, віком, статтю, етнічною або релігійною належністю тощо). Так, на необхідності забезпечення прав людини, зокрема прав дітей, наголошували 29,7% учасників національних дискусій, попередження ксенофобії, стигматизації та дискримінації – 12,7% учасників національних опитувань, забезпечення свободи від дискримінації та переслідувань – 28,4% учасників on-line опитування «Мій світ», політичних свобод – 27,1% учасників on-line опитування «Мій світ», а дотримання гендерної рівності – 12,6% учасників національних дискусій та 20,0% учасників on-line опитування «Мій світ».

З анкети представника ромської спільноти

“...Хотілося б покращити в ромській громаді працевлаштування, якість середньої освіти, дати молодим людям можливість отримувати вищу освіту. ...щоб менше було ксенофобії, дискримінації, расизму.”

“...Як інструмент зменшення розшарування зарплата має бути білою.”

Укорінення нерівності за соціальними групами, перетворення належності до вищих щаблів соціальної інфраструктури на сталу преференцію знищує основи справжнього ринкового механізму, зберігаючи лише видимість ринку, що забезпечує привілейованій соціальній групі подальші вигоди. Таке суспільство неминуче набуває ознак кастовості, що унеможлиблює розвиток демократії, а в кінцевому підсумку – сталий людський розвиток взагалі.

Цілком зрозуміло, що диспутанти акцентували увагу на детінізації економіки і доходів як основному інструменті розбудови справедливої суспільства.

Розуміючи, що втілювати пріоритети розвитку України після 2015 року доведеться молоді, 52,2% учасників дискусій підкреслювали важливість створення умов для її самореалізації.

2.1.2. Експертний коментар

Надмірне розшарування населення за доходами, доступністю до базових соціальних послуг, кредитів і економічних ресурсів загалом пов'язане з високою тінізацією доходів, яку не вдається скоротити упродовж тривалого часу.

Найбільший внесок у нерівність здійснює заробітна плата (52,1%), причому в міських поселеннях це значення підвищується до 58,0%, а в сільських становить лише 31,6%. Такі значні відмінності пов'язані як з економічними, так і з демографічними чинниками. Зокрема, дається взнаки те, що питома вага осіб віком понад 60 років у сільських поселеннях сягає 23,3% (проти 20,2% у міських),

рівень зайнятості населення 30–39 років² становить 76,3% (проти 78,8% у міських), а 60 – 70 років – 42,1% (проти 15,9% у міських), середня заробітна плата в сільському господарстві³ – 1800 грн (проти 3120 грн у промисловості⁴) і середня пенсія селян – 1024,3 грн (проти 1316,3 грн містян). Відповідно, в сільській місцевості пенсії (другий за значенням складник доходів і міських, і сільських мешканців) формують 30,5% загальної нерівності, а в містах – 21,7%. Водночас на нерівність міського населення значно сильніше впливають доходи від підприємницької та індивідуальної діяльності (табл. 2.2).

Безперечно, нерівність за доходами є лише одним – хоча і дуже важливим – складником загальної нерівності населення, що охоплює нерівні можливості доступу до послуг соціальної сфери, фінансово-економічних та земельних ресурсів тощо.

Найбільш значущими сталими виявами нерівності в Україні є такі:

- ✓ за місцем проживання;
- ✓ за гендерною ознакою;
- ✓ за складом домогосподарства.

Нерівність за місцем проживання. Нерівність за місцем проживання пов'язана з відмінностями локальних ринків праці, а отже, і з відмінностями в доходах, різним рівнем розвитку інфраструктури, різною демографічною ситуацією.

Надзвичайно важливою є територіальна диференціація бідності (тип населеного пункту, місцевість проживання та регіон), що є результатом об'єктивно існуючих розбіжностей економічного розвитку та спеціалізації регіонів, з одного боку, й різної якості регіонального управління – з іншого.

Проблеми визначення ступеня нерівності

Формальні обчислення не віддзеркалюють реальну ситуацію, передусім, через неохоплення обстеженнями дійсно заможних верств суспільства (за оцінками, 10 – 12%). Тому отримані результати – і щодо розшарування, і щодо тінізації – потребують істотного коригування. За результатами спеціального моделювання, що передбачає імпутацію даних щодо заможних верств населення, коефіцієнт Джині становить 35% (за даними Обстежень умов життя домогосподарств – 25 – 27%).

Основний внесок у загальну нерівність населення України здійснюють доходи / витрати 10 – 15% населення з принципово відмінною від середньої структурою та якісно іншим рівнем споживання. Решта населення диференційована за доходами відносно рівномірно, перехід з однієї доходної групи до іншої відбувається доволі плавно. Така крива розподілу доходів свідчить про відсутність чітко окресленої середньої групи, чий майнові та споживчі характеристики займали б середнє положення між надспоживанням та недоспоживанням.

¹ Від 1999 року щоквартально Державною службою статистики України обстежуються 10 000 домогосподарств

² Найбільш продуктивний вік

³ Основна сфера прикладання праці сільського населення

⁴ Основна сфера прикладання праці міського населення

Таблиця 2.2. Внесок окремих складових у коефіцієнт Джині, %

Показник	Тип поселень		
	Усі	Міські	Сільські
Оплата праці	54,7	58,0	31,6
Пенсії	23,5	21,7	30,5
Доходи від підприємницької та індивідуальної діяльності	10,5	11,5	7,0
Допомоги:	-1,6	-1,0	-3,2
<i>допомога по безробіттю</i>	-0,1	-0,1	-0,1
<i>допомога на дітей</i>	-2,0	-1,5	-3,4
<i>допомога малозабезпеченим сім'ям</i>	-0,3	-0,1	-0,5
Субсидії	0,0	0,0	0,1
Пільги	1,2	1,2	1,0
Грошові доходи від особистого підсобного господарства та самостійних заготівель	3,1	0,5	16,9
Доходи від власності	0,7	0,5	1,9
Подарунки	4,5	4,6	3,3
Натуральний дохід від особистого підсобного господарства	0,5	0,0	8,6
Інші доходи	2,9	3,1	2,2

Джерело: розраховано за даними Обстеження умов життя домогосподарств України, що проводиться Державною службою статистики України

Суттєвим є вплив економічних, історичних, культурних, демографічних чинників, які впродовж тривалого періоду сформували усталені розбіжності. Певною мірою вплив регіональних відмінностей нівелюється збереженням жорсткої фінансової централізації, успадкованої від адміністративно-командної економічної системи. Але загалом територіальні відмінності умов життя, зайнятості, доходів, стану здоров'я, освіти населення, можливостей реалізації свого потенціалу істотно перевищують варіацію, прийнятну для регіонів однієї країни, що визначають деградацію окремих територій країни.

Найбільше поширена бідність у сільській місцевості та в малих містах. Обмеженість попиту на робочу силу спричинює нерегулярність зайнятості та нерівномірність отримання доходів. У сільській місцевості ринок праці переважно обмежується аграрним сектором, який, вочевидь, не може поглинути весь обсяг пропозиції робочої сили. За даними на початок 2012 року, чисельність сільського населення України віком 18–64 роки становила 8,9 млн осіб, тобто 29,3% загальної кількості людей цього віку. Існування настільки масштабного сільськогосподарського сектору видається неймовірним. Відповідно, забез-

печується зайнятість сільських мешканців у сфері обслуговування або переробки сільськогосподарської продукції та на ринках праці найближчих міст. Останнє можливе лише за наявності розвиненої дорожньо-транспортної мережі. Обмеженість можливостей зайнятості в сільській місцевості, відсутність умов для масштабної трудової маятникової міграції сільського населення формують доволі високі ризики безробіття, а отже, і бідності; значним є також вплив сезонності.

Занепад соціальної інфраструктури, успадкованої не в кращому стані з радянських часів, а відтак, і обмеження у доступі до послуг соціальної сфери, насамперед освіти та охорони здоров'я, фактично «прирікають» на бідність не лише дорослих, а й дітей у сільських поселеннях. Не маючи можливостей отримання належної освіти, необхідної медичної допомоги тощо, вони не зможуть бути конкурентоспроможними в своєму дорослому житті, тобто вони не зможуть отримувати високі (або навіть прийнятні) доходи. Таким чином, сьогоднішня нерівність за умовами життя навіть за достатності коштів породжує майбутню бідність.

Оцінюючи нерівні можливості щодо отримання якісної медичної допомоги, набуття

належної професійної – не обов'язково вищої – освіти, слід підкреслити, що головну роль в їх формуванні відіграють не тільки різні доходи, а й місце проживання, тобто не залежні від людини обставини. Населення з низькими доходами частіше потерпає від недоступності медичної допомоги: якщо в середньому 16,7% домогосподарств не можуть за потреби отримати медичну допомогу, придбати ліки чи вироби медичного призначення, то серед 10% найбільш можливих таких лише 8,9%, а серед 40% найбідніших – 19,8%. Для відвідування лікаря, особливо вузької спеціалізації, переважній більшості сільського населення необхідно їхати до міста, з яким далеко не всюди є постійний і зручний зв'язок.

Гендерна нерівність. До традиційно «жіночих» видів економічної діяльності в Україні належать сфера соціального забезпечення та охорони здоров'я, освіта, готельне та ресторанне господарство, в яких жінки становлять 66,4% працюючих. Жінки також переважають серед зайнятих у державному управлінні та фінансовій діяльності. Проте навіть за умови чисельного домінування в складі зайнятих вони, як правило, обіймають посади нижчих рівнів із низькими рівнями оплати праці. Надзвичайно висока концентрація жінок у цих секторах економіки є наслідком не стільки економічних, скільки соціально-психологічних причин, впливу сталих гендерних стереотипів. Виключно «чоловічими» видами економічної діяльності залишаються сфера підприємництва та галузі важкої промисловості (добувна промисловість, металургія та важке машинобудування), тоді як легка, харчова та медична галузі промисловості традиційно залишаються місцем застосування жіночої праці.

«Полюсом» чоловічої зайнятості є сфера топ-менеджменту. Існує так звана «скляна стеля» – сукупність неписаних правил, практик та ін., що усувають жінок від можливостей потрапити на вищі управлінські щаблі. Прикладом штучного відсторонення жінок від престижних посад та професій є «гендерно-привілейовані» оголошення про вакансії, що є типовим прикладом «дискримінації на рівні преференцій», коли при наймі працівників за інших рівних умов роботодавець надають перевагу чоловікам. Так, досить часто вакансії на посади менеджерів вищої і середньої ланки конкретизують під чоловічу стать, а за жінками, як правило, залишають

менш престижні посади секретарів, бухгалтерів та офіс-менеджерів.

У результаті середня заробітна плата чоловіка на 25 – 30% перевищує жіночий аналог, хоча в середньому по 27-ми країнах ЄС розрив становить 17% (2011 рік). Найвищі гендерні розриви в оплаті праці характерні для тих сегментів економіки, де зарплата є найвищою: фінансове посередництво, інформаційно-комунікативні технології, окремі галузі машинобудування (наприклад, виробництво високоточної апаратури та обладнання) та добувної промисловості. Водночас найнижчі відмінності характерні для галузей бюджетного сектору – охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, освіти (зокрема, в сегменті початкової та середньої освіти середня заробітна плата жінок навіть дещо перевищує середню заробітну плату чоловіків), сільського господарства, яким у цілому властиві найнижчі рівні оплати праці. Маючи нижчі доходи, жінки закономірно стикаються з вищими ризиками бідності.

Нерівність за складом домогосподарства. Чи не найвагомішим чинником формування бідності є наявність неповнолітніх дітей, тому бідність сімей з дітьми є однією з найбільш гострих соціальних проблем. Так, упродовж 1999 – 2011 років рівень бідності таких домогосподарств був у 1,3 раза вищим за середній по країні та в 1,9 раза – ніж в домогосподарствах без дітей. До того ж ризик бідності є прямо пропорційним кількості неповнолітніх дітей: якщо серед сімей з однією дитиною бідних нараховується 25,5%, з двома – 42,0%, то серед сімей з трьома дітьми – вже 55,8%. Співвідношення практично не залежить від того, використовується абсолютний чи відносний критерій.

Попри значні розміри допомоги при народженні, рівень бідності сімей з дітьми до трьох років залишається доволі високим (36,0%). Ще одна група ризику бідності – домогосподарства, у складі яких, крім дітей, є хоча б одна особа пенсійного віку – серед них 38,8% бідних. Водночас серед домогосподарств з дітьми, де усі дорослі – працездатного віку, бідних 27,0%. Проте, насправді, не проживання кількох поколінь родини разом є чинником бідності, а навпаки бідність є причиною їх сумісного проживання.

Головною проблемою України є не стільки надмірна, скільки необґрунтована нерів-

Таблиця 2.3. Оцінка українцями основних чинників успіху, % позитивних відповідей

Показник	В Україні	У розвинених країнах
Впливові родичі	51,1	12,9
Здатність обходити закони	33,1	5,4
Високий інтелект, здібності	30,3	56,4
Гарна освіта	25,8	49,3
Уміння розпоряджатися грошима	14,4	23,9
Гарне здоров'я	27,6	23,1

Джерело: Українське суспільство 1992–2010. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2010.

ність. І це абсолютно адекватно відображається у суспільній свідомості. Так, українці вважають, що чинники успіху в Україні та за кордоном принципово різні. Зокрема, в Україні від особистості переважною мірою вимагається вміння обходити закон, а за кордоном – високий інтелект і гарна освіта. Неминучим наслідком такої впевненості є переконаність у несправедливому характері нерівності в Україні, а через це – і в несправедливості держави загалом. (табл. 2.3).

Отже, зменшення нерівності – з урахуванням усіх її складових – є одним з основних пріоритетів розвитку України після 2015 року, від успішності досягнення якого залежить соціальна стабільність і підтримка населенням

системи соціально-економічних та політичних реформ. На думку учасників національних консультацій, розв'язувати проблеми нерівності має передусім уряд України (81,0%), місцеві органи влади (50,7%) і громадські організації (34,8%).

Окремим складником розбудови соціально справедливого суспільства є подолання бідності. Наразі бідність перестала бути виключно проблемою низького рівня доходів, до найбільш типових ознак належності до бідних верств населення дедалі частіше відносять незадовільні житлові умови, обмеженість або відсутність доступу до освіти, охорони здоров'я, культури, безпечного довкілля, а також труднощі у підтриманні соціальних зв'язків, відсутність вільного часу та можливостей повноцінного відпочинку тощо.

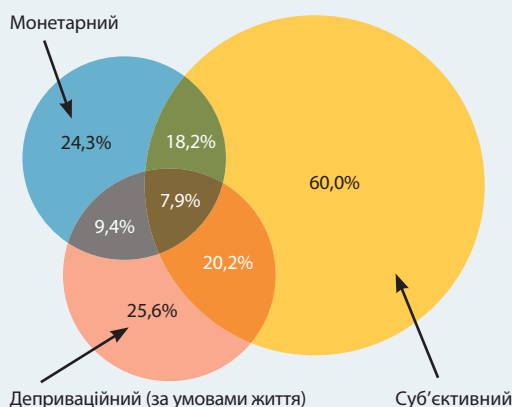
Наявність істотних відмінностей між сукупностями бідних, визначеними за різними критеріями, свідчить, що низький рівень життя значної частини населення не обов'язково є результатом нестачі поточних доходів. Позбавлення нормальних умов життя та неможливість підтримувати нормальний, загальноприйнятий у суспільстві його спосіб часто спричинені не відсутністю коштів, а нерозвиненістю (занепадом) соціальної інфраструктури (насамперед на селі). Частина ж населення проживає в нормальних умовах, хоча їх поточних доходів вочевидь недостатньо для забезпечення прийнятного рівня споживання. І нарешті, з 60% населення, яке вважає себе бідним, тільки 33,7% позбавлені нормальних умов життя, 30,3% не мають належного доходу і 13,2% визнаються бідними одночасно за трьома критеріями.

Загалом у 2011 році 7,9% населення одночасно відповідали всім трьом критеріям бідності, 20,2% – одночасно критерію суб'єктивної та деприваційної бідності, 18,2% – суб'єктивної та монетарної і 9,4% – монетарної та деприваційної бідності (рис. 2.3).

Результати дослідження бідності в Україні, її моделювання, багатовимірне оцінювання та моніторинг показників бідності упродовж 1999–2011 років дають підстави для таких висновків:

- ✓ основним економічним ризиком бідності є безробіття – наявність у домогосподарстві однієї безробітної особи підвищує його ризик порівняно із середнім по країні в 1,7 раза;

Рис. 2.3. Рівень бідності за різними вимірами в Україні, 2011 рік

Джерело: розрахунки ІДСД за даними Обстеження умов життя домогосподарств України за 2011 рік, що проводиться Державною службою статистики України

- ✓ основним демографічним ризиком бідності є наявність неповнолітніх, особливо молодших 3-х років, дітей – рівень бідності в сім'ях з дітьми перевищує середній у 1,3 раза, в сім'ях з дітьми до 3-х років – у 1,5 раза, а в багатодітних⁵ сім'ях – у 2,3 раза;
- ✓ єдиним надійним запобіжником бідності є вища освіта – наявність у домогосподарстві однієї особи з вищою освітою знижує ризик бідності більше ніж на третину, а вища освіта всіх дорослих – більше ніж на половину;
- ✓ рівень суб'єктивної бідності перевищує визначений за нестачею доходів у 2,5 раза, а за ознаками позбавлення нормальних умов життя – у 2,3 раза;
- ✓ як від нестачі коштів, так і від позбавлення нормальних умов життя найбільше потерпають селяни та мешканці малих міст, що пояснюється нерозвиненістю локальних ринків праці, дорожньо-транспортної мережі та соціальної інфраструктури загалом;
- ✓ у максимально сприятливому становищі перебувають мешканці великих міст, передусім Києва.

Значною мірою подолання бідності пов'язане з перспективами зменшення нерівності та розвитком соціальної інфраструктури. Орієнтація на так звані групові інтереси (забезпечення доступної медичної допомоги, освіти, професійної підготовки та перепідготовки, розвиток дорожньо-транспортної мережі, спрощення процедури отримання кредитів тощо) є більш ефективною, ніж прямі виплати допомоги бідним родинам. Безперечно, представники соціально вразливих груп населення (хронічно хворі, немічні, старі, люди з інвалідністю, багатодітні родини) потребують окремих способів соціальної підтримки. Визначаючи групу населення, якій найбільше потрібна державна підтримка, учасники національних консультацій особливу увагу приділили людям з особливими потребами – на їх користь висловилися 40,4% диспутантів; рівень підтримки людей з інвалідністю є зворотно пропорційним віку учасників консультацій, при цьому молодь закономірно приділяє більше уваги підтримці сімей з дітьми, а пенсіонери – допомозі особам похилого віку.

2.1.3. Рекомендації

Громадська думка й експертне середовище визначають такі напрями дій, що

сприятимуть розбудові справедливого суспільства:

- ✓ трансформація політики формування доходів, зокрема шляхом встановлення зв'язків між доходами від зайнятості та соціальними трансфертами;
- ✓ створення справедливої системи оподаткування (у т. ч. і непрямого), перенесення податкового навантаження на більш заможні групи населення;
- ✓ забезпечення адресності та ефективності соціальної підтримки;
- ✓ активізація політики соціального залучення вразливих верств населення, які зазнають позбавлень своїх базових прав і можливостей;
- ✓ подолання психології утриманства в суспільстві;
- ✓ передача частини повноважень щодо надання соціальних послуг недержавним структурам (під належним контролем їх якості), що сприятиме становленню конкурентного середовища у цій сфері та формуванню своєрідного мережевого ефекту;
- ✓ створення системи «соціальних ліфтів»;
- ✓ розвиток сільських та загалом депресивних територій, що надасть змогу знизити ступінь одного з найбільш несправедливих і болючих виявів нерівності в українському суспільстві – географічний (що, у свою чергу, позитивно впливатиме на перебіг міграційних процесів).

2.2. Ефективна та прозора влада: необхідна умова досягнення визначених пріоритетів розвитку на період після 2015 року

2.2.1. Громадська думка

Забезпечення ефективності системи управління визначили вирішальним чинником покращення якості життя в Україні майже 46% учасників консультацій. Українцями важливими визнано проведення кадрових і структурних змін у всіх гілках влади (50%) та боротьба з корупцією (47%); про необхідність дотримання вимог законодавства всіма громадянами, незалежно від посади та соціального статусу говорять лише 2%. При цьому прагнення кадрових і структурних змін у владі зменшується з віком (від 56% серед молоді до 44% серед осіб старших за 45 років), а впевненість у необ-

⁵ 3 трьома та більше неповнолітніми дітьми.

“... Необходимо, чтобы вышестоящие органы несли ответственность перед людьми, за то, что они делают, за свои законы, действия.”

“... Люди, які проводять реформи, мають бути незалежними. Вони повинні підпорядковуватися напряду голови держави, який би віддавав чіткі накази. Проведення таких жорстких реформ могло б допомогти Україні вирватися із замкненого кола.”

“...Які б хороші заходи по боротьбі з корупцією не вигадували, у свідомості народу, на генетичному рівні сидить: «не принесу лікарю – не вилікую дитину».”

“... Громадські організації по всій Україні мають стати більш активними. Треба залучати активних людей, які хочуть і можуть щось змінювати. Це дуже важлива річ, яка може розбудити державу.”

“... Першочергове завдання держави – створити таку ситуацію стабільності, де бізнес може собі дозволити планувати наперед... Має бути довгострокова державна політика, визначені цілі та завдання. Тоді бізнес зможе інвестувати кошти і в свій розвиток, і в суспільний.”

“... Потрібно розуміння проекту України, того, до чого ми прагнемо. Необхідним є формування суспільного консенсусу стосовно того, які ми, у чому наші сильні та слабкі сторони, якими ми хочемо бути.”

хідності боротьби з корупцією, навпаки, зростає (з 42% до 52% відповідно). Взагалі люди старшого віку налаштовані найбільш радикально щодо покращання управління і необхідних кадрових змін.

Істотною є і різниця в позиції міських та сільських жителів: перші частіше переймаються необхідністю боротьби з корупцією (48% проти 38%), а другі – кадровими та структурними змінами у владі (58% проти 49%).

Переважає більшість учасників національних консультацій підкреслюють, що управляти країною мають люди освічені, некорумповані та патріотично налаштовані. Часто зазначається, що наявна владна еліта не відповідає цим вимогам, тому необхідна «свіжа кров», зокрема ширше представлення у владних структурах молоді.

Наголошують українці і на необхідності трансформації всієї системи правоохоронних органів, передусім судів. На думку учасників консультацій, чиновники не завжди добре виконують свої обов'язки через безкарність, тобто резерви покращання управління країною в цілому вбачаються у підвищенні ефективності роботи правоохоронних органів.

Крім загального твердження про те, що в Україні необхідно викорінювати корупцію, багато громадян пропонують конкретні та жорсткі методи боротьби з нею. Зокрема, йдеться про оприлюднення прізвищ та публічне покарання (ув'язнення, конфіскація майна тощо) або звільнення з посади корупціонерів із подальшою забороною працювати в органах державної влади. Як вдалий приклад таких жорстких методів наводиться досвід Грузії. Однак – і це є надзвичайно важливим – згадується не тільки відповідальність влади за існування корупції, а й поширена в масовій свідомості звичка «дякувати» після або до отримання послуги.

Наразі 77,1% українців у цілому не задоволені своїми можливостями впливати на прийняття рішень, важливих для розвитку України. Найбільш гострим це відчуття є серед освітян і працівників системи охорони здоров'я (87,8% і 86,6% відповідно). Люди прагнуть розширення своїх повноважень. Це добре співвідноситься з думками про необхідність ширшого залучення населення до прийняття рішень і контролю за їх виконанням.

Підкреслюючи необхідність покращання якості державного управління, учасники національних консультацій акцентують увагу на довгострокових пріоритетах і програмах, які давали б змогу всім (від бізнесменів до пересічних українців) формувати свої власні плани. Йдеться також і про необхідність довгострокового або принаймні середньострокового планування (48,2% віддали перевагу 10-річній перспективі, 20,6% – 15-річній і 18,0% – 25-річній).

2.2.2. Експертний коментар

Підвищення ефективності управління, прозорість прийняття рішень та контроль за їх реалізацією, активізація участі громадян в управлінні країною, подолання корупції, підвищення ефективності судової системи, поліпшення кваліфікації управлінських кадрів – це ті цілі, досягнення яких забезпечуватиме необхідну і бажану траєкторію розвитку України в середньостроковій перспективі. Без належного управління навряд чи можна досягти бажаних результатів у будь-якій сфері розвитку.

Населення України в цілому не надто довіряє своєму Уряду, але показники довіри, за даними ПРООН, не найнижчі в регіоні, вони

навіть перевищують аналогічні показники Румунії, Латвії, Литви і навіть Чехії (рис. 2.4).

При обговоренні необхідності підвищення ефективності управління учасники національних консультацій виокремлювали центральну владу (Президент, Уряд, Верховну Раду, політичні партії), місцеву та корпоративну (керівники підприємств, профспілки). Характерно, що ступінь довіри до цих структур відрізняється не стільки за принципом центральні / місцеві органи, скільки за принципом законодавча / виконавча влада. Значно вищий рівень довіри до структур, які уповноважені приймати і виконувати конкретні рішення (рис. 2.5). Окремо стоїть судова система, якій українці довіряють чи не найменше, попри те, що судові рішення є абсолютно конкретними та виконуваними.

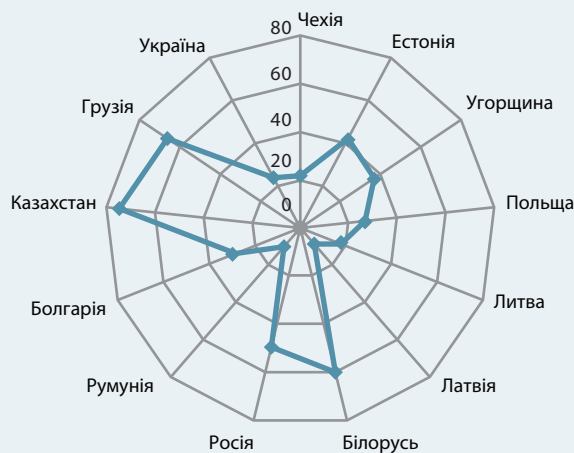
Оскільки учасники національних консультацій (позиція яких загалом збігається з репрезентативною думкою населення) вважають, що найбільший вплив на розвиток України справляє Уряд, то і реформи системи управління мають стосуватися передусім центральних органів виконавчої влади.

Запровадження сучасних технологій державного управління пов'язано із формуванням так званої проактивної держави (держави розвитку). Досвід країн, що досягли найбільших темпів економічного зростання на межі тисячоліть, свідчить про високу ефективність саме цього типу державності. Проактивна держава не стільки допомагає нужденним, скільки забезпечує умови для активізації економічної поведінки населення, розвитку ринку праці, реструктуризації та модернізації економіки, що, у свою чергу, приводить до високих темпів її зростання. Таким чином, ідеться про перенесення акцентів бюджетної політики на стимулювання та підтримку розвитку.

Головними інструментами є формування пріоритетів економічного розвитку, підтримка конкретних видів діяльності та форм зайнятості. Оскільки сучасне уповільнення економічного зростання України відбувається на тлі збереження відносно стабільної світової кон'юнктури, неминучим є висновок про зумовленість цього процесу фундаментальними внутрішніми чинниками – технологічними та інституційними.

Відповідно, використання інструментів стимулювання економічного зростання до-

Рис. 2.4. Частка населення, яке довіряє Уряду країни

Джерело: Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World

цільне лише за умови їх довготермінового ефекту. Прикладом таких інструментів є інвестиції, передусім державні, в інфраструктуру. Найліпшим є інвестування в дорожню інфраструктуру, що має привести до:

- ✓ зростання попиту на робочу силу (за оцінками, кожне додаткове робоче місце в будівництві зумовлює появу 6–7 нових робочих місць у супутніх видах діяльності);
- ✓ зниження витрат на реалізацію продукції, пов'язаних із транспортуванням;

Рис. 2.5. Частка населення України, яке довіряє різним суспільним структурам, 2012 рік

Джерело: Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2012

- ✓ поліпшення інвестиційного клімату в цілому, зокрема створення позитивного іміджу країни;
- ✓ зменшення територіальної нерівності;
- ✓ підвищення доступності всіх базових соціальних послуг (медичних, освітніх, культурних тощо);
- ✓ обґрунтування перспектив розвитку сільських і сучасних депресивних територій шляхом розширення їх локальних ринків праці.

Розуміючи необхідність розширення державних інвестицій в економіку, не можна ігнорувати майже рівного розподілу позицій учасників національних консультацій між державною підтримкою перспективних видів економічної діяльності і забезпеченням рівних умов конкуренції для підприємництва. Частка тих, хто прагне державної підтримки, є зворотно пропорційною віку учасників консультацій: якщо серед осіб віком 18–24 роки нараховується 59,7% прихильників цього напрямку, то серед тих, хто перетнув 60-річну межу – лише 33,3%. Власне, це свідчить про те, що населення України – свідомо чи підсвідомо – погоджується на проактивну роль держави, розуміючи, що ринок сам по собі не здатний ефективно регулювати економічні процеси. Водночас слід зважати на те, що половина учасників національних консультацій вважають за необхідне надати народу більше можливостей впливати на прийняття урядом важливих рішень: цей показник варіює від 52,8% серед 18–24-річних до 39,4% серед 55–60-річних.

Думки українців щодо організації системи управління є дуже суперечливими. Значною мірою це стосується пересічних громадян, але такі самі думки висловлює й експертне середовище. Якщо цілі економічного розвитку, охорони та відновлення довкілля, соціального розвитку є зрозумілими для широкого загалу, то мету трансформації системи управління в масовій свідомості не сформовано. Всі говорять про окремі прояви: викорінення корупції, розбудову справедливої системи судочинства тощо, але не формулюють загальної мети та конкретних механізмів реформування системи управління суспільним розвитком. Навряд чи можна очікувати цього від представників широких верств населення, радше орієнтуватися на досягнення фахового консенсусу щодо інституційних трансформацій, їх сутності, складу та інструментарію.

Сучасна ідеологія прогресу спрямована на забезпечення сталого людського розвитку,

причому економічним процесам відводиться роль засобу, а не мети. Відповідно, сучасна проактивна держава концентрує свою діяльність на підтримці економічного розвитку в цілому при одночасному систематичному здійсненні потужних соціальних інновацій. Головною тезою, яку має бути враховано при організації цього процесу, є те, що період економічної кризи – не найліпший час для економії соціальних видатків (є вагомий ризик того, що це спричинить поглиблення рецесії), а короткострокові пріоритети не можуть руйнувати перспективи досягнення пріоритетів більш тривалого характеру.

Однак лише самих інституційних перетворень вочевидь недостатньо. Необхідні рішучі інновації, передусім у сфері соціальної політики. І йдеться не про механічний перерозподіл коштів між окремими статтями бюджету, а саме про соціальні інновації, впровадження нових схем інтеграції суспільства, залучення представників усіх груп і кіл до економічного й політичного життя, активізацію громадянської поведінки всіх громадян України, формування розуміння широкими верствами населення сутності та принципів соціальної відповідальності (держави, бізнесу і населення), розроблення методів досягнення суспільного консенсусу.

Чи є перспективи формування проактивної держави в Україні? Вважаємо, що є, і населення сприйме таку трансформацію. Принаймні про це свідчать результати аналізу дискусій, проведених під час національних консультацій. Більшість учасників (63,7% загальної сукупності та 66,7% тих, чий дохід є високим або вищим за середній рівень) переконані в тому, що у країні є сили, спроможні забезпечити економічне зростання та підвищення рівня життя населення. Проблема криється у структурі та якості цих сил.

На жаль, за результатами національних консультацій доводиться зробити висновок: українці не мають одностайного переконання в тому, що демократія є найліпшим політичним режимом. Так, 37,3% загальної сукупності диспутантів вважають, що авторитарна держава може бути ліпшою за демократичну. Ця теза є подібною до твердження, що планова економіка в деяких ситуаціях може бути більш ефективною за ринкову (36,8%). Найменше дотримуються демократичних принципів студенти (27,8%) і люди з високими доходами (33,3%), які начебто мали б демонструвати прихильність до такого державного устрою.

Визначаючися між активною участю кожного громадянина у вирішенні нагальних питань повсякденного життя та кадровими змінами в органах виконавчої влади, диспутанти віддають чітку перевагу останнім: принаймні на цьому наголошують 55,8% загальної сукупності учасників національних консультацій, 63,2% представників населення з дуже низькими доходами і 100% представників населення з високими доходами. Таким чином, ані рівень доходів, ані освіта не впливають на вибір між активізацією участі громадян у розвитку країни та кадровими змінами у владному середовищі.

У процесі національних консультацій диспутанти частіше надавали перевагу радикальним, а не повільним реформам – на користь перших висловилися 52% загальної сукупності диспутантів: особливо категоричними в цьому сенсі виявилися студенти (61%) та особи з високими доходами (66,7%), а найбільше налаштовані на еволюційні поступові дії представники освіти (59%), державних службовців (53%) і осіб з вищою освітою (52%).

Розвиток системи управління має спрямовуватися на спрощення перетворень через виявлення перешкод та потенційних катализаторів змін. У цьому процесі інституції, суспільство та окремі особистості мають ставити власні цілі і визначати стратегії і політичні заходи, що можуть сприяти їх досягненню. Широка участь населення у громадському житті, зокрема відчуття того, що до їх думок дослухаються і врахують, що вони активно залучені до визначення конкретних шляхів розвитку, сприяє сталому довготривалому розвитку не менше, ніж послідовне політичне лідерство, підтримане сильними командами технократів, спроможне забезпечити інституційну пам'ять і послідовність політичних рішень. Непогані перспективи відкриваються у зв'язку з розширенням участі молоді в процесах державотворення, зокрема в контексті становлення проактивної держави, підвищення ефективності загальнодержавного, місцевого та корпоративного управління.

Будь-які, навіть найбільш ефективні інституційні трансформації, не можуть дати швидких результатів, вони проявлятимуться поступово, упродовж кількох років. Отже, домагатися широкої підтримки (або принаймні сприйняття) реформ системи управління доведеться доволі довго. І саме у тривалості цього процесу, в неможливості швидкого отримання бажаних результатів і криється

головна проблема вкрай потрібної реформи системи управління. Слід налагодити систематичну роз'яснювальну роботу, під час якої не обіцяти швидкого поліпшення життя, а чесно говорити про всі проблеми і та необхідні дії влади щодо їх розв'язання, забезпечити прозорість прийняття рішень і їх наслідки, сформувати систему взаємодії між органами влади, бізнесом і структурами громадянського суспільства. Тому саме широке громадське обговорення пріоритетів розвитку України після 2015 року може стати першим кроком на цьому шляху.

2.2.3. Рекомендації

Таким чином, формування в Україні ефективної та прозорої влади пов'язується з:

- ✓ розвитком проактивної держави;
- ✓ підвищенням ефективності управління на рівні загальнодержавного, місцевого та корпоративного врядування;
- ✓ створенням громадського контролю за діями влади;
- ✓ постійним суспільним діалогом щодо визначення цілей та шляхів їх досягнення;
- ✓ упровадженню стандартів «відкритого урядування»;
- ✓ забезпеченням прозорості прийняття та реалізації рішень через спрощення процедур і надання широкого інформаційного доступу до процесів ухвалення рішень;
- ✓ подоланням корупції шляхом економіко-правової модернізації держави та розвитку культури і толерантності до її проявів;
- ✓ підвищенням ефективності судової системи;
- ✓ підвищенням кваліфікації управлінських кадрів.

2.3. Ефективна система охорони здоров'я: зростання тривалості здорового життя

2.3.1. Громадська думка

Серед усіх зазначених прав людини саме забезпеченню права на охорону здоров'я та медичну допомогу віддано найбільше голосів у національних опитуваннях (60%), про необхідність покращання системи охорони здоров'я говорили 57% учасників on-line опитування «Мій світ», а про необхідність забезпечення доступності медичної допомоги – 45% учасників національних дискусій.

Відносно мало уваги було приділено цьому напряму лише учасниками всеукраїнської краудсорсінгової платформи «Майбутнє, якого ми прагнемо» – 14%. Інвестиції в покращання якості та розширення доступності медичних послуг визнано найбільш важливим напрямом бюджетних витрат.

Зазначаючи важливість трансформації всієї системи охорони здоров'я, найчастіше підкреслюється необхідність покращання медичної допомоги, зокрема шляхом реформ (за це висловилися 60% учасників краудсорсінгу). Для жінок реформування системи охорони здоров'я в цілому є більш актуальним, ніж для чоловіків (66% та 50% учасників краудсорсінгу відповідно). Цілком зрозуміло, що найчастіше про необхідність покращання медичної допомоги говорять літні люди (70%), хоча і молодь віддає перевагу саме якості лікування (54%). Особи літнього віку підкреслюють необхідність запровадження страхової медицини, очікуючи, що страховий поліс, який вони отримуватимуть безкоштовно, покриватиме усі без винятку витрати та забезпечуватиме пільгові ціни на ліки для пенсіонерів.

Визнаючи необхідність реформ, учасники консультацій не продемонстрували ознак єдності щодо принципів фінансування медичної допомоги: частина надає перевагу бюджетній системі (але за відсутності прямих чи непрямих доплат), частина – страховій (за умови її доступності), а частина вважає, що варто запровадити змішану систему. Але однотайною є думка щодо не-

припустимості будь-яких виявів нерівності у доступі до якісних медичних послуг.

Підкреслюється необхідність надання пріоритету питанням профілактики й ранньої діагностики, особливо щодо соціально-небезпечних захворювань.

Таким чином, національні консультації виявили готовність українців до медичної реформи й розуміння її сутності.

Попри те, що з якістю та доступністю медичної допомоги пов'язано не більше 30% варіації стану здоров'я та смертності населення, серед українців переважає впевненість у тому, що всі проблеми зі здоров'ям нації можна розв'язати шляхом реформування системи охорони здоров'я. Лише 40% учасників консультацій відзначають важливість формування та поширення в суспільстві стандартів здорового способу життя. Частка його прихильників є зворотно пропорційною віку учасників консультацій (46% серед молоді до 25 років, 37% серед осіб 25–34 років, 39% – серед 35–45-літніх і 30% серед старших 45 років), при цьому важливість формування здорового способу життя частіше відзначають чоловіки ніж жінки (34% та 50% відповідно).

Виокремлюючи складники здорового способу життя, учасники консультацій зазначають необхідність зменшення вживання алкоголю (пропонується доволі широкий спектр дій – від державного регулювання продажу та реклами алкогольних напоїв до викорінення вживання алкоголю на робочому місці, посилення боротьби з керуванням транспортними засобами в стані сп'яніння тощо).

Окрім цього, часто згадується ефективна боротьба із палінням та необхідність дозованих фізичних навантажень. Цілком справедливо підкреслюючи нестачу відповідної інфраструктури (велосипедних доріжок, спортивних майданчиків, недорогих клубів і басейнів тощо), учасники консультацій майже не звертають увагу на низьку рухову активність дітей і підлітків у дошкільних та шкільних закладах, коли, власне, і закладаються стандарти поведінки у майбутньому дорослому житті.

В умовах депопуляції загострення проблем демографічного старіння зниження передчасної смертності є надзвичайно важливим завданням не тільки влади, а й громадськості, широких верств населення.

Думки людей

“...Не може медицина бути безкоштовною. За все потрібно платити, і це породжує корупцію. Питання лише в моделі, законодавці, юристи мають її грамотно прописати.”

“...Туберкульоз є найголовнішим індикатором, дзеркалом нашого соціально-економічного середовища, добробуту народу, його освіченості. Що більше хворих на туберкульоз, то гірше живуть люди. За прогнозом на найближчі 10 років, якщо соціально-економічні умови погіршаться, то захворюваність на туберкульоз зростатиме, якщо не зміняться, можна очікувати хвилеподібної стабілізації, і тільки за покращання умов життя ми зможемо взяти епідемію туберкульозу під контроль.”

“... Взагалі вся система медичної допомоги, включаючи роботу сімейного лікаря, будується на виявленні та лікуванні хвороб. А їх робота має бути сфокусованою на збереженні здоров'я, профілактиці. Платити лікарю потрібно не за лікування своїх пацієнтів, а за те, щоб вони не хворіли.”

Від доступності та якості системи охорони здоров'я залежить далеко не все – відповідні зусилля щодо створення умов для ведення здорового способу життя має здійснювати місцева влада, формування відповідних настанов серед населення є важливим складником роботи закладів освіти, засобів масової інформації, медичних установ. Не можна ігнорувати і роль громадськості. Тому успіх на цьому шляху найбільшою мірою залежить від координації зусиль, ефективності управління в широкому сенсі.

2.3.2. Експертний коментар

Громадська увага до покращання стану здоров'я населення України пов'язана не стільки з суб'єктивним відчуттям важливості для країни саме цього пріоритету розвитку, скільки з реально існуючим об'єктивним відставанням від розвинених країн. Нині за показником середньої очікуваної тривалості життя при народженні (68,8 року) Україна поступається всім краї-

нам з дуже високим і високим рівнем людського розвитку за винятком Казахстану і навіть 29-ти з 47-ми країн із середнім рівнем. У результаті середня тривалість життя населення України є на 11,3 року нижчою, ніж в країнах із дуже високим рівнем людського розвитку, на 4,6 року нижчою, ніж у країнах із високим рівнем розвитку і на 1,1 року нижчою, ніж у країнах із середнім рівнем; відставання від країн Європи і Центральної Азії становить 2,7 року й 1,3 року – від світу в цілому⁶.

Найбільші втрати людського потенціалу України пов'язані із зависокою смертністю чоловіків працездатного віку (табл. 2.4). З кожної тисячі п'ятнадцятирічних хлопчиків до шестидесятирічного віку в Україні не доживає 399, тоді як у Польщі – 128, в Туреччині – 138, в Китаї – 140. За імовірністю смерті в працездатному віці Україна поступається практично всім зазначеним країнам, навіть зі значно нижчим рівнем людського розвитку. Виняток становили лише Казахстан, Індія та Угорщина за па-

Таблиця 2.4. Характеристика смертності населення у віці 15–60 років

Країна	Імовірність смерті у віці 15 – 60 років		Різниця в імовірності смерті чоловіків і жінок	Різниця в імовірності смерті в Україні та референтній країні	
	чоловіки	жінки		чоловіки	жінки
Чехія	143	65	78	256	86
Естонія	249	84	165	150	67
Словаччина	195	73	122	204	78
Угорщина	202	162	40	197	–11
Польща	128	52	76	271	99
Литва	314	114	200	85	37
Латвія	311	115	196	88	36
Білорусь	330	111	219	69	40
Росія	395	147	248	4	4
Румунія	220	90	130	179	61
Болгарія	214	91	123	185	60
Казахстан	432	186	246	–33	–35
Грузія	232	85	147	167	66
Україна	399	151	248	–	–
Азербайджан	228	138	90	171	13
Вірменія	240	101	139	159	50
Туреччина	138	73	65	261	78

Джерело: розраховано за даними: Мировая статистика здравоохранения. 2010 год

⁶ Human Development Report 2013. The Rise of the South : Human Progress in a Diverse World

раметрами смертності жінок. В Україні ще й спостерігається найбільша гендерна різниця в смертності населення працездатного віку: з кожної тисячі п'ятнадцятирічних до 60 років вмирає на 248 більше чоловіків, ніж жінок. Для порівняння: в Угорщині різниця становить 40%, в Китаї – 56%, в Туреччині – 65%.

Лише 23% українців задоволені існуючою системою охорони здоров'я (табл. 2.5), на відміну від, наприклад, 63% чехів або 61% грузинів і вірмен.

Особливої уваги потребує покращання репродуктивного здоров'я українців як підґрунтя майбутнього зростання народжуваності, адже наразі значна частина шлюбних пар не може народити дітей, що значно посилює демографічні загрози, пов'язані з заниженою народжуваністю.

Ураховуючи те, що найбільші втрати українське населення несе через завищеної

смертності чоловіків працездатного віку, саме її зниження має бути завданням розвитку. Для цього необхідно зменшувати зайнятість у шкідливих та небезпечних умовах, поширення формувати та поширювати стандарти здорового способу життя, підвищувати якість та покращувати доступність медичної допомоги. Можливості самої медицини щодо зниження захворюваності та смертності та підвищення тривалості життя населення є доволі обмеженими. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, якість і доступність медичних послуг зумовлюють близько 30% варіації тривалості життя населення, решта формується під впливом екологічної ситуації, генетики і способу життя. Саме у формуванні та поширенні стандартів здорового способу життя, зокрема пов'язаних із розвитком можливостей та прагнення займатися масовим спортом серед населення України, і криються основні резерви покращання ситуації.

Таблиця 2.5. Характеристика діяльності системи охорони здоров'я

Країна / Регіон	Тривалість життя, років	Смертність дітей до 5 років, %	Кількість медичних працівників, %	Рівень задоволення системою, %
Чехія	77,8	4	3,6	63
Естонія	75,0	5	3,4	47
Словаччина	75,6	8	3,0	–
Угорщина	74,6	6	3,1	50
Польща	76,3	6	2,1	45
Литва	72,5	7	3,7	29
Латвія	73,6	10	3,0	42
Білорусь	70,6	6	4,9	45
Росія	69,1	12	4,3	35
Румунія	74,2	14	1,9	44
Болгарія	73,6	13	3,6	–
Казахстан	67,4	33	3,9	49
Грузія	73,9	22	4,5	61
Україна	68,8	13	3,1	23
Азербайджан	70,9	46	3,8	53
Вірменія	74,4	20	3,7	61
Туреччина	74,2	18	1,5	67
Країни з високим ІЛР	73,4	18	2,3	–
Європа і Центральна Азія	71,5	21	3,1	45
Світ у цілому	70,1	55	1,4	–

Джерело: розраховано за даними: Human Development Report 2013. The Rise of the South : Human Progress in a Diverse World

2.3.3. Рекомендації

Розбудова ефективної системи охорони здоров'я в Україні потребує:

- ✓ формування та поширення в суспільстві стандартів здорового способу життя;
- ✓ створення у населення економічної та соціальної мотивації бути здоровим;
- ✓ забезпечення правових, економічних, організаційних та інфраструктурних умов для ведення здорового способу життя;
- ✓ формування ефективної системи профілактики та ранньої діагностики, особливо щодо соціально детермінованих хвороб;
- ✓ забезпечення рівного доступу до медичних послуг всім мешканцям України незалежно від їх статків та місця проживання;
- ✓ прискорення розвитку системи охорони репродуктивного здоров'я;
- ✓ реформа системи управління медичною галуззю, зокрема організації фінансування медичної допомоги;
- ✓ скорочення зайнятості в шкідливих та небезпечних умовах;
- ✓ посилення контролю за дотриманням безпеки та дисципліни праці, зокрема викорінення вживання алкоголю на робочому місці, особливо коли це спричиняє загрозу життю та здоров'ю інших осіб;
- ✓ зниження дорожньо-транспортного травматизму.

2.4. Гідна праця: сприяння людському розвитку і реалізації людського потенціалу

2.4.1. Громадська думка

Забезпечення гідної праці в контексті як її оплати, так і умов визнано учасниками національних консультацій однією з головних цілей розвитку України – понад 50% опитаних надали перевагу дотриманню прав на справедливі умови та оплату праці як стратегічній меті розвитку на період після 2015 року. При цьому підкреслювалася важливість права на роботу в режимі повної зайнятості (зокрема, 56,9% працівників промисловості та будівництва, 55,8% працівників охорони здоров'я), вочевидь, не погоджуючись із вимушеною неповною зайнятістю. Учасники консультацій акцентували увагу на важливості забезпечення справедливої оплати

праці, впровадження сучасних технологій, що зменшить ризики травм і підвищить продуктивність праці, тощо.

Узагалі необхідність створення нових робочих місць є безальтернативним напрямом дій для 39% українців, ще 18% підкреслювали важливість підвищення зарплат. Закономірно, що питання створення нових робочих місць та можливості працевлаштування найбільше цікавлять респондентів віком після 45 років та молодь до 25 років, тобто ті категорії економічно активного населення, яких частіше стосуються ці проблеми. Також ці питання є пріоритетними і для селян.

Учасники консультацій пропонують різні рішення: обов'язкове надання першого робочого місця після закінчення навчання; гідне пенсійне забезпечення як передумова вивільнення робочих місць для молоді (поширення саме такої думки з огляду на неминуче поглиблення процесу старіння видається доволі небезпечним); розвиток виробництва, зокрема і шляхом відкриття старих підприємств.

Ринок праці є похідною від економічних процесів, і перспективи забезпечення повної зайнятості так чи інакше пов'язані зі зростанням виробництва та попиту на робочу силу. Але, визнаючи значення суто економічних аспектів проблеми, не можна ігнорувати і соціальні. Зокрема, йдеться про необхідність активізації поведінки населення на ринку праці (значна частина населення, передусім сільського, фактично не прагне працевлаштуватися через вузькість локальних ринків праці та недоступність інших, розташованих за межами села), що особливо важливо в умовах високого рівня демографічного старіння.

Підприємці цілком справедливо звертають увагу на проблеми, пов'язані з заборону скорочення чисельності працюючих у разі модернізації виробництва та впровадження нових технологій.

Не знаходячи роботи за місцем проживання, люди вимушено орієнтуються на

Думки людей

“...Центри зайнятості існують тільки для сплати допомоги по безробіттю. Вакансії, які пропонують, з мізерною зарплатою, на яку самому прожити не можна, не те, щоб дітей прогодувати.”

міграцію. Хоча більш гострі проблеми з працевлаштуванням спостерігаються в сільській місцевості, частіше налаштовані на переїзд міські мешканці (до іншої країни погодилися би переїхати 42,3% містян і 34,4% селян, а до іншого населеного пункту в Україні – 46,1% містян і 29,8% селян). На значення показників впливають відмінності в освіті, кваліфікації та мобільності загалом. Неможливість знайти роботу відповідно до вимог є основним чинником як внутрішніх, так і зовнішніх міграцій. Звісно, частіше міграційні уподобання демонструє молодь. Зокрема, 63,9% молоді віком 18–24 роки згодні переїхати до іншого міста в Україні, а 62,5% – до іншої країни. Це є свідченням несприятливих умов для самореалізації молоді.

Через проблеми з роботою на еміграцію погодилися би 50% працівників охорони здоров'я і 34,7% освітян. Зважаючи на зна-

чення, яке надають українці покращанню роботи саме цих сфер діяльності, брак кадрів може відіграти дуже негативну роль.

2.4.2. Експертний коментар

Відповідно до застарілої структури економіки в Україні зберігається і неефективна структура зайнятості. Так, спостерігається неприпустимо висока частка найпростіших професій (абсолютний максимум серед наведених нижче країн). Насамперед йдеться про сільських мешканців, які, не маючи іншої роботи, обробляють присадибні ділянки (табл. 2.6). Численні опитування населення свідчать про те, що переважна більшість оцінює таку зайнятість виключно як паліатив або як додаткову зайнятість пенсіонерів. Особливо важливо це з огляду на те, що 24,9% сільського населення у віці 25–70 років мають вищу, а 57,7% – повну за-

Таблиця 2.6. Структура зайнятості населення окремих країн, 2012 рік

Країна	Законодавці, вищі державні службовці, керівники	Професіонали, фахівці, технічні службовці	Працівники сфери обслуговування і торгівлі	Кваліфіковані працівники сільського, лісового, рибного господарства	Кваліфіковані робітники з інструментом	Оператори та складальники устаткування і машин	Найпростіші професії
Болгарія	6,6	29,2	15,9	4,6	15,9	14,0	12,9
Естонія	12,1	32,0	12,7	1,8	16,8	14,2	9,8
Казахстан	6,4	24,1	13,7	16,3	9,4	9,1	20,7
Латвія	9,0	35,8	12,3	4,1	15,1	9,9	13,4
Литва	10,5	33,7	12,1	5,2	19,0	10,2	9,2
Німеччина	7,1	46,5	12,2	1,8	14,9	7,1	8,6
Польща	6,3	33,5	11,7	12,7	16,9	10,6	7,8
Росія	7,0	36,6	13,8	4,1	14,8	12,5	11,2
Румунія	2,5	24,1	10,1	23,7	16,3	12,0	11,3
Словаччина	5,5	35,2	14,3	1,0	18,0	15,3	10,2
Словенія	6,6	40,3	12,9	4,7	12,1	15,2	7,2
Туреччина	8,8	19,9	12,0	19,4	14,3	10,8	14,7
Хорватія	5,3	36,7	14,4	11,8	13,5	10,2	7,7
Угорщина	7,5	35,3	15,9	2,5	18,4	12,1	7,5
Україна	7,9	29,2	15,1	0,9	12,0	11,5	23,4
Чехія	6,7	40,9	11,6	1,4	18,7	13,5	7,0
Швеція	5,1	48,0	19,0	2,0	10,7	9,8	5,1

Джерело: <http://laborsta.ilo.org/STP/guest>

гальну середню освіту⁷. Поширеність найпростіших професій порівняно з іншими професійними групами знаходиться в найбільш щільному зворотному зв'язку і з розміром валового національного доходу на особу, і з індексом людського розвитку (відповідні коефіцієнти кореляції становлять -0,645 і -0,734).

Також низькою є частка фахівців, професіоналів і технічних службовців, яка ще тісніше корелює і з рівнем економічного розвитку, і з рівнем людського розвитку, на відміну від частки зайнятих некваліфікованою працею. Безперечно, визначальною є економічна ситуація, але й освітній потенціал населення також важливий.

Загалом низька продуктивність праці є ключовою проблемою українського ринку праці. Цілком зрозуміло, що на цьому не акцентують увагу наймані працівники, які брали участь у консультаціях. Але ця проблема залишилася поза увагою також

і експертів, і, що вже зовсім дивно, роботодавців. Певною мірою це пояснюється тим, що модернізація економіки, впровадження нових технологій, на необхідності чого найчастіше наголошували представники двох останніх зазначених груп, має забезпечити і адекватне зростання продуктивності праці.

Наразі Україна за продуктивністю праці відстає від сусідніх країн на 28,8–70,6% (максимальне відставання – від Чехії, мінімальне – від Казахстану). Це зумовлено переважно використанням застарілих технологій, але впливає і складність процесу звільнення найманих працівників. У багатьох випадках (головним чином, це стосується приватизованих у минулому державних підприємств)⁸ роботодавці все ще утримують зайву робочу силу (табл. 2.7).

Значно більшу увагу в українському соціумі – і це підтвердили результати консультацій – приділено низькій оплаті праці. І дійсно, за

Таблиця 2.7. Продуктивність і оплата праці у деяких країнах світу, 2008 рік

Країна	Продуктивність праці, ВВП на одного зайнятого, дол. США за ПКС	Співвідношення України з референтною країною за продуктивністю праці, %	Середньомісячна заробітна плата, дол. США за ПКС	Співвідношення України з референтною країною за оплатою праці, %	Співвідношення України з референтною країною за відповідністю оплати праці її продуктивності, %	Різниця між заробітною платою в Україні та референтній країні, дол. США за ПКС
	1	2	3	4	5=4/2	6
Болгарія	29 848	0,540	402	0,854	0,632	-59
Естонія	42 224	0,382	1213	0,283	1,350	-870
Казахстан	22 654	0,712	506	0,678	1,050	-163
Латвія	34 380	0,469	969	0,354	1,325	-626
Литва	42 445	0,380	907	0,379	1,003	-564
Польща	42 448	0,380	1240	0,277	1,372	-897
Росія	32 074	0,503	694	0,495	1,016	-351
Румунія	29 013	0,556	669	0,514	1,082	-326
Словаччина	48 797	0,331	1216	0,282	1,174	-873
Угорщина	50 326	0,320	1308	0,263	1,217	-965
Україна	16 128	–	343	–	–	–
Чехія	54 821	0,294	1411	0,243	1,210	-1068

Джерело: <http://laborsta.ilo.org/STP/guest>; <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/weodata/>

⁷ Розраховано за даними Обстеження населення з питань економічної активності 2011 року Державної служби статистики України

⁸ У переважній більшості випадків умови приватизації виключають можливості масового звільнення

заробітками українці значно поступаються мешканцям сусідніх країн: серед розглянутих країн максимальний розрив – 1068 дол. на місяць, або 75,7% – із Чеською Республікою, мінімальний – 59 дол., або 14,6% – із Болгарією. В жодній із сусідніх країн заробітна плата не поступається українській.

Забезпечення гідної зайнятості є передумовою максимального використання наявного людського потенціалу, а саме кваліфікована, освічена робоча сила залишається головною конкурентною перевагою України. Тому усвідомлення значущості цього напрямку розвитку України, визнання його за пріоритет та майбутні досягнення стануть вагомими чинниками покращання якості життя в цілому.

2.4.3. Напрями дій (рекомендації)

Для забезпечення населення гідною працею необхідним є:

- ✓ реалізація права працювати в режимі повної зайнятості;
- ✓ забезпечення справедливої оплати праці;
- ✓ належний соціальний захист інноваційних форм і видів зайнятості;
- ✓ легалізація зайнятості та доходів від неї;
- ✓ підтримка малого та середнього бізнесу як джерела робочих місць;
- ✓ надання молоді першого робочого місця;
- ✓ розвиток нестандартних форм зайнятості для старших верств населення, осіб з особливими потребами та батьків маленьких дітей;
- ✓ підвищення соціальної престижності праці, зміна стереотипів суспільства споживання щодо праці, її популяризація і створення умов для самореалізації молоді у процесі праці;
- ✓ удосконалення державної політики щодо регулювання трудової міграції населення;
- ✓ розвиток самозайнятості та захист приватної ініціативи;

Думки людей

“...В Україні не працює система підтримки сільського господарства. Поле стоїть пустим. Людина хоче його орендувати. Взяла, починає вкладати кошти – відразу сплачує податки. А сплачувати то нема з чого: трактор купив у кредит, насіння... Потрібні податкові канікули – на 5 – 10 років, аби почав надходити прибуток. Потрібні дотації на бензин, на енергоресурси. Адже ця людина є годувальником і народу, і держави.”

- ✓ налагодження належної системи інформації про вакансії не тільки за місцем проживання, а й по всій Україні.

2.5. Модерна економіка: формування інноваційної моделі розвитку

2.5.1. Громадська думка

Обираючи найважливіше завдання подальшого розвитку України, 54,3% учасників національних консультацій відзначали необхідність економічного зростання як передумови створення нових робочих місць, підвищення доходів і розвитку соціальної сфери. Видається, що переважна більшість опитаних ототожнює економічне зростання саме зі збільшенням попиту на робочу силу, що відкриває – принаймні, на їх думку, – перспективи гідної зайнятості. Понад те, обираючи між політичними свободами й економічним зростанням, саме останньому надають перевагу 64,0% учасників національних консультацій. І хоча ця частка збільшується з віком (до 72,7% серед осіб 55–60 років), її варіація є невисокою.

Представники як експертного середовища, так і широких верств населення однакостані в тому, що модернізація економіки з упровадженням інноваційних технологій, спрямованих, зокрема, на скорочення енерго- ресурсо- та матеріалоемності є головною передумовою формування кращого майбутнього для України вже в середньостроковій перспективі. Саме у прогресі та інноваціях вбачають найважливіший напрям розвитку 58,7% учасників національних консультацій. Однак, визначаючи структуру, що має максимальні можливості сприяння зростанню української економіки, респонденти надають перевагу уряду України (саме на цьому наголошують 65,3% загальної сукупності учасників при максимальному рівні – 83,3% – серед осіб старше 60 років і мініальному – 59,6% – серед осіб віком 35–44 роки). Для вибору було запропоновано: політичні партії та їх лідери, уряд України, місцева влада, український бізнес (йому надали перевагу тільки 36,3%), громадські організації, об'єднання роботодавців, інші державні та недержавні об'єднання, міжнародні фінансові організації. Таке сприйняття населенням концентрації повноважень і можливостей в уряді є непрямим свідченням того, що українське населення все ще не бачить демократичних

засад розвитку суспільства в цілому й економіки зокрема.

Найкращі перспективи вбачають українці у розвитку сільського господарства (34%) та спрощенні системи оподаткування (22%); на необхідності детінізації економіки наголошують лише 13%, а на підтримці малого та середнього бізнесу – 10%.

Те, що учасники консультацій вважають ключовим напрямом розвитку економіки сільське господарство, очевидно, пов'язано з якістю української землі, з одного боку, та загальним занепадом сільських територій – з іншого. Відповідно підкреслюється недоцільність імпорту продуктів, необхідність кредитів або інших фінансових ресурсів для оснащення та переоснащення господарств і підприємств потрібною технікою, важливість розвитку інфраструктури села, зокрема комунікацій.

Характерно, що другим після сільського господарства сектором економіки, розвитку якого надають перевагу учасники консультацій, є промисловість (12%), а третім – туризм (8%). Особливо важливою вважають підтримку національного виробника в харчовій промисловості, адже українські підприємства власною продукцією можуть не лише вигідно замінити іноземні товари, а й навіть самі її експортувати.

Взагалі в прогресі та інноваціях вбачають найважливіший напрям розвитку 58,7% учасників національних консультацій. Українській економіці не вистачає нових технологій та інших інновацій, що могло б забезпечити належний рівень її ефективності, а відтак, і заробітків працюючих.

Кожний п'ятий українець підкреслює роль українських розробок у цьому процесі, зокрема акцентується увага на необхідності розвитку вітчизняної науки та забезпеченні належного рівня практичних упроваджень наукових розробок. Але технологічна революція останніх десятиліть набагато випередила сформовані погляди і переконання. Для виживання людства потрібне широке впровадження інновацій, які виходять за рамки технологічних удосконалень і спрямовані передусім на зміну філософії та ідеології цивілізаційного прогресу. Відкритість та креативність стають вирішальним чинником людського розвитку.

Необхідною передумовою формування інноваційної економіки є створення спри-

Думки людей

“...Інноваційні технології дозволяють зробити прорив. Якщо Україна використовуватиме інформаційні технології, це дасть конкурентні переваги в глобальному світі. Це дозволить залучити багато перспективних ідей.”

“...Наразі багато приватних підприємців тримають своїх працівників на мізерних офіційних ставках. Але у конвертах платять великі гроші. Відтак, оскільки низький офіційний рівень заробітної платні, то і відрахування у бюджет ідуть мізерні.”

ятливого інвестиційного клімату, що безпосередньо пов'язано зі спрощенням системи державного регулювання, зокрема ліцензування та комплексу державних перевірок, зниженням оподаткування. Спрощення системи оподаткування, безперечно, важливе для розвитку української економіки загалом, на що звертали увагу диспутанти. Воно має включати зменшення не тільки кількості податків, а й їх розміру.

Безпосередньо зі спрощенням оподаткування в очах українців пов'язується детінізація економіки, яка наразі набула доволі значних масштабів (за різними оцінками від 30% до 60%). На масштабну тінізацію української економіки вказували майже всі групи населення (зазначалося, зокрема, що наймані працівники отримують зарплату в конвертах та постійно сплачують у тих самих конвертах гроші медикам, вчителям, чиновникам різного роду, а власники великих капіталів зберігають кошти на офшорних рахунках. На думку учасників консультацій, такий стан речей має бути змінений, але є підозра, що більшість тих, хто задіяний у цих схемах, хоче змін лише для інших їх учасників, а не для себе.

Тема підтримки малого та середнього бізнесу викликала багато емоційних відгуків, які стосуються переважно поглинання малих та середніх підприємств великими компаніями та державного заохочення цього процесу. Учасники краудсорсінгу здебільшого вбачають негативні наслідки такого стану речей і говорять про необхідність відповідних законодавчих змін. Як приклад, пропонується впровадження податкових канікул протягом перших років існування малого чи середнього бізнесу.

Після тривалого не надто успішного періоду трансформації адміністративно-планової економіки в ринкову і з огляду на дуже високу соціальну ціну, яку українське суспільство заплатило за ці трансформації, біль-

шість учасників консультацій закономірно демонструють прихильність до активної ролі держави в регулюванні економічних процесів. Зокрема, українці вважають прийнятним державне регулювання цін на основні товари й послуги та вітають інші способи досягнення економічної стабільності. Українці не погоджуються з тим, що ринкова система є найкращою (так вважають лише 27,3% міських і 33,0% сільських мешканців). Надзвичайно важливим для створення модерної економіки визнано середньострокове і довгострокове планування, в рамках якого диспутанти частіше надавали перевагу швидким темпам реформ – на їх користь висловилися 52% загальної сукупності диспутантів.

Учасники консультацій загалом не є надто оптимістичними щодо майбутнього укра-

їнської економіки – представники різних груп (за винятком державних службовців) вважають, що у 2030 році українська економіка працюватиме гірше. Імовірно, що такий песимізм є наслідком того, що у 2012 році ВВП становив лише 69,4% рівня 1990 року і 93,5% рівня 2008 року. Більшими оптимістами є мешканці міст (37,1% вважають, що економіка працюватиме краще і тільки 28,1% – що гірше проти 29,4% і 42,2% відповідно серед селян), що цілком відповідає різниці в соціально-економічній ситуації.

2.5.2. Експертний коментар

Результати різноманітних досліджень свідчать про обмеженість можливостей фінансового і монетарного стимулювання економічного зростання та про те, що орієнтація на жорстку грошово-бюджетну політику спричиняє структурні перекося в бюджетному секторі, нарощування невідзначеності, пов'язаної з перевищенням загального обсягу публічних зобов'язань над можливостями бюджету. Нагальною необхідністю стає формування нової моделі економічного зростання, що спиратиметься на приватну ініціативу, розвиток інститутів ринкової економіки, інновації та інвестиції в людський капітал.

Необхідними умовами цього є:

- ✓ демократизація суспільства;
- ✓ реалізація принципів верховенства права, послідовне досягнення незалежності судів;
- ✓ зміна відносин між бізнесом і правоохоронними, контролюючими та судовими органами, необхідна для підвищення довіри бізнесу до держави;
- ✓ розширення повноважень місцевого самоврядування;
- ✓ активізація ролі громадянського суспільства;
- ✓ створення максимально сприятливого інвестиційного середовища, у т. ч. через спрощення регуляторних умов ведення бізнесу, зміцнення захисту прав інвесторів, розбудови зручної та прозорої системи надання адміністративних послуг, що надаються державою як бізнесу, так і населенню;
- ✓ розвиток сфери інвестицій населення – недержавне пенсійне страхування, освіта, медичне страхування, житло.

Рушійними силами нової моделі економічного зростання можуть стати групи,

Рис. 2.6. Динаміка ВВП України за 1990 – 2012 роки, % до рівня 1990 р., у постійних цінах

Джерело: Державна служба статистики України

авторитет та впливовість яких помітно зростають – динамічні компанії, які орієнтовані на розвиток у ринкових умовах, але не мають достатніх стимулів для інвестицій у чинних інституційних рамках (так званий новий бізнес), регіональні еліти, заінтересовані у динамічному розвитку своїх територій, і професіонали, які працюють на національному рівні (так звана нова бюрократія).

Світ переходить від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної, тому в перспективі конкурентні переваги належатимуть тим, хто матиме більший інноваційний потенціал. Відповідно, інституційні зміни мають сприяти поширенню й інтенсифікації інновацій.

Наразі за обсягом ВВП у розрахунку на одну особу (в доларах США за паритетом купівельної спроможності) Україна значно поступається не лише розвиненим країнам (6 428 проти 33 391 в середньому у країнах з дуже високим рівнем людського розвитку), а й середньосвітовому показнику у світі (10 184 дол. США за ПКС)⁹.

Попри зростання упродовж останніх трьох років все ще не вдалося досягти докризового рівня ВВП (рис. 2.6), не кажучи вже про дотрансформаційні 1990 – 1991 роки. Безперечно, сучасна структура ВВП України меншою мірою орієнтована на військовий комплекс, переважна частина товарів та послуг надається – прямо чи опосередковано – населенню, але економічні негаразди відчутні через обмеженість попиту на робочу силу, все ще низьку заробітну плату тощо. Сировинна орієнтація економіки, втрачені позиції у машинобудуванні, банкрутство або повна переорієнтація значної частини гігантських підприємств за радянських часів (передусім промислових, але також і транспортних, сільськогосподарських тощо), які не лише забезпечували роботою численних кваліфікованих працівників, а й утримували соціальну інфраструктуру, впливали на темпи розвитку економіки. У багатьох випадках звільнені працівники й досі змушені займатися некваліфікованою працею, що не задовольняє їх ані матеріально, ані морально.

Формування модерної економіки передбачає не тільки прискорення зростання ВВП, хоча і це надзвичайно важливе завдання, але передусім здійснення необхідної ре-

структуризації, перехід від переважно сировинної економіки до економіки знань. Важливою передумовою цього є визначення стратегічних пріоритетів розвитку та державна підтримка саме тих галузей і видів діяльності, які здатні забезпечити конкурентоспроможність української економіки у світі. Враховуючи те, що основною конкурентною перевагою України є достатньо освічена, кваліфікована та мобільна робоча сила, необхідно забезпечити пріоритетність трудоємних, а не матеріало- чи енергоємних видів діяльності. Україна має для їх розвитку сталі традиції, відомі наукові школи та підготовлені кадри тощо.

Зв'язок між економічним зростанням і людським розвитком не є автоматичним – його потрібно формувати соціальною політикою, формуючи систему ліфтів для бідних і одночасно інвестуючи кошти в охорону здоров'я та освіту, збільшуючи кількість гідних робочих місць, запобігаючи виснаженню природних ресурсів і їх надмірної, часто хижацької експлуатації, забезпечуючи справедливий розподіл не тільки доходів, а й усіх результатів економічного зростання.

Безперечно, це не означає нехтування економічним зростанням. Україна вочевидь потребує підвищення доходів – і населення, і бюджетів усіх рівнів. Однак навіть доволі швидке зростання не гарантує адекватного підвищення добробуту та якості життя населення. Зокрема, стрімкі темпи економічного зростання в першій половині 2000-х років не супроводжувались адекватним зростанням попиту на робочу силу, покращанням соціальної інфраструктури, передусім доступності якісної медичної допомоги, врешті-решт, не відбулося зниження бідності, нерівності та зростання тривалості життя при народженні.

До того ж і більші індивідуальні доходи населення не завжди супроводжуються вищою якістю життя, особливо у тих її складниках, що визначаються не індивідуальними, а колективними діями (влади, громади тощо). Наприклад, мешканці великих міст, зокрема Києва, Донецька, Харкова, Одеси та ін., зазвичай мають значно вищі доходи порівняно з мешканцями практично всіх інших населених пунктів. Але своєрідною платою за це є значно вищі психологічні навантаження, брудніше навколишнє середовище, гірша криміногенна ситуація тощо. Фермери або інші відносно заможні сільські мешканці навіть за умов власних високих

⁹ Human Development Report 2013. The Rise of the South : Human Progress in a Diverse World

доходів живуть в селах, де немає школи, фельдшерсько-акушерського пункту (не говорячи вже про лікарню), пунктів надання побутових послуг.

Безпосередньо дотичним до цієї теми є досягнення енергонезалежності української економіки, що включає не тільки забезпеченість паливно-енергетичними ресурсами, а й диверсифікацію джерел їх постачання. Основним джерелом енергії в Україні залишається природний газ (36,9%); частка вугілля становить 32,7%, атомної енергії – 18,7%, нафти – 9,7%, відновлюваних джерел енергії (гідро-, термальної, сонячної, вітрової енергії та біопалива) – лише 2%. І хоча в структурі кінцевого споживання відбувається необхідний перерозподіл (від природного газу, вугілля та торфу до електроенергії та біопалива), позитивні зміни є надто повільними.

Започатковано низку стратегічних проєктів, спрямованих на прискорений розвиток вітчизняного паливно-енергетичного комплексу та забезпечення енергетичної незалежності української економіки. Зокрема, реформується енергетичний комплекс та ринок електроенергії, завершується приватизація, передбачається перехід до практики прямих договорів між виробником і споживачем енергії без адміністративного втручання держави, будуються нові об'єкти виробництва енергії, включаючи ті, що використовуватимуть нові енергетичні технології та альтернативні й нетрадиційні джерела. Потужність об'єктів відновлюваної енергетики, що працюють за «зеленим» тарифом, зросла за 2011–2012 роки у 3,6 рази. Одним з ключових пріоритетів забезпечення енергонезалежності економіки України є зниження рівня монопольних поставок. Так, наявність унікальних підземних сховищ газу визначає доцільність закупівель на спотовому ринку поза межами опалювального сезону. Є перспективи й у поставок скрапленого газу з Катару та США, а в подальшому і з Азербайджану, а нафти – з Казахстану та Азербайджану. Підвищенню енергетичної незалежності держави сприятиме також залучення провідних світових видобувних компаній до розвідки та видобування сланцевого газу, реалізація проєктів із заміщення імпортного газу шляхом використання технологій «газифікації вугілля».

Однак головним завданням є підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів і в кінцевому підсумку – зниження енергоємності українського ВВП,

що у 3–4 рази перевищує показники найближчих сусідів – Польщі, Чехії, Угорщини, Казахстану, Росії, Білорусі. Йдеться про гірничо-металургійний (65% загального енергоспоживання в промисловості України) та паливно-енергетичний комплекси (витрати умовного палива на виробництво електроенергії на 20–25% перевищують середньосвітові), а також житлово-комунальне господарство (майже 30% усього енергоспоживання в Україні), сумарні втрати теплової енергії в мережах якого перевищують 30%. Діючі механізми утворення тарифів не стимулюють підвищення енергоефективності технологічних процесів через відшкодування втрат поставальників послуг за рахунок перехресного субсидування населення промисловістю та бюджетного дотування. Пріоритетним завданням є впровадження ефективних інструментів стимулювання суб'єктів господарської діяльності та населення України до енергозаощадження.

Переважна частина учасників національних консультацій (65%) вважають, що найбільше можливостей впливати на економіку має Уряд України, роль українського бізнесу зазначає лише 36,3% учасників. При цьому зі зростанням віку опитаних спостерігається підвищення оцінки впливовості уряду та падіння – українського бізнесу. Імовірно, старші люди вважають, що бізнес переймається виключно отриманням прибутків і не цікавиться стратегічними цілями розвитку економіки, а молодь ставиться до ринкової економіки та ролі бізнесменів значно прихильніше.

Понад третина диспутантів (36,8%) вважають, що у деяких ситуаціях планова економіка може бути кращою за ринкову (їй надали пріоритет 29,4%). Такої думки дотримуються, зокрема, 42,5% державних службовців (за те, що ринкова система є кращою, висловилися 30,1%), 49,0% освітян (за ринкову економіку свої голоси віддали 20,4%) і 42,3% медиків (прихильників ринкової економіки серед них виявилось 25,0%). Цю думку не поділяють тільки ті, хто оцінює свої доходи як високі (жоден з них не надав переваги пріоритету плановій системі). І взагалі, за винятком молоді до 35 років, усі вважають, що планова система (хоча і з певними обмеженнями) є кращою за ринкову. Власне, це є віддзеркаленням незадоволеності більшості учасників економічними процесами в країні. Безперечно, це має бути враховано при конкретизації середньострокових цілей та завдань розвитку України.

2.5.3. Напрями дій (рекомендації)

Формування модерної економіки України потребує:

- ✓ визначення стратегічних галузей економіки, яким надаватиметься державна підтримка, у т. ч. надання пріоритету трудовим та науковим видам діяльності над матеріало-, ресурсо- та енергоємними;
- ✓ удосконалення системи державного стратегічного планування;
- ✓ упровадження засад зеленої економіки у систему прийняття рішень;
- ✓ стимулювання впровадження сучасних інноваційних технологій;
- ✓ розвиток приватної ініціативи та інститутів ринкової економіки, зокрема шляхом підтримки малого та середнього бізнесу;
- ✓ спрощення механізмів відкриття та закриття бізнесу;
- ✓ диверсифікації джерел постачання енергоносіїв.

2.6. Здорове довкілля: збереження і розвиток екологічного потенціалу території

2.6.1. Громадська думка

Охороні та відновленню довкілля як пріоритету розвитку під час національного обговорення віддали перевагу 32,2% учасників; значна частка (43,4%) опитаних не просто погоджується з необхідністю економити енергію, а засвідчує свою готовність робити це у власному будинку / квартирі. Це свідчить про доволі високий рівень розуміння значущості екологічних проблем в українському суспільстві, особливо з огляду на доволі низький матеріальний рівень його існування та відповідну першочергову орієнтацію на первинні потреби. Імовірно, що на ставлення людей до екологічних проблем вплинула Чорнобильська катастрофа, наслідки якої відчувало майже все населення України, це відбилося на ментальності навіть молодих поколінь. Також у суспільстві є розуміння того, що саме унікальні за своєю родючістю чорноземи – основне багатство України. Під час національних консультацій підкреслювалася необхідність спільних глобальних правил і регуляторів дій у сфері безпеки та захисту навколишнього середовища (на цьому акцентували увагу 58,6% всіх учасників, 62,4% містян, 65,2% осіб із повною вищою освітою, 65,3% освітян і 68 – 69%

осіб з доходами високого та вище середнього рівня). Така диференціація думок підтверджує, що бідність формує переважну орієнтацію на прискорення економічного розвитку для забезпечення первинних поточних потреб, а за їх задоволення людина починає міркувати над тим, що відіграє важливу роль для продовження життя, на решті, майбутнього своєї родини та своєї країни. Оскільки населення України за європейськими стандартами і, що навіть важливіше, за своїми власними оцінками, є бідним, то при визначенні пріоритетів розвитку України, а не світу загалом, лише 32,2% населення зазначили екологію (максимально переймаються цими проблемами люди з високими доходами – 66,7%).

Однак, визначаючи основні напрями державних інвестицій, пріоритет охороні довкілля, включаючи якість води, надали лише 8,9% учасників національних консультацій (максимум – 16,7% – продемонстрували особи старші 60 років, а мінімум – 5,6% – молодь 18–24 років). Виходячи з цього, можна стверджувати: попри всі пережиті катаклізми населення України вважає захист навколишнього середовища (в широкому сенсі) чимось абстрактним, що потребує уваги, але не безпосереднього вкладання бюджетних коштів, які можна спрямувати на інші, більш конкретні та більш відчутні цілі – охорону здоров'я, будівництво безплатного житла, допомогу бідним тощо.

Експерти, які є більш свідомими щодо значущості екологічних проблем, підкреслюють, що завдання формування екологічної культури – це завдання держави. Таким чином, йдеться про використання діючих екологічних обмежень (земле-, водо- талісресурсних, мінерально-сировинних, вторинних і системних природних ресурсів асиміляційного типу) для сприяння економічному зростанню на основі гармонізації інтересів суб'єктів господарювання завдяки належній екологічній культурі населення та виробництва. Логіка сучасного цивілізаційного прогресу є такою,

Думки людей

“...Без ресурсів і без здорового довкілля не буде здорової держави, здорової нації. Тому ті ресурси, які в нас є, необхідно економно використовувати – водоємність, матеріалоємність, енергоємність, екологічний тиск нашого ВВП мають не зростати, а зменшуватися, тобто на одиницю виробленої продукції має витрачатись якомога менше ресурсу. Якщо витрачається менше ресурсу, то більше його залишається для майбутніх поколінь.”

“...Для розв’язання проблем захисту довкілля має бути законодавча підтримка впровадження альтернативних екологічних технологій у виробництво.”

Думки людей

що наявність практично необмежених ресурсів спричинює протидію впровадженню сучасних ресурсозберігаючих технологій і навпаки, істотні обмеження виступають потужним поштовхом для інновацій.

2.6.2. Експертний коментар

Обмеженість природних ресурсів та екстенсивний (іноді навіть хижацький) характер їх використання є однією з основних перешкод на шляху сталого людського розвитку. Через особливості світової економічної кон’юнктури з високою ймовірністю можна

очікувати подальшого прискореного розвитку ресурсоемного первинного сектору економіки та обмеження розвитку високотехнологічних виробництв. Водночас забруднення навколишнього середовища обмежує розвиток виробництв, що базуються на використанні високих технологій, у т. ч. й нанотехнологій, оскільки вони потребують відповідних стандартів якості довкілля. Необхідно також підкреслити, що високотехнологічне виробництво, як правило, найбільше розвивається в умовах агломераційної концентрації, що актуалізує додаткові екологічні проблеми. Нагальним питанням видається формування відповідної політики, яка переноситиме акценти на територіальні господарські системи, в рамках не тільки «зеленої», а й «синьої» економіки, тобто туди, де створюються умови для розвитку як окремої людини, так і територіальної громади у цілому.

Таблиця 2.8. Характеристика забруднення навколишнього середовища

Країна / Регіон	Викиди, тонн на особу		Виснаження природних ресурсів, 2010 р., % ВВП	Частка земель сільсько-господарського призначення, 2009 р., % суші	Частка населення, яке живе на деградованих землях, 2010 р., %
	діоксид вуглецю, тонн, 2008 р.	парникові гази, тонн CO ₂ еквіваленту, 2005 р.			
Азербайджан	5,4	4,7	34,5	57,6	4,0
Білорусь	6,5	2,4	1,0	44,0	5,0
Болгарія	6,6	2,0	2,0	46,3	8,0
Вірменія	1,8	1,3	1,0	61,6	10,0
Грузія	1,2	1,4	0,6	36,1	2,0
Естонія	13,6	2,3	1,6	22,0	5,0
Казахстан	15,1	4,3	23,4	77,2	24,0
Латвія	3,3	2,3	0,5	29,5	2,0
Литва	4,5	2,5	0,6	42,9	5,0
Польща	8,3	2,7	1,4	53,0	13,0
Росія	12,0	4,9	14,3	13,2	3,0
Румунія	4,4	1,7	1,6	58,8	13,0
Словаччина	6,9	1,4	0,4	40,1	9,0
Туреччина	4,0	1,4	0,4	50,6	5,0
Угорщина	5,4	1,6	0,5	63,9	17,0
Україна	7,0	2,1	3,7	71,2	6,0
Чехія	11,2	2,1	0,5	54,9	4,0
Країни з високим ІЛР	5,8	2,8	–	26,5	8,4
Європа та Центральна Азія	7,9	3,0	7,3	20,5	8,5
Світ	4,5	1,7	3,3	38,6	10,6

Джерело: Human Development Report 2013. The Rise of the South : Human Progress in a Diverse World

Порівняно з сусідніми країнами навколишнє середовище України не виглядає надто забрудненим, а природні ресурси – виснаженими (табл. 2.8). Проте це не може бути підставою для заспокоєння, передусім через значно нижчу щільність населення.

Привертає увагу значне перевищення показників щодо використання землі для ведення сільського господарства відповідних значень сусідніх країн, усієї групи країн із високим рівнем людського розвитку, Європи та Центральної Азії та світу в цілому. Серед 94 країн з дуже високим і високим рівнем людського розвитку Україна посідає 5-те місце, пропустивши вперед лише Велику Британію, Уругвай, Саудівську Аравію та Казахстан. Якщо Україна розраховує бути постачальником харчових продуктів для світу, то слід зважити на можливі обмеження екстенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва.

Важелями впливу на регулювання екологічних обмежень економічного та людського розвитку є інституційні запобіжники – глобальні, міжнародні, національні, регіональні, територіальні й локальні, що визначаються не тільки ієрархічною та інституційною будовою рівнів протікання економічних процесів, а й специфікою реалізації цілей і мети соціально-економічного розвитку. Екологічні обмеження економічного зростання на всіх ієрархічних рівнях реалізуються через обмеження природно-ресурсного та асиміляційного потенціалу навколишнього середовища та пов'язаних рекреаційно-бальнеологічних функцій територіального розвитку. Проявом таких обмежень можуть бути встановлені на конкретних територіях, підприємствах і екосистемах граничні межі викидів або скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів, використання або вилучення природних ресурсів з урахуванням екологічної обстановки у регіоні. Окреслення таких меж має здійснюватися в рамках державного й регіонального стратегічного планування, узгоджуватися з показниками економічних та екологічних програм розвитку регіонального та галузевого рівнів.

Для встановлення кількісних та якісних критеріїв для визначення екологічних обмежень використовується оцінка екологічної ємності території як узагальнюючої екологічної характеристики максимуму техногенного й антропогенного навантаження, яке може витримувати протягом певного часу екологічна система, не втра-

чаючи своїх структурно-функціональних властивостей і зберігаючи можливості самовідтворення.

2.6.3. Напрями дій (рекомендації)

Для збереження та формування здорового довкілля в Україні необхідним є:

- ✓ упровадження сучасних технологій відновлюваної та альтернативної енергетики, що має знизити антропогенний вплив на довкілля;
- ✓ перенесення акцентів на територіальні господарські системи, де створюються умови для розвитку як окремої людини, так і територіальної громади в цілому, в рамках не тільки «зеленої», але й «синьої» економіки;
- ✓ встановлення кількісних та якісних критеріїв обмежень господарської діяльності на основі оцінки екологічної ємності території;
- ✓ зниження ресурсовитратності сільськогосподарського виробництва, промисловості та житлово-комунального господарства, їх екологізація;
- ✓ утилізація відходів виробництва та споживання, зменшення забруднення атмосферного повітря та водних об'єктів, забезпечення належної охорони лісних масивів, тваринного світу та ін., що має розвинути рекреаційний потенціал;
- ✓ розвиток «зеленого туризму», що через масштабну зайнятість у цьому та супутніх видах діяльності мешканців сіл і малих міст формуватиме масову екологічну культуру;
- ✓ упровадження стандартів використання води у сільськогосподарському виробництві;
- ✓ стимулювання біологічного різноманіття, відходу від монокультурного агровиробництва;
- ✓ упровадження системи державних «зелених» закупівель, що стимулюватиме розвиток біологічно чистої продукції та зміни культури харчування населення.

2.7. Доступна та якісна освіта: духовний розвиток і конкурентність на ринку праці

2.7.1. Громадська думка

Освіта є основним інструментом інвестицій у людський капітал. Однак стрімкі соціальні, економічні та технологічні зміни зумов-

люють трансформування традиційних моделей шкільної та професійної, зокрема вищої, освіти. Знання, які люди отримують у рамках первинної підготовки, швидко знецінюються та морально застарівають. Конкурентоспроможність на ринку праці, кар'єрний успіх та особиста самореалізація значною мірою наразі визначаються можливостями безперервної освіти впродовж життя, доступністю програм та тренінгів, спрямованих на освоєння сучасних освітніх навичок і компетенцій.

Саме якісна освіта є запорукою зайнятості й високих – навіть за національними стандартами – доходів, і це значною мірою визначає відповідну налаштованість молоді. Але, крім цього, освіта має забезпечувати культурний розвиток, формування нових та збереження традиційних для української нації духовних цінностей.

Разом з цим сучасний аксіологічний вимір освіти як цінності державної, суспільної та особистісної передбачає її цілеспрямовану інтеграцію в суспільний простір для збагачення та розвитку матеріальних та духовних

цінностей соціуму, подолання занепаду духовності та моральності у суспільстві споживання, обмеження «віртуалізації» буття й експансії антикультури як загроз дегуманізації майбутнього. 80% учасників краудсорсінгу підкреслюють необхідність сприяння культурному розвитку населення, і частіше на цьому наполягає молодь.

Глибинні та прискорені зміни у традиційному способі життя не тільки покладають на інститут освіти нові функції та завдання, а й призводять до появи складних суперечностей, вирішити які без консолідації зусиль усього суспільства неможливо. Більшість українців (85% містян і 79% селян) вважають вкрай необхідним сприяння культурному розвитку, маючи на увазі його дуже широке трактування – від національної ідеї та патріотизму до толерантності та сприйняття інших культурних цінностей й іншого менталітету.

Саме тому 47,4% учасників національних консультацій надали пріоритет забезпеченню права на освіту. Освіту було визнано одним із головних напрямів державних інвестицій (йому надали перевагу 11,7% опитаних). І це при тому, що за показниками освіченості населення, рівнями охоплення молоді загальною та професійною освітою, включаючи вищу, Україна майже не поступається економічно розвиненим країнам. Формулювання зазначеної цілі радше пов'язується з необхідністю підвищення якості освіти, її наближення до вимог сьогодення та майбутнього, ніж із зростанням кількісних показників.

Наразі в Україні спостерігається перебік у професійній освіті в бік вищої, та ще й магістерської. Насправді в економіці існує гостра потреба саме в робітничих кадрах; навіть в умовах кризи на підприємствах відчувався брак фахівців робітничих спеціальностей – від газозварника до швачки.

2.7.2. Експертний коментар

В Україні частка осіб віком 25 років і старше з середньою та вищою освітою сягає 93,5% (для порівняння: аналогічний показник у групі країн з дуже високим рівнем людського розвитку становить 85,9%, з високим – 64,2%, а у країнах Європи та Центральної Азії – 83,5%), а рівень охоплення молоді вищою освітою – 79,5% (дев'яте місце в світі після США, Нової Зеландії, Республіки Корея, Фінляндії, Словенії, Греції, Білорусі та Куби,

“...Потрібно побудувати більш ефективну й інтерактивну співпрацю між навчальними закладами та підприємствами.”

“...Сьогодні навчальні заклади обмежуються суто теорією, визначеннями та абстрактними тезами. Теорію необхідно поєднати з практикою, налагодити співпрацю навчальних закладів з бізнесом, а держава має цьому сприяти. Якщо не можна забезпечити стажування на підприємствах, то принаймні студенти мають вивчати їх досвід щодо вирішення конкретних проблем розвитку. Слід залучати до лекцій фахівців-практиків.”

Думки дітей-сиріт та дітей, які перебувають в інтернаті

“...Навчання в школі має бути безкоштовним, щоб не треба було кожного разу здавати гроші то на підручники, то на робочі зошити, то на ремонт, то на прибирання.”

“...Слід упровадити ранню професіоналізацію, щоб залежно від майбутньої професії можна було обрати основні та додаткові предмети.”

Думки людей

“...Так склалося, що всі вважають: у заклади професійно-технічної освіти йдуть тільки невдахи та лузери. І навіть коли їх заробітки значно перевищують зарплату інженера чи економіста, коли маса вакансій кваліфікованих працівників, кожний вчорашній школяр прагне вступити до вишу. Як це змінити?”

аналогічний показник у групі країн з дуже високим рівнем людського розвитку становить 75,8%, з високим – 48,7%, а у країнах Європи та Центральної Азії – 57,5%¹⁰ (табл. 2.9).

Однак кількісні показники не віддзеркалюють якості освітньої підготовки українців. На жаль, професійна структура підготовки фахівців, цілком логічно орієнтована на попит з боку абітурієнтів та держави, не відповідає потребам ринку праці. Спостерігається масштабна підготовка економістів та юристів, хоча ринок праці вже перенасичений цими фахівцями. У результаті численні групи випускників навчальних закладів змушені звертатися по допомогу до центрів зайнятості або приватних агенцій, погоджуватися на перекваліфікацію або займати робочі місця, що потребують значно нижчої або іншої кваліфікації.

Експерти відзначають такі проблеми: нестача науковості у навчальному процесі (затребуваність реальним сектором економіки результатів досліджень ВНЗ не перевищує 3%); недостатній внутрішній попит на якісну освіту (чинна модель споживання економікою ресурсів попередніх поколінь замість створення нових джерел розвитку не потребує від «продукту» освіти знань і креативності)¹¹. Непоодинокі випадки випуску фахівців, чия підготовка не відповідає вимогам ринку праці.

Освіта є базовою цінністю для майже 92% українців. Чотири з п'яти випускників загальноосвітніх середніх шкіл орієнтовані на продовження освіти у вищих навчальних закладах. Обмежити своїх дітей та онуків неповною або повною середньою освітою згодні лише 4% мешканців великих міст;

Таблиця 2.9. Рівень охоплення освітою та стан задоволення її якістю у 2002 – 2011 роках, %

Країна / Регіон	Частка осіб віком 25+ із середньою та вищою освітою	Рівень охоплення молоді освітою:			Ступінь задоволення системою освіти
		початковою	середньою	вищою	
Азербайджан	92,7	94,0	85,0	19,3	53,0
Білорусь	–	100,0	96,0	83,0	55,4
Болгарія	92,6	103,0	88,0	53,0	35,4
Вірменія	94,4	103,0	92,0	51,5	45,7
Грузія	91,0	109,0	86,0	28,2	65,7
Естонія	94,5	99,0	104,0	62,7	49,5
Казахстан	99,3	111,0	100,0	40,8	49,9
Латвія	98,4	101,0	95,0	60,1	51,0
Литва	90,2	97,0	98,0	77,4	51,1
Польща	80,0	97,0	97,0	70,5	60,8
Росія	94,7	99,0	89,0	75,9	38,0
Румунія	86,8	96,0	95,0	63,8	45,3
Словаччина	98,8	102,0	89,0	54,2	58,4
Туреччина	34,5	102,0	78,0	45,8	54,3
Угорщина	94,8	102,0	98,0	61,7	56,4
Україна	93,5	99,0	96,0	79,5	50,1
Чехія	99,8	106,0	90,0	60,7	71,4
Країни з високим ІЛР	64,2	110,5	91,0	48,7	58,0
Європа та Центральна Азія	83,5	99,9	91,2	57,5	51,8
Світ	57,7	107,9	71,2	28,7	64,2

Джерело: розраховано за даними: Human Development Report 2013. The Rise of the South : Human Progress in a Diverse World

¹⁰ Human Development Report 2013. The Rise of the South : Human Progress in a Diverse World

¹¹ Семиноженко В. Сегодня Украина стоит перед выбором – или модернизация, или отсталость / В. Семиноженко // Диалог.UA. – 2011

середньою спеціальною та базовою вищою – близько 25%; водночас майже 64% вважають достатнім для своїх нащадків рівень освіти не нижче закінченої вищої (вченого ступеня бажають близько 5%)¹².

Проте мотивація до набуття освіти є суто прагматичною – отримання високооплачуваної роботи, професійно-кар'єрне зростання, набуття кращого соціального статусу. Студентська молодь визначає головною причиною вступу до ВНЗ майбутню кар'єру (41%), а бажання бути освіченим (32%) або отримати нові знання (15%) є менш важливими¹³. Навіть вища освіта як така не є цінністю: менше 20% мешканців великих міст вважають її засобом розширення світогляду, ще приблизно стільки ж – підвищення соціального статусу; понад 15% взагалі прагнуть її тому, що «сьогодні так прийнято». Отже, цінністю не є освіченість, розвиненість та вищий рівень культури.

У багатьох випадках цінність вищої освіти пов'язана з її формальною необхідністю для обіймання так званих посад-сінекур або посад з високим корупційним потенціалом (наприклад, у сферах надання державних послуг, судочинства, правоохоронній діяльності тощо). Відповідно, перспективи сталого та справедливого розвитку *a priori* стають невизначеними. Крім того, недостатній внутрішній попит на якісну освіту та загальна неузгодженість ринку освітніх послуг із ринком праці зумовлюють труднощі з першим працевлаштуванням молоді, змушують багатьох працювати не за набутою в процесі освіти спеціальністю.

Попри те, що прискорений розвиток економіки зумовлює таке саме прискорене старіння знань, професійне навчання зазвичай завершується до 25–30 років, і надалі людина працює, володіючи переважно застарілими знаннями, технологіями та процесами.

Окремою проблемою якості освіти є формування відповідних цінностей, зокрема культурних. Про це казали чи не всі учасники національних консультацій під час фокус-групових обговорень, підкреслюючи роль освіти у формуванні національної свідомості, становленні громадянського

суспільства, члени якого здатні добиватися справедливості й тривалої усталеності розвитку. Необхідність підвищення якості освіти визнано експертним середовищем головною метою для України.

2.7.3. Напрями дій (рекомендації)

Забезпечення доступної та якісної освіти в Україні потребує:

- ✓ забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя;
- ✓ модернізації структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації змісту освіти відповідно до цілей та принципів сталого людського розвитку;
- ✓ впровадження моделей інтегрованої та інклюзивної освіти на всіх рівнях освіти, у т. ч. позашкільної та безперервної;
- ✓ формування мотивації та здатності до навчання, максимізації цінностей навчальної успішності та самоосвіти;
- ✓ посилення соціальної функції освіти, зокрема у частині найширшого залучення до суспільного життя, побудови професійного майбутнього та професійної підготовки соціально вразливих категорій населення;
- ✓ впровадження нових форм передачі знань, оптимальних педагогічних моделей розвитку дітей та молоді;
- ✓ залучення різних верств населення до набуття знань з метою використання нових можливостей засвоєння соціального простору (комп'ютерна грамотність, володіння іноземними мовами та ін.);
- ✓ удосконалення процедур та механізмів прогнозування розвитку освіти;
- ✓ подальшого розвитку відкритої системи управління якістю освіти на національному, регіональному та місцевому рівнях;
- ✓ удосконалення процедур оцінювання якості;
- ✓ підвищення рівня відповідальності навчальних закладів за якісну підготовку, розробка механізму «захисту споживачів» від неякісних освітніх послуг;
- ✓ підвищення ефективності інтеграційних процесів при впровадженні моделі державно-суспільного управління (зокрема, активності інститутів громадянського суспільства у формуванні різних аспектів освітньої політики, впровадження технологій контролю якості тощо).

¹² [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://institute.gorshenin.ua/news/803_bolshinstvo_ukraintsev_hochet_chtobi.html

¹³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://institute.gorshenin.ua/annuals/5_students_obraz_budushchego.html

2.8. Розвинена інфраструктура: подолання територіальної нерівності

2.8.1. Громадська думка

Завдання розвитку соціальної інфраструктури не було виокремлено учасниками національних консультацій в окремий пріоритет – лише 13,4% погодились із доцільністю першочергових державних інвестицій саме в інфраструктурні об'єкти (максимум уваги – 27,8% і 21,9% – цьому напрямку приділили, відповідно, студенти та державні службовці, а мінімум – 6,1% і 5,3% – освітня та особи з середньою загальною освітою). Про це не говорили і в експертному середовищі, хоча значення розвитку інфраструктури для забезпечення, наприклад, доступності медичної допомоги, освіти, зайнятості важко переоцінити. Понад те, враховуючи, що у сільській місцевості мешкає третина населення України, у т. ч. майже третина економічно активної його частини, без належного сполучення з розвиненими локальними ринками праці запобігти масовому відтоку сільської молоді до міст буде неможливо. За таких умов процес демографічного старіння на селі набуде незворотного характеру, що неминуче спричинить занепад сільських територій.

Прискорення розбудови сучасної інфраструктури є одним із найважливіших чинників соціально-економічного вирівнювання рівня розвитку територій і розвитку країни у цілому. Практичну реалізацію трудових прав сільських мешканців неможливо забезпечити тільки у межах аграрного сектору, це потребує формування локальних ринків праці в межах районів, тобто надання селянам доступу до робочих місць у містах на умовах маятникової міграції. Передумовою цього є розвиток дорожньо-транспортної мережі. Водночас і приватний підприємець значно частіше інвестує кошти в економіку територій, де наявні дорожні, транспортні, тепло- та енергомережі, підготовлених до господарської діяльності. У свою чергу, це стимулює розвиток суміжних та дотичних галузей, піднесення територіальних систем у цілому, сприяє збереженню робочої сили.

Розвиток соціальної інфраструктури забезпечує доступ населення – незалежно від місця проживання – до якісних медичних, освітніх, культурних та побутових послуг, сприяє дотриманню їх соціальних прав

та подоланню необґрунтованої нерівності. Тому хоча учасники національних консультацій, передусім пересічні громадяни, не зазначали належним чином розвиток інфраструктури у системі стратегічних пріоритетів (про необхідність будівництва та ремонту доріг, житла, розвитку громадського транспорту тощо згадували лише 6% учасників краудсорсінгу), ним не можна нехтувати.

2.8.2. Експертний коментар

Постійний дефіцит бюджетних коштів, недосконалість розподілу владних повноважень за лінією центр-регіон-громада спричинили занепад та у ряді випадків – деградацію соціальної інфраструктури малих за розмірами населених пунктів, головним чином сільських. Спостерігається масове вибуття з експлуатації медичних, освітніх та культурно-побутових об'єктів у найменших за чисельністю населення селах. Це можна компенсувати виключно завдяки прискореному розвитку доріг та регулярному транспортному сполученню з більшими за розміром населеними пунктами.

Кожне четверте сільське домогосподарство потерпає через недоступність медичних установ. У зв'язку з занепадом соціальної сфери значна частина сільських населених пунктів втратила не лише дільничні лікарні, а й пункти первинної медичної допомоги. Доволі часто на кілька сіл працює лише один фельдшер, який не має в своєму розпорядженні транспорту, особливо придатного для умов бездоріжжя, а отже, не може вчасно надати необхідну допомогу. Через незадовільний стан доріг до багатьох сільських населених пунктів карети швидкої медичної допомоги навіть не виїжджають на виклик (на незабезпеченість населеного пункту послугами швидкої медичної допомоги вказують 43,3% сільських жителів¹⁴).

Те саме стосується і можливостей набуття якісної освіти не тільки професійної, а й загальної сільською молоддю. Від відсутності поблизу житла дошкільної установи страждає 4,7% сільських домогосподарств, у містах відповідний показник становить лише 1,4%. Якщо діти шкільного віку можуть у разі необхідності дістатися пішки до школи, то дошкільнятам долати навіть невеликі відстані (до 3-х км) доволі важко. І за відсутності транспорту в родині відвідування

¹⁴ Обстеження умов життя домогосподарств України Державної служби статистики України.

Таблиця 2.10. Недоступність об'єктів соціальної інфраструктури в Україні у 2011 році, %

Ознаки позбавлення	Частка домогосподарств, що потерпають		
	у середньому	міські	сільські
Відсутність поблизу житла об'єктів роздрібної торгівлі	6,7	3,0	14,4
Відсутність у населеному пункті закладів, які надають побутові послуги	19,2	5,0	49,1
Відсутність поблизу житла медичної установи	13,3	7,3	26,0
Незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги	17,7	5,6	43,3
Відсутність поблизу житла дошкільних закладів	4,1	2,2	8,2
Відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з населеним пунктом із більш розвинутою інфраструктурою	8,9	2,5	22,5

Джерело: розраховано за даними Обстеження умов життя домогосподарств України Державної служби статистики України

дитиною дитячого садка стає доволі проблематичним.

Майже половина сільських мешканців не має доступу до об'єктів, що надають побутові послуги – ці об'єкти відсутні не лише поблизу житла, а й узагалі в населеному пункті (табл. 2.10). Майже чверть сільських домогосподарств потерпає від відсутності регулярного транспортного сполучення з населеним пунктом з більш розвинутою соціальною інфраструктурою. Нині є села, до яких громадський транспорт ходить лише 2 – 3 рази на тиждень, продукти харчування (свіжий хліб, молоко, масло тощо) завозяться один раз на тиждень, а купити їх в іншому населеному пункті за відсутності власного транспорту неможливо.

Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям в Україні за весь період незалежності майже не збільшилась: якщо у 1990 році на 1 тис. кв. км території припадало 260 км шляхів, то у 2011 році – 275¹⁵. Загальна довжина автомобільних доріг загального користування зросла за цей період з 167804 км до 169694 км, а довжина доріг із твердим покриттям – з 157199 км до 166095 км. Нині на 1000 кв. км території країни припадає лише 275 км шляхів. Цього вочевидь замало для забезпечення необ-

хідної транспортної доступності мешканців сіл та малих міст.

Забезпечення практичної реалізації права сільських мешканців на гідну працю потребує формування локальних ринків праці в межах районів, тобто надання селянам доступу до робочих місць у містах на умовах маятникової міграції. Передумовою цього також є розвиток дорожньо-транспортної мережі.

2.8.3. Напрями дій (рекомендації)

Інфраструктурний розвиток України потребує істотної трансформації всієї системи управління, зокрема зміни відносин між центральними та місцевими органами влади, а саме:

- ✓ зміни механізмів фінансування інфраструктурних проектів;
- ✓ стимулювання публічно-приватних партнерських відносин;
- ✓ передачі прав та обов'язків щодо розвитку та підтримування в належному стані інфраструктурних об'єктів місцевим органам влади та громадам з відповідними трансформаціями податкової та бюджетної системи;
- ✓ розподілу приватних та комунальних прав власності на об'єкти інфраструктури.

¹⁵ Статистичний щорічник України за 2011 рік, Державна служба статистики України

СТАН ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ТИСЯЧОЛІТТЯ

РОЗДІЛ 3

Порядок денний розвитку формується з урахуванням стану досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття як відповідь на нові виклики, що постають на заваді виконанню незавершених завдань ЦРТ.

Україна приєдналася до Декларації Тисячоліття у 2000 році. Українське суспільство, яке переживає глибокі соціокультурні, політичні та економічні трансформації, сприйняло глобальні цілі розвитку не тільки як чинники входження людства в нову історичну добу, але і як орієнтир національного розвитку. Цілі та завдання подолання бідності, забезпечення якісної освіти, зниження дитячої та материнської смертності, подолання епідемії соціально детермінованих захворювань, досягнення гендерної рівності та забезпечення сталого розвитку довкілля були інстальовані в систему пріоритетів національного розвитку, що забезпечило розширення горизонту стратегічного планування та поступову зміну акцентів з розвитку виробництва на розвиток людини у програмних документах уряду.

У 2003 році ЦРТ було адаптовано з урахуванням специфіки національного розвитку, у 2010 році завдання ЦРТ було оновлено. Система ЦРТ в Україні складається з 7 Цілей, 15 завдань та 33 індикаторів:

- Ціль 1. Подолання бідності (3 завдання, 5 індикаторів);
- Ціль 2. Забезпечення якісної освіти впродовж життя (2 завдання, 6 індикаторів);
- Ціль 3. Забезпечення гендерної рівності (2 завдання, 4 індикатори);
- Ціль 4. Зменшення дитячої смертності (1 завдання, 2 індикатори);
- Ціль 5. Поліпшення здоров'я матерів (1 завдання, 2 індикатори);
- Ціль 6. Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів (2 завдання, 6 індикаторів);
- Ціль 7. Сталий розвиток довкілля (4 завдання, 8 індикаторів).

Відповідно до визначеної матриці цілей, було встановлено цільові орієнтири для досягнення у 2015 році. Зокрема, завдання **подолання бідності** передбачає:

- ✓ викорінення бідності за критерієм вартості середньодушового добового споживання в розмірі 5,05 дол. США за ПКС; це означає, що у 2015 році у таких умовах житиме 0,5% населення. Оскільки

у 2012 році цей показник складав 2,3% (11,9% – у 2000 році), можна стверджувати, що ціль буде досягнено;

- ✓ зниження до 25% рівня бідності за відносним національним критерієм за рахунок випереджального скорочення бідності дітей та працюючих. За даними 2012 року, цей показник складав 25,5% (26,4% у 2000 році), що дає підстави очікувати досягнення цілі;
- ✓ зниження до 7,0% частки населення, вартість споживання якого є нижчою за прожитковий мінімум. Відповідний показник у 2012 році становив 24,0% (71,2% – у 2000 році). Таким чином, спостерігається суттєве відставання, яке буде важко наздогнати до 2015 року.

Забезпечення якісної освіти впродовж життя передбачає:

- ✓ охоплення початковою освітою 95% дітей 3–5 років, які проживають у міських поселеннях, і 60% у сільських. Відповідні показники у 2012 році склали 93,0% і 57,6% (у 2000 році – 65,1% і 24,0%), що гарантує дострокове досягнення поставленої цілі;
- ✓ охоплення 99,9% дітей віком 6–18 років загальною середньою освітою¹⁶. За даними 2012 року, цей показник становив 99,5% (97,7% – у 2000 році), що дає підстави очікувати досягнення визначеної цілі;
- ✓ охоплення 56,0% молоді віком 17–22 років вищою освітою. За даними 2012 року, цей показник складав 45,7% (31,5% у 2000 році), що не дає впевненості у своєчасному досягненні поставленої цілі;
- ✓ підключення 90% загальноосвітніх навчальних закладів до Інтернету. За даними 2012 року, цей показник становив 76,4% (42% у 2009 році), що дає підстави розраховувати на своєчасне досягнення поставленої цілі.

Забезпечення гендерної рівності є найбільш проблемною з визначених Україною цілей розвитку. Динаміка жіночого представництва на вищих щаблях законодавчої та виконавчої влади віддзеркалює «гендерну сегрегацію» політичної та управлінської еліти країни. Зокрема, виконання завдань ЦРТ мало забезпечити досягнення:

- ✓ гендерного співвідношення серед депутатів Верховної Ради України на рівні 30:70. За даними 2012 року, цей показник становить 9:91, що незначно пере-

¹⁶ З урахуванням інклюзивної освіти

вищує рівень 2000 року. Це абсолютно переконує в неможливості досягти поставленої цілі;

- ✓ гендерного співвідношення серед депутатів місцевих органів влади на рівні 50:50. За даними 2011 року, цей показник становив 44:56 (42:58 – у 2000 році); зважаючи на проведення до 2015 року чергових виборів, можна очікувати або досягнення, або принаймні максимального наближення до визначеної цілі;
- ✓ гендерного співвідношення серед вищих державних службовців (1–2 посадових категорій) на 30:70. За даними 2012 року, цей показник становив 28:72 (15:85 в 2000 році), і загалом можна очікувати або досягнення, або принаймні максимального наближення до визначеної цілі;
- ✓ співвідношення середньої зарплати жінок і чоловіків на рівні 86%. У 2012 році цей показник становив 77,6% (71% у 2000 році), тобто немає підстав очікувати досягнення поставленої цілі до 2015 року.

Динаміка показників **зниження дитячої смертності** свідчить про значне поліпшення доступності якісної педіатричної допомоги. Зокрема, передбачено:

- ✓ зменшення рівня смертності немовлят до відмітки 9,3 (кількість померлих дітей на 1000 народжених живими). За даними 2012 року, цей показник становив 8,4 (11,9 – у 2000 році), що є свідченням позитивних зрушень у сфері розвитку перинатальної допомоги;
- ✓ зменшення рівня смертності дітей віком до п'яти років до 11,0. За даними 2012 року, цей показник складав 10,2 (15,6 – у 2000 році), що дає всі підстави для очікування перевиконання завдання.

Динаміка показників **материнської смертності** свідчить про забезпечення доступності якісної медичної допомоги. Зокрема, виконання завдань передбачало:

- ✓ зниження рівня материнської смертності до 13,0 (кількість смертей матерів на 100 тис. народжених живими). За даними 2012 року, цей показник складав 12,5;
- ✓ зменшення рівня абортів до відмітки у 15,1 на 1000 жінок фертильного віку. За даними 2012 року, цей показник становив 13,5 (34,1 – у 2000 році).

Досягнення цілі щодо **обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу** мало забезпечити започаткування тенденції до скорочення їх масштабів:

- ✓ прогнозована кількість осіб з уперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції у розрахунку на 100 тис. осіб – 49,1 (орієнтовні дані на 2015 рік). За даними 2012 року, вона становила 45,7, що свідчить про зниження інтенсивності епідемічного процесу;
- ✓ рівень передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини знижено з 27,8 у 2001 році до 4,05 у 2012 році;
- ✓ прогнозована кількість осіб з уперше встановленим діагнозом туберкульозу у розрахунку на 100 тис. осіб – 67,5 (орієнтовні дані на 2015 рік). За даними 2012 року, цей показник складав 68,2 (60,4 у 2000 році, максимум – 84,4 спостерігався у 2005 році). Забезпечення позитивних тенденцій 2005–2011 років надає всі підстави для очікування виконання відповідного завдання. Кількість померлих від туберкульозу на 100 тис. населення – 15,2 за даними 2012 року (22,3 – у 2000 році, максимум – 23,5 також спостерігався у 2005 році). Це також свідчить про позитивні тенденції.

Упродовж останніх років вдалося досягти певних позитивних зрушень у досягненні показників **сталого розвитку довкілля**. Зокрема, завданнями було передбачено:

- ✓ забезпечення доступу 90% міського та 30% сільського населення до централізованого водопостачання. За даними 2011 року, відповідні показники складали 93,4% і 22,2%, що разом з поширенням індивідуального водопостачання через свердловини в сільській місцевості дає підстави для очікування достатніх позитивних змін упродовж найближчих років;
- ✓ утримання шкідливих викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення на рівні 4,7 млн тонн. За даними 2012 року, відповідний показник становив 4,3 млн тонн (максимум – 4,82 млн тонн спостерігався у 2006 році), що свідчить про тенденцію до зниження обсягів викидів унаслідок зниження темпів економічного зростання;
- ✓ утримання скидів стічних вод у поверхневі водні об'єкти на рівні 8500 млн куб. м. За даними 2012 року, цей показник становив 7788 млн куб. м (10 136 млн куб. м – у 2001 році);
- ✓ доведення відношення земель, вкритих лісовою рослинністю, до загальної площі території країни до 16,1%. За даними 2011 року, цей показник становив 15,9% (15,6% – у 2002 році).

СОЦІАЛЬНО- ДЕМОГРАФІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ПОДАЛЬШИХ ЗМІН

РОЗДІЛ 4

Для забезпечення позитивних зрушень та планування соціально-економічного розвитку на довго- та середньострокову перспективу необхідно вивчити тенденції розвитку України за роки незалежності та існуючий потенціал країни. Особливості українських трансформацій зумовлені і об'єктивними, і суб'єктивними факторами, що спричинили соціально-демографічні, екологічні, економічні, політичні відмінності розвитку. Зокрема, на загальносвітовому тлі Україна вирізняється підвищеним рівнем демографічного старіння (рис. 4.1).

Не лише чисельність, а й віковий склад населення впливає на структуру та обсяг потреб у соціальних послугах, у т.ч. медичних, освітніх, рекреаційних, житлово-комунальних тощо. Відповідно, зрушення вікового складу, зокрема старіння населення, змінюють ці потреби. Змінюється характер відносин між поколіннями. Самотність старих, відповідно, посилює вимоги до суспільної підтримки – функції молодших поколінь у родинах перекладаються на молодші покоління в суспільстві. Дедалі більшу частку бюджету та ВВП доводиться витратити на соціальні потреби, а отже, страждають інші сфери діяльності держави, зокрема пов'язані з забезпеченням життєдіяльності молодших поколінь.

Ситуація, безперечно, ускладнюється економічною кризою. Україна не використала можливості періоду економічного зростання для запобіжного накопичення необхідних коштів, реформування системи

соціальної підтримки населення, медичного обслуговування, освіти тощо. Від ефективності роботи інституцій в кожній з цих сфер, від результативності їх взаємодії та виникнення завдяки цьому певного синергетичного ефекту залежить справедливість і щодо представників старших поколінь, і щодо працюючих контингентів. Слід зазначити, що підґрунтям успіху, необхідною його умовою (але далеко не достатньою) є сталий економічний розвиток, зростання (фізичне, а не монетарне) обсягів виробництва товарів і послуг, оскільки забезпечення потреб непрацюючих контингентів завжди пов'язане з перенесенням частини споживання з сьогодення на майбутнє. Якщо ж на майбутнє нічого не відкладено і обсяги виробництва (в широкому розумінні) не збільшуються, система забезпечення населення старшого віку *apriori* не може бути ефективною.

Економічний розвиток, зокрема розбудова постіндустріальної економіки, усуває перешкоди для зміщення верхньої межі зайнятості, оскільки дедалі менше необхідно фізичних зусиль, на які вже не спроможні особи похилого віку. Водночас подовження періоду первинної професійної підготовки спричиняє відповідне підвищення віку фактичного початку трудової діяльності. Таким чином, економічні зміни істотно посилюють процес старіння робочої сили. Швидкий процес старіння знань і кваліфікацій, який загострює потребу у масовому поширенні систематичного підвищення кваліфікації, набутті нових знань і навіть отриманні нової професії впродовж трудового життя, відволікає частину економічно активного населення від роботи. Також розширення системи соціальних гарантій і соціальної підтримки населення провокують частину населення, яке вже набуло право, наприклад на пенсію, припиняти економічну діяльність навіть за умови збереження залишкової працездатності. Отже, економічний розвиток не лише створює необхідний фінансовий базис, а й змінює чи не всі умови життєдіяльності осіб старшого віку, якість їх життя загалом, при цьому часто не так, як молодших поколінь.

Безперечно, суспільство не може надавати переваги окремим групам населення – ідеї соціальної справедливості, сталого людського розвитку та інтеграції вимагають забезпечення всім групам і соціальним верствам рівного доступу до всіх видів ресурсів (економічних, екологічних, інформаційних, політичних тощо). Саме тому вимоги

Рис. 4.1. Прогноз демоекономічного навантаження на працездатне населення України

Джерело: Прогноз Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України

щодо задоволення потреб осіб старшого віку не мають суперечити аналогічним вимогам щодо задоволення потреб дітей або працюючих.

Історія людства ще не знала таких тектонічних демографічних зрушень – більшою чи меншою мірою вони стосується всіх без винятку країн світу. Не очікується змін і в найближчій перспективі, принаймні упродовж XXI ст. частка населення старшого (старші від 60 років) і похилого (старші від 75 років) віку майже неминуче та неухильно зростатиме. Однак темпи старіння населення України пройшли історичний максимум і в найближчій перспективі будуть відносно невисокими: за часткою осіб віком понад 65 років Україна в 1970 році посідала 28-ме місце, в 2010 році – 22-ге, а у 2050 році очікується 38-ме.

Як свідчить досвід останніх століть, зупинити процес демографічного старіння неможливо. І він неминуче і в майбутньому змінюватиме наш світ на сімейному (особистому), локальному, національному та транснаціональному рівнях, впливатиме на економіку, фінанси, медицину, освіту, культуру, сферу обслуговування, трансформуватиме суспільну психологію та сукупні потреби. Виходячи зі світового досвіду формування та реалізації соціальної політики з питань старіння та соціального захисту осіб похилого віку, можна виокремити найбільш актуальні для України напрями цієї політики.

Потребує модернізації й подальшого вдосконалення законодавчо-нормативна база

з проблем, що стосуються осіб похилого віку, зокрема, у частині запобігання дискримінації за віковою ознакою, у напрямі посилення адресності пільг, для забезпечення прав літніх людей у сфері сімейних відносин, щодо підходів до адекватного забезпечення літнього населення основними видами медичної допомоги та соціального обслуговування тощо. Існуючу законодавчу базу треба “змусити” ефективно працювати, і певну роль у цьому має відігравати вдосконалення механізмів громадського контролю.

Пріоритетом політики щодо осіб похилого віку має бути збереження здоров'я у старості та подовження тривалості здорового життя. Невід'ємною складовою реалізації цього напрямку в Україні є забезпечення рівного доступу осіб похилого віку до засобів збереження здоров'я та активного довголіття, зокрема, доступності сучасних засобів діагностики, профілактики, лікування та реабілітації. Координації й подальшого розвитку потребує система надання геріатричної допомоги в Україні. Розвиток людства, зокрема й України, у середньостроковій перспективі неминуче відбуватиметься в умовах поглиблення процесу демографічного старіння, а цілі та завдання політики мають максимально враховувати цей чинник.

Україна має постійно зважати на особливості процесу демографічного старіння в політиці, передусім у контексті забезпечення прав людини, формування нової суспільної свідомості та нових відносин між суспільством, бізнесом і державою.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 5

Критично важливим чинником розвитку, передусім у доволі активній у політичному сенсі країні, є забезпечення прав людини: громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних, екологічних. Фіксуючи своє незадоволення конкретною ситуацією, населення апелює саме до прав людини та наданих відповідно до них державних гарантій.

Громадянські права (право на життя, свободу й особисту недоторканість, на захист честі та доброго імені, на справедливий, незалежний і публічний суд, на тайну листування в усіх формах, свободи переміщень і вибору місця проживання) захищають особистість від свавілля з боку влади або інших людей. Політичні права (право на громадянство, виборчі права, право на свободу зібрань, демонстрацій, союзів та асоціацій, право на інформацію, свободу слова, свободу засобів масової інформації тощо) визначають можливості активної участі в управлінні державою та в громадському житті.

Дотримання громадянських і політичних прав, активне користування населенням ними є передумовою забезпечення економічних, культурних і екологічних прав, які в сукупності визначають обов'язки держави щодо гарантування кожній людині гідних умов життя, мінімуму матеріальних благ та послуг, необхідних для підтримки людської гідності, духовного розвитку, здорового природного середовища. Але відповідно до їх сутності забезпечення значною мірою обмежується економічними, зокрема бюджетними, можливостями. Саме тому економічний розвиток трактується майже всіма учасниками національних консультацій як один із найважливіших пріоритетів розвитку. При цьому вочевидь применшується роль інших складників розвитку, насамперед екологічних.

Забезпеченню прав людини протидіє поширена масштабна, вкорінена нерівність: за доходами, доступністю базових соціальних послуг і економічних ресурсів, зі спадковою бідністю, соціальним відторгненням окремих груп населення (етнічних, вікових, утворених за будь-якою ознакою – наявністю ВІЛ/СНІД, сексуальною орієнтацією, станом здоров'я тощо). Вкорінення та закріплення укоріненої нерівності за соціальними групами, перетворення належності до вищих щаблів соціальної інфраструктури на сталу преференцію знищує основи справжнього ринкового механізму, зберіга-

ючи лише видимість ринку, яка забезпечує привілейованій соціальній групі подальші вигоди. Таке суспільство неминуче набуває ознак кастовості, що унеможливорює розвиток демократії, а в кінцевому підсумку – і сталий людський розвиток узагалі.

Досягнення визначених пріоритетів розвитку забезпечується якісним управлінням. Аналізуючи українську ситуацію, не можна ігнорувати основну ваду управління: масштабну, поширену серед різних гілок влади корупцію. Вона настільки глибоко вкорінена в масову свідомість, що подолати це явище найближчим часом, як переконливо свідчить міжнародний досвід, майже неможливо. Тому навіть за умови наявності політичної волі, прийняття та імплементації відповідних процедур принаймні в середньостроковій перспективі Україна стикатиметься з проблемами хабарництва, недотримання законодавства, передусім щодо сплати податків, тощо. Це, безперечно, віддзеркалюватиметься в можливостях зміни траєкторії розвитку, у цілях, яких реально можна досягти.

Повага до прав людини, їх забезпечення всім механізмом суспільного управління, формальними та неформальними інституціями, офіційними та неписаними правилами та нормами є невід'ємним складником протидії соціальному відторгненню і, навпаки, сприяння процесу соціального згуртування, а отже, сталого людського розвитку.

Досягнення зазначеної мети передбачає істотні зміни в системі суспільного управління, зокрема:

- ✓ трансформацію державних інституцій;
- ✓ прискорений розвиток громадянського суспільства;
- ✓ формування такого культурного середовища, в якому всі розуміють, поважають і захищають права людини, у т.ч. права майбутніх поколінь.

Викорінення корупції, підвищення ефективності судової системи та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян незалежно від віку, місця проживання, походження, соціального та майнового статусу визнано одним із головних напрямів розвитку України більшістю учасників національних консультацій. Українці розуміють, що без докорінної трансформації державних інституцій, їх підпорядкованості принципам справедливості та поваги до людей, без активізації участі населення в про-

цесах управління неможливо побудувати справедливе суспільство та забезпечити реалізацію, а не тільки декларацію прав людини в Україні.

Однак активізації поведінки населення, необхідності прискореного становлення громадянського суспільства приділено не обґрунтовано мало уваги. Зокрема, серед виокремлених у результаті обговорень із найбільш авторитетними експертами 17 завдань розвитку України після 2015 року, *підвищення соціальної солідарності громадян та ролі інститутів громадянського суспільства* посідає лише 10 місце. І це при тому, що функції сучасної держави далеко виходять за межі надання соціальної підтримки й забезпечення добробуту. Сучасний світ потребує постійної участі громадян у політичному процесі не тільки шляхом виборів, а й через безперешкодне

висловлювання своїх поглядів і визначення наявних проблем. Люди мають впливати на розроблення та результати політики і на місцевому, і на загальнонаціональному рівнях. Відсторонення будь-кого (персонально чи у складі групи) від цього процесу суперечить принципам соціальної інтеграції та соціального залучення, не дає змоги реалізувати свої права, передусім громадянські та політичні.

Будь-яке, навіть найбільш розвинене та сучасне законодавство є ефективним лише тоді, коли воно відповідає й забезпечується неписаними нормами поведінки. У контексті забезпечення справедливості та дотримання прав людини це означає наявність відповідного культурного середовища, в якому особиста свобода реалізується в тих межах, в яких вона не суперечить правам та свободам інших.

ВІДПОВІДІ НА НОВІТНІ ВИКЛИКИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ

Глобальний розвиток надає дедалі більше підстав для усвідомлення нагальної потреби не просто зміни окремих параметрів (наприклад, зниження смертності немовлят, зростання зайнятості чи економії питної води), а переосмислення визначальних засад ідеології прогресу. Новітні виклики, що формуються в економічній, соціальній, політико-управлінській, екологічній та інших сферах, вимагають нової реакції міжнародної спільноти та національних урядів, оновлення інструментарію політики, оволодіння адекватними методиками роботи міжнародними організаціями, а головне – адекватної трансформації суспільної свідомості.

Проте як би швидко не змінювалася суспільна свідомість і як би ефективно не реагували на існуючі виклики політики, світовий розвиток упродовж найближчих десятиріч відбуватиметься в умовах системної цивілізаційної кризи, пов'язаної з вичерпанням можливостей розвитку, орієнтованого на зростання матеріального споживання. Це означає, що спостерігатимуться систематичні різноманітні прояви фінансових дисбалансів, економічних рецесій та спадів, економічної неспроможності окремих держав та наддержавних утворень, посилюватиметься нерівність у всіх її крайніх формах, а отже, матимуть місце прояви крайніх форм соціального несприйняття – революцій і тероризму. Додаткові труднощі і соціально-економічного, і ментально-психологічного характеру зумовлюватимуться поглибленням процесу старіння населення країн євроатлантичної цивілізації на тлі іншої вікової структури мешканців країн ісламської, буддистської, африканської цивілізацій. Різні локальні модифікації моделі розвитку, на жаль, не дають змоги змінити глобальну ситуацію, а лише забезпечують ситуативні поліпшення.

Реальністю стала зависока та несправедлива в очах більшості нерівність, масштаби якої продовжують зростати. Саме несприйняття несправедливості створює передумови конфронтації між окремими економічними, соціальними, конфесійними групами людської спільноти, між державами та їх групами тощо. Крім доволі очевидної несправедливості поточного розподілу ресурсів і результатів економічного розвитку між поколіннями, які живуть нині, існує більш прихована та менш зрозуміла широкому загалу несправедливість щодо прийдешніх поколінь. Йдеться про зумовлені сучасним способом життя обмеження прав і свобод вибору тих, хто житиме

після нас. Надвисоке використання ресурсів, орієнтація на максимальне розширення поточних матеріальних потреб і таке саме максимальне їх задоволення практично не залишають нашим нащадкам права вибору поведінки та способу життя загалом.

Отже, проблеми забезпечення справедливості цивілізаційного розвитку потребують невідкладного теоретичного осмислення та практичного вирішення. У пошуках відповіді на виклики людство вже не має тих резервів для маневру, що були в розпорядженні попередніх поколінь – глобально інтегрований світ різко обмежує можливості переміщення будь-яких еліт до інших країн (островів, континентів) після вичерпання цивілізаційного потенціалу попереднього місця проживання.

Якщо справедливість є результатом і одночасно передумовою досягнення згоди, довіри та прогнозованості розвитку, то гуманізація та соціалізація суспільних відносин забезпечують перехід до нової парадигми й моделі розвитку. Це означає відмову від жорсткого домінування технократичних підходів в управлінні, розширення різних форм участі і бізнесу, і населення в розвитку суспільства, глибинну, сутнісну трансформацію соціальної відповідальності, докорінне поліпшення діяльності всіх без винятку інституцій. Нове трактування соціальної відповідальності забезпечує участь усіх суспільних структур у реформах, а через інституції держава забезпечує дотримання встановлених і прийнятих суспільством правил та норм поведінки в усіх сферах буття.

Безперечно, і формування, і тим більше реалізація нових настанов потребують часу, й навряд чи варто очікувати на завершення цього процесу впродовж кількох десятиріч. Але розпочинати його необхідно негайно, маючи на увазі неможливість забезпечення однакових темпів трансформацій в усіх частинах світу та хронологічне незбігання цілей і завдань.

У кінцевому підсумку розвиток світової цивілізації упродовж найближчих десятиріч після 2015 року має забезпечити передусім підвищення якості життя населення, головним чином, за рахунок не нарощування споживання, а поліпшення навколишнього природного, соціального, культурного середовища.

Для цього необхідні подолання існуючих бар'єрів, зменшення ймовірностей реа-

лізації наявних (або майбутніх) ризиків і пом'якшення їх негативних наслідків. Значною мірою це пов'язано зі змінами ментальності та поведінки широких верств населення, з прискореним розвитком громадянського суспільства, його орієнтацією на захист інтересів та прав не тільки своїх учасників, а значно ширших структур. Необхідним є широке впровадження інновацій, що виходять за межі технологічних удосконалень і спрямовані передусім на зміну філософії та ідеології цивілізаційного прогресу.

Не можна ігнорувати і того, що відставання від глобальних економічних трендів означає не лише втрату темпів економічного зростання. Що набагато небезпечніше: країна перетворюється на нетто-експортера власного ресурсного потенціалу через відплив капіталу, масштабну еміграцію населення та некомпенсовану експлуатацію природних ресурсів. Таким чином, розбудова конкурентоспроможної економіки є необхідною передумовою оптимального використання наявного потенціалу та збереження/примноження майбутнього. Проте навіть бурхливе економічне зростання саме по собі не гарантує ані соціальної справедливості, ані підвищення якості та рівня життя населення. Зв'язок між економічним та людським розвитком – далеко не автоматичний, його необхідно формувати й підтримувати соціальною політикою, створюючи систему соціальних ліфтів і одночасно інвестуючи кошти в охорону здоров'я та освіту, збільшуючи кількість гідних робочих місць, запобігаючи виснаженню природних ресурсів унаслідок їх надмірної експлуатації, забезпечуючи справедливий розподіл не тільки доходів, а й усіх результатів економічного зростання.

Після десятиріч панування концепцій «соціальної держави» видозмінюються підходи національних урядів щодо питань соціального розвитку. Невпинне старіння населення збільшує тягар соціального забезпечення, роблячи дедалі критичнішим підвищення продуктивності економік цих країн. Очевидно, проблема має бути розв'язана у спосіб міграційного припливу економічно активного населення, що актуалізує забезпечення базових гарантій соціального захисту для всіх, змушує поєднувати потужну соціальну політику з політикою зайнятості та зростання доходів працюючих. У соціальних стратегіях першості набуватимуть інвестиції в людський розвиток та зміцнення людського капіталу.

Криза управління поглиблюється і на глобальному, і на національному рівнях. З одного боку, світова фінансово-економічна криза спровокувала дестабілізацію системи глобального управління. Зміна світових «центрів економічного тяжіння» та поява на міжнародній арені нових геополітичних та геоекономічних гравців загострили міжнародну конкуренцію та боротьбу за цивілізаційне лідерство у світі. Боротьба за новий світоустрій посилює глобальну нестабільність і невизначеність. З іншого боку, національні держави проходять тест на дієздатність та ефективність національних моделей управління. Перегляду підлягають традиційні принципи прогнозування та стратегічного планування. Здійснюється переоцінка моделей політичної та соціальної консолідації. Іде активний пошук більш ефективних технологій менеджменту й управління, які покликані забезпечити економічне зростання та прийнятний рівень соціальних гарантій.

Критично важливим є максимальне залучення до процесів прийняття та реалізації рішень широких верств населення. Підґрунтям цього має стати прискорена розбудова громадянського суспільства та налагодження співпраці між усіма органами влади (і місцевої, і загальнонаціональної) з його структурами.

Україна і досі потерпає від структурних дисбалансів. Безперечно, вони були успадковані від соціалістичної економіки, але їх критичність посилилася внаслідок невваженої та непослідовної політики економічних реформ, що були здебільшого позбавлені стратегічної орієнтації на побудову засад новітньої економіки. Значна частка виробництва з невисоким рівнем доданої вартості, застарілі технології знижують ефективність використання національного ресурсного потенціалу, передусім праці, зрештою, обумовлюючи недостатній соціальний ефект від економічного поступу.

Формування новітньої економіки передбачає здійснення структурних зрушень у напрямках зниження її ресурсоємності, підвищення інноваційності та наукоємності, послідовного впровадження сучасних випробуваних світовою практикою організаційних моделей, притаманних мережевій економіці та «економіці знань». Зростання у традиційних галузях економіки має сформувати стимули для розвитку суміжних сфер господарювання, поліпшення інфра-

структури та систем життєзабезпечення. Інституційні зміни мають сприяти впровадженню інновацій.

Зважаючи на те, що основною конкурентною перевагою України є достатньо освічена, кваліфікована та мобільна робоча сила, виграш варто шукати у пріоритетному розвитку трудомістких видів діяльності, у секторах, які потребують високого рівня кваліфікації працівників. Зв'язок між зростанням і людським розвитком має формуватися відповідною політикою праці, доходів та соціальною політикою.

Адаптація національної моделі управління до глобальних змін та національних викликів управлінської кризи передбачає її реструктуризацію на засадах розумного управління природним і людським капіталом, посилення здатності до постійного самооновлення й системного самовідтворення за кризових умов та у ситуації глобальної невизначеності.

Побудова національної стратегії на основі принципів інклюзивного розвитку, прозорості, планування національного розвитку

на засадах «відповідального суверенітету» (як збалансоване поєднання принципу національного суверенітету та відповідальності за дотримання міжнародно-правових норм) надаватиме Україні можливість робити свій внесок у формування нового, більш справедливого світоустрою, відкритість і здатність до співпраці на багатосторонній основі.

Необхідність взяття Україною на себе частки колективної міжнародно-правової відповідальності за реалізацію права людства на екологічно безпечний життєвий простір зумовлює потребу в реалізації поетапного переходу країни до низьковуглецевої моделі зростання економіки й екологічному обґрунтуванні політичних та економічних цілей розвитку країни. Суміщення національних цілей соціально-економічного розвитку з глобальними екологічними орієнтирами можливе на засадах сталого розвитку, що базується на стратегіях ефективного використання національного природного потенціалу, а також на інтегральному моніторингу ризиків і можливостей, що виникають під тиском глобальних кліматичних змін.

НАЦІОНАЛЬНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ З ПИТАНЬ ПОРЯДКУ ДЕННОГО РОЗВИТКУ ПІСЛЯ 2015 РОКУ В УКРАЇНІ

ДОДАТКИ

Додаток А. Національні консультації щодо пріоритетів розвитку України після 2015 року

Національні консультації з обговорення «Порядку денного розвитку після 2015 року» в Україні мали на меті як вироблення національної позиції щодо пріоритетів розвитку для її використання як підґрунтя у формуванні глобальних цілей розвитку після 2015 року, так і створення інформаційної платформи для врахування суспільної думки щодо майбутнього, якого прагнуть люди, у процесі стратегічного планування національного розвитку.

План проведення національних консультацій в Україні було узгоджено з усіма ключовими партнерами, насамперед з представниками агентств системи ООН в Україні. Методологія будувалася на рекомендаціях з проведення національних консультацій «Порядок денний розвитку на період після 2015 року: Якого майбутнього ми прагнемо?», розроблених Групою розвитку ООН.

Для забезпечення процесу консультацій було розроблено базовий презентаційний пакет матеріалів з описом мети та завдань національних консультацій «Майбутнє, якого ми прагнемо», формату проведення, заінтересованих груп та очікуваних результатів. У ході національних консультацій було запропоновано такі ключові питання для обговорення:

ЩО?	Що потрібно зробити, щоб майбутні покоління жили добре? Що перешкоджає розвитку?
ЧОМУ?	Чому не всі люди живуть добре? Чому необхідні зміни?
ХТО?	Хто має виступити рушійною силою зрушень для розв'язання наявних проблем? Які структури, заклади, інститути? В Україні, за межами країни?
ЯК?	Яким чином ці рушійні сили мають забезпечити прогрес? Як забезпечити результативність дій? Як бажані зміни можуть бути впроваджені найкращим чином? Як ми можемо забезпечити колективне розуміння / знання того, чого ми досягли чи не досягли?
КОЛИ?	Коли мають бути впроваджені заходи? До якого строку ми хочемо цього досягти? На який період часу мають бути визначені цілі глобального розвитку після 2015 року?

Пошук відповідей на ці запитання було покладено в основу розробки методології проведення консультацій.

З метою проведення консультацій для кожної цільової групи, задіяної у групових дискусіях (фокус-групи та «круглі столи»), було визначено перелік базових питань та проблем, рекомендованих для обговорення. Для проведення електронних консультацій (он-лайн опитувань) було підготовлено анкету, яка містила запитання щодо оцінки ситуації в Україні, визначення актуальних проблем, пріоритетів розвитку на найближчі 15–20 років та бачення рушійних сил. В анкеті були як закриті, так і відкриті запитання, що надавало змогу учасникам консультацій висловити власні думки, бачення та побажання у вільному форматі. Для проведення опитувань також було розроблено три варіанти анкети для окремих цільових груп (варіант для учнівської молоді, варіант для найманих працівників та безробітних, варіант для людей похилого віку). Додатково було враховано думку учасників опитування, здійсненого на Всеукраїнській краудсорсінговій платформі «Майбутнє, якого ми прагнемо» та учасників глобального опитування «Мій світ».

Таблиця А.1. Процес національних консультацій в Україні

Групи населення	Заходи (кількість, місце проведення)	Вид опитування
Соціально уразливі групи		
Люди з інвалідністю	Електронні консультації	Он-лайн опитування за спеціально розробленою анкетой
Діти-сироти, які проживають в інтернаті	2 фокус-групи (м. Тернопіль, м. Рожище, Волинська обл.)	Дискусія
Іммігранти, трудові мігранти, біженці	2 фокус-групи (м. Житомир, м. Дніпропетровськ)	Дискусія
Люди, які живуть з ВІЛ	Засідання круглого столу за участю представників ВІЛ-сервісних організацій (м. Київ)	Групова дискусія в форматі круглого столу, з використанням презентації та роздаткових матеріалів
Групи за віком		
Молодь та діти:		
✓ учні 10–11-х класів (40% юнаків, 60% дівчат), 52% – мешканці обласних центрів, 32% – мешканці сіл ✓ учні ПТНЗ (54% юнаків, 46% дівчат), 55% – мешканці обласних центрів, 21% – мешканці сіл	Опитування у 14 областях	Анкетування шляхом самозаповнення формалізованого запитальника методом групового опитування в навчальній аудиторії з використанням індивідуальних конвертів
Студенти ВНЗ	5 засідань / круглих столів (м. Київ, м. Львів, м. Харків)	Групова дискусія в форматі круглого столу, з використанням презентації та роздаткових матеріалів
Люди літнього віку (пенсіонери)	Фокус-група	Дискусія
Люди літнього віку (пенсіонери) – респонденти: 1806 осіб (1500 жінок, 306 чоловіків)	Опитування у 24 областях, АР Крим та м. Київ	Індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання
Групи за статусом на ринку праці		
Наймані працівники: промисловість та будівництво; Наймані працівники: торгівля, транспорт та зв'язок, сфера комунальних та індивідуальних послуг	Опитування у 12 областях	Індивідуальне інтерв'ю за місцем роботи або проживання
Наймані працівники: сільське господарство	Опитування у 11 областях	
Наймані працівники: освіта	Опитування у 9 областях	
Наймані працівники: охорона здоров'я	Опитування у 13 областях	
Наймані працівники: державне управління	Опитування у 24 областях та АР Крим	

Група роботодавців (приватний сектор)		
Великий бізнес	Круглий стіл з роботодавцями та представниками великого бізнесу	Групові дискусії в форматі круглого столу, з використанням презентації та роздаткових матеріалів
Малий бізнес	Фокус-група з представниками малого бізнесу	Дискусія
Група безробітних		
Безробітні	Опитування у 13 областях	Індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента
Групи представників окремих національних меншин		
Роми	2 фокус-групи (м. Одеса, м. Ужгород)	Дискусія
Кримські татари	Фокус-група (м. Сімферополь)	Дискусія
Група представників громадських об'єднань		
Профспілки	Круглий стіл з представниками профспілок	Групові дискусії в форматі круглого столу, з використанням презентації та роздаткових матеріалів
Неурядові організації, серед яких 16 є всеукраїнськими, 44 – регіональними Основні профілі діяльності: з прав людини / прав дітей (1); правозахисні (9); жіночі (7); екологічні (6); молодіжні (7); релігійні (4); по роботі з людьми з особливими потребами (5); по роботі з дітьми (6); по роботі з людьми похилого віку (5); ВІЛ-сервісні (7); інші (5)	Електронні консультації	Он-лайн опитування на сайті https://sites.google.com/site/post2015ukraine за спеціально розробленою анкетною
Група представників ЛГБТ-спільноти		
ЛГБТ-спільнота	Засідання круглого столу (м. Київ)	Групові дискусії в форматі круглого столу, з використанням презентації та роздаткових матеріалів
Експертна спільнота		
Науковці та експерти	Засідання наукового клубу «Коло» Круглий стіл з науковцями, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України Круглий стіл з високопосадовцями, Національний інститут стратегічних досліджень	Групові дискусії в форматі круглого столу, що спрямовувалася модератором, з використанням презентацій модератора та інших учасників

Експерти, які мають учений ступінь	Інтерв'ю з національними експертами, частина з яких є науковцями Національної академії наук України	Індивідуальні інтерв'ю з використанням типового переліку запитань
Експерти	Інтерв'ю з експертами (проведено Центром соціальних досліджень «Софія», м. Київ)	Індивідуальні інтерв'ю з використанням типового переліку запитань
Різні групи населення		
Учасники краудсорсінгової платформи (аналіз відповідей 11 820 осіб, з них 10 516 представники міського населення, 1 304 – сільського; 5 430 чоловіків та 6 390 жінок; 3 468 віком до 24 років включно, 5172 – віком 25–34 роки, 2 018 – представники вікової групи 35–45-річних та 1 162 особи віком старше 45 років)	Он-лайн Всеукраїнська краудсорсінгова платформа	Відповіді на відкриті запитання
Учасники глобального інтерактивного опитування «Мій світ» (аналіз відповідей 10 тис. осіб)	Глобальна платформа для інтерактивного опитування «Мій світ»	Відповіді щодо вибору 6 пріоритетів глобального розвитку після 2015 року із 16 запропонованих

Додаток Б. Узагальнення відповідей на запропоновані запитання та висловлені думки

Таблиця Б.1. Експертна спільнота та науковці

Запитання

Висновки, узагальнені відповіді на запитання та висловлювання

ЩО?

Консультації з експертами та науковцями дозволяють зробити висновок, що одним із першочергових кроків, нагальних для українського суспільства та української держави, має бути розробка моделі розвитку, яка б комплексно враховувала різні сфери життя та орієнтири стратегічного бачення майбутнього. Дискусії стосувалися необхідності визначення пріоритетів, зокрема відходу від моделі імпортоорієнтованої економіки. Учасники консультацій наголошували на необхідності будувати правову державу, забезпечувати верховенство права.

Наголошувалося на проблемах якості освіти, знецінення вищої освіти, зниження конкурентоспроможності фахівців з вищою освітою. Вказано на необхідність зміни парадигми освіти, усвідомлення культурної політики як важливого фактора розвитку. Серед актуальних проблем, які потребують розв'язання – відсутність нормативної бази для освіти впродовж життя. Значна кількість експертів звертали увагу на необхідність формування свідомої людини майбутнього, соціально відповідальної та активної.

“... Як можна зробити революцію свідомості, як ви думаєте? Просте питання до нас усіх. Хто знає відповідь? ... мій концепт – вчити тих, хто закладає майбутнє десятиліття в Україні.” (Наталія Шульга, виконавчий директор українського наукового клубу)

“... В Україні, як і в усьому світі, необхідно змінити масовий колективний світогляд.”

“... Мене хвилює, що люди дуже часто не живуть. Вони не є особистостями, не є усвідомленими. Вони – біомаса, що прив'язана до телевізора, як придаток економічної системи. Звичайно, вигідніше, щоб сучасна людина була неусвідомлена. Така людина буде ідеальним споживачем ширпотребу і придатком до глобальної фінансово-економічної маси. А відповідно, не має потреби виховувати людину, сприяти її самореалізації. І це глобальна криза світу, де людина начебто проголошена цінністю, але немає глибокого розуміння, в чому саме цінність людини.” (Костянтин Матвієнко, публіцист і громадський діяч)

Експерти наголошували на необхідності створення такої моделі економічного розвитку, яка б забезпечила зростання ВВП та враховувала інтереси людини.

“... Утвердження людиноцентристської політики, у тому числі в економіці, якраз і дозволить забезпечити суттєве економічне зростання. Що я розумію під людиноцентризмом в економіці? Це створення передумов для максимальної самореалізації людини, у цьому випадку – в економіці. Мається на увазі створення умов для розкриття здібностей від бізнесмена, система нормативних речей щодо якого повинна максимально сприяти його самореалізації, розвитку бізнесу, включно до слюсаря і токаря, яким теж такий підхід має забезпечити максимальну самореалізацію. Бо лише за умови самореалізації більшості, максимального числа громадян України можна досягти економічного розквіту країни й економічного благополуччя її громадян.” (Василь Кремень, Президент Національної академії педагогічних наук України)

“... Потрібно провести перерозподіл наявних бюджетних коштів за тими напрямками, які б забезпечували зростання. Пропонується розробити концепт «економіки міри», суть якої полягає в тому, що крім завдання зростання ВВП потрібно обмежити споживання». (Володимир Панченко, директор Міжнародного центру перспективних досліджень)

Висловлювалася пропозиція «запропонувати, умовно кажучи, українську ідею», коли «господарювання на території не має на меті отримання прибутку. Тобто до

теперішнього часу у нас виглядало так: будь-яка господарська діяльність має на меті отримання прибутку. Ми маємо зрозуміти, що господарювання на території повинно зберегти її ресурси та передати їх наступному поколінню. Це перша інноваційна ідея, яку можна було б запропонувати.

“...Революционные трансформации, которые могут произойти, – это инновации в социально-экономическом общественном укладе.”

“...Украина либо станет смелой и решит на себе апробировать иные социально-экономические уклады, либо пойдет за кем-то.”

Більшість експертів визнали, що залишаються актуальними зменшення нерівності та захист прав людини.

Створення робочих місць розглядається як чинник, що стримуватиме негативні демографічні процеси:

“...Криза робочих місць, неякісна освіта, молодіжне безробіття, молодіжна незайнятість, незалученість до системи освіти мають бути включеними до програми на пріоритетних позиціях.”

“...Можна скільки завгодно говорити про подолання нерівності, але треба ставити чітку ціль – визначення мінімальної зарплати, мінімальної пенсії.”

“...Створення певної кількості робочих місць з високим рівнем оплати праці.”

Досить активно дискутувався широкий спектр проблем надмірного споживання ресурсів та забезпечення екологічно сталого енергопостачання, енергоефективності взагалі: планування міст, переробка відходів – те, що актуально в наших містах, і особливо в наших мегаполісах; зниження енергоемності; подолання екологічної безграмотності. Одним із ключових аспектів, що обговорювалися, була турбота про майбутні покоління, в тому числі й у глобальному вимірі:

“...Нам потрібно чітко прописати, як ми збираємось узгодити економічне зростання, кількісно чи якісно, з збереженням природи для майбутніх поколінь, що відповідає сталому розвитку. Це треба якимось чином вирішити. Незважаючи на те, що дуже багато чого написано, однозначної відповіді все ще немає.” (Валентина Мовчан, декан факультету медичних технологій Університету «Україна»)

“...Ми не можемо продовжувати розвиватися індустріально і технократично, залишаючи після себе пустелі. Не тільки наші діти – онуки повинні бути орієнтовані. Якщо ми не здатні у своїх управлінських рішеннях передбачати майбутнє своїх власних онуків, ми приймаємо неправильні управлінські рішення. Ось що таке сталий розвиток – це управлінський концепт, який передбачає потреби майбутніх поколінь, ... розвиток наявного потенціалу. І не тільки українського, а світового.” (Експерт, засідання клубу «Коло»)

“...Оздоровча функція лісів все ясніше вимальовується за останні роки в наукових дослідженнях. Але це більше ніде не звучить, бо говорити про ліс просто економічно не вигідно, і ліс як фільтр проти туберкульозу й інших хвороб є нікому не відомою темою. Це той момент, який я пропоную у програмі прописати: визначення площі лісів як критерій, що ми маємо контролювати.” (Валентина Мовчан, декан факультету медичних технологій Університету «Україна»)

Обговорювалися питання доступності, контрольованості та відновлення глобальних ресурсів.

“...Слід взяти такі індикатори, як показники стану та збереження родючих ґрунтів, збереження води, збереження і поновлення тих ресурсів, які ще вчора вважались не відновлюваними, наприклад нафта (а за деякими дослідженнями це є також відновлюваний ресурс). Мова йде про перехід до керованого розвитку ресурсів і їх відновлення.”

Серед глобальних аспектів експерти зазначили:

- ✓ Необхідність демілітаризації економіки та міжнародних стосунків, глобального роззброєння.

“...Від контролю над озброєнням потрібно переходити до контролю над роззброєнням на поетапній основі. Україна, як одна з надмірно мілітаризованих країн, переживає надзвичайно складний період трансформації ВПК, вона стикнулася із ризиками спадщини індустріальної мілітарної епохи. Але наразі ми є ще свідками того, як стає викликом для глобального розвитку рівень розвиненості військових технологій, неконтрольованості й поширення технологій, пов'язаних із веденням війни. Ця позиція здається важливою як з економічної, так і з гуманістичної точки зору.” (Андрій Єрмолаєв, директор Національного інституту стратегічних досліджень)

- ✓ Необхідність не лише збереження, але і створення нового алгоритму розвитку глобального світу і співвідношення культур.

“...Стале розмаїття в окремих національних країнах є важливим. Для України як багатоетнічної країни особливо актуальні питання мовної політики, збереження культурної спадщини в історичному і в етнічному вимірах, але ці питання актуальні також у світовому розвитку в умовах так званого нового синтезу.”

- ✓ Необхідність виходу за нові рубежі.

“...Можливо, потрібно запропонувати якийсь загально-цивілізаційний проєкт виходу за межі Землі, наприклад, на 2085 рік, усім нам треба мріяти і зараз починати. Багато країн мають свої космічні агентства, у 8 країн представлено більшість космічної галузі. Це може бути якась така загальна мрія, мета людства.”

Особливістю дискусій серед експертної спільноти та науковців було те, що спектр обговорень був дуже широким, піднімалися практично всі болючі питання соціально-економічного розвитку, про що свідчать тексти виступів та матеріали інтерв'ю з національними експертами.

ЧОМУ?

Експерти та науковці серед чинників, які призвели до накопичення значної кількості соціально-економічних проблем, вбачають відсутність стратегії розвитку, неналежне управління, непрозорість прийняття рішень, відсутність усталених практик правових держав, слабкість еліт. Зазначалося, що українська економіка залишається побудованою на залишках пострадянської інфраструктури, а законодавче та правове середовище не сприяє залученню інвестицій, розвитку інновацій; також відсутнє інвестування в знання.

“...Ми є свідками таких трансформацій в українському пострадянському суспільстві, за яких надмірна лібералізація спричинила серйозні соціальні прогалини, і ми постійно шукаємо оптимальну модель, що поєднала б розвиток ринкової економіки з виразними елементами соціального захисту, ефективної соціальної політики.”

“...Але хто з нас може сказати, якою буде Україна у 2015 році? На жаль, нинішня влада, – і це претензія не тільки до нинішньої влади, – не має чіткої, прозорої, зрозумілої, передбачуваної політики, не лише економічної. Її просто немає. І звідси відчуття, що ми рухаємося до прірви, щонайменше економічної, думаю, у всіх. З більшою або меншою швидкістю. Це треба зупинити.” (Ігор Шумило, незалежний експерт)

“...Країна не має своєї стратегічної програми економічного розвитку. Кожен уряд приймає свою програму, спадковість не забезпечується. Немає аналізу виконання попередніх планів економічного розвитку з тим, щоб на основі цього аналізу будувати майбутні плани. Це є головна проблема України, ми плануємо і ніколи не дивимось, що ми зробили. Це абсурд такий. Реформи, плани, стратегії, концепції – вони плануються, пишуться. І ніколи нема аналізу, чому ми щось не зробили або не досягли.” (Віра Нанівська, незалежний експерт).

Наступним нагальним питанням у ході обговорення було визначено стан влади та виконання нею своїх функцій. Порушувалися питання «тотальної корумпованості», непрофесіоналізму влади, орієнтація на власні та корпоративні інтереси, відстороненість від проблем населення, а також толерантність суспільства до корупції.

Зважаючи на суспільний устрій та функції держави, переважна більшість учасників діалогу наголошує на відповідальності Уряду. Важливими є політична воля, позиція і політика Президента.

Значне місце відводиться консультаціям з науковцями та елітою, діалогу з широким колом зацікавлених сторін.

Наголошено на необхідності формування активного громадянина, орієнтованого на самореалізацію та участь у суспільних процесах. На думку багатьох експертів, успіх залежить від кожної людини, а не від політиків. І народ України має навчитись управляти політиками, контролювати їх.

В умовах, коли в українському суспільстві накопичилося багато проблемних питань практично у всіх сферах, експерти наголошували на необхідності стратегічного планування та вдосконалення інституту державного управління.

Серед актуальних кроків зазначено таке:

- ✓ Необхідно проаналізувати сучасну, наявну ситуацію, щоб зрозуміти – що так, що не так і що робити.
- ✓ Вкрай важливо забезпечити якість саме управлінського апарату.
- ✓ Необхідно створити систему громадського контролю за діями влади.
- ✓ Починати треба з освіти, освітніх програм світового рівня, для державних управлінців, для державних службовців місцевого рівня. Доцільно, щоб ці програми були не для 20–50 осіб на рік, а для тисяч службовців.
- ✓ Важливо забезпечити суспільний діалог щодо визначення цілей та шляхів їх досягнення.
- ✓ Необхідно впровадити принципи прозорого бюджету.
- ✓ Має бути грамотна фіскальна та фінансова політика.
- ✓ Забезпечити соціальний захист на основі соціального страхування.
- ✓ Врахувати складові побудови сучасного українського суспільства: громадянське суспільство, місцеве самоврядування та самоорганізація людей, політико-культурний плюралізм.
- ✓ Забезпечити орієнтацію та творчу людину, збудити у кожного бажання вчитися завжди, весь час, безперервно; вчитися творчості, в тому числі, розкривати в собі.
- ✓ Потрібно створити сприятливий підприємницький клімат.
- ✓ Модернізувати державу, на нинішньому етапі держава не виступає драйвером економічного та соціального розвитку.
- ✓ Необхідно створити умови притоку капіталу, іноземних інвестицій. Іноземні інвестиції означатимуть також запровадження нових технологій, інновацій у різних сферах.
- ✓ Об'єднати країну навколо цих спільних глобальних найбільш сутнісних ідей.

“... Дуже добре, що зараз обговорюються цілі та програмні дії до 2015 року. У моніторингу соціально-економічного розвитку, що робиться урядом, мають бути враховані всі цілі, всі завдання, зазначені у програмних стратегічних документах. Тому важливо не тільки прописування цілей, але й забезпечення процедури того, як методично, чітко, уряд братиме на себе відповідальність. Необхідно включати цілі у програмні документи і виписувати персональну відповідальність, наприклад профільного міністра. Тоді це буде оцінка роботи міністерства, і так це буде пов'язане з бюджетом. В іншому випадку це будуть лише наші фантазії і статистика.” (Ірина Крючкова, науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»).

“... Задача кожного правительства – сформулировать достаточно конкретное представление о будущем, параметризировать его и убедить общество в том, что правительство принимает такие решения, и направляет соответ-

?ХТО

?ЯК

ственно энергию и капиталы, которые могут создать условия воспроизводства этого будущего.”

“...Принципиальная задача состоит в том, чтобы укреплялась государственность и государственное управление как инструмент, который может консолидировать знания и придать абстрактному конкретное выражение.”

“... Нам потрібно обговорювати ці питання (цілі розвитку) не загалом, треба обговорювати кожний окремий компонент. А говорити про них комплексно доцільно тоді, коли будуть визначені окремі компоненти. А потім, на останньому етапі, необхідно зв'язати їх у систему та говорити про джерела фінансування.”

“...Необхідно обговорювати таку економічну модель, що поєднала б у собі модель сталого розвитку та забезпечила подолання бідності, нерівності.”

“...Кроме того, должна быть национальная идея, и, естественно, в ней должна присутствовать идея отказа от коррупции. Она неуклонно, как червь, разъедает эту систему. Потому что атмосфера в условиях коррупции построена на недоверии, и если подобная атмосфера недоверия (как межличностного, так и к власти) будет продолжаться, то бессмысленно будет о чём-либо говорить.”
(Тетяна Єфіменко, Президент Академії фінансового управління при Міністерстві фінансів України)

Крім того, експерти наголошували на необхідності більш широкого інформування суспільства про процес таких консультацій та їх результати.

КОЛИ?

Загальна думка науковців та експертної спільноти: діяти треба негайно, поєднувати підходи стратегічного планування на більш тривалий термін та оперативного програмування на короткий період (до 5 років), періодично переглядати досягнення та коригувати цілі й завдання. Більш важливим, ніж визначення терміну, є контроль за виконанням та спадкоємність у діях центральних органів влади, відмова від політизації процесу державного управління.

“...Можлива дискусія з приводу термінів – на який час? 25 років? Можна розбити необхідні стратегічні дії по роках і сформулювати план для найближчих п'яти років. Насправді, це є дуже сильна можливість виробити чітку програму, якої ми не маємо, для дій, які будуть зрозумілі для всього суспільства. Кожен, думаю, хотів би жити в країні, де б ці програми виконувались, а цілі досягались.” (Ігор Шумило, незалежний експерт)

“...Жодна програма, яка була в нашій країні прийнята, повністю не реалізована. І одна з причин, мені здається, та, що вони були розраховані на занадто довгий термін. Уряди змінюються, влада змінюється. Влада, яка приходить, навіть не дивиться на те, що було до них, і розробляє свої програми. Тому мені здається, що програми доречно розробляти на п'ять – максимум десять років.”

Таблиця Б.2. Соціально вразливі групи

Трудові мігранти, нелегальні мігранти

Загальне резюме дискусій з трудовими мігрантами щодо чинників, які підштовхують їх на пошуки роботи за кордоном, та чинників, які б стимулювали їх самореалізацію в Україні:

“...Дайте нам роботу та гарну заробітну плату – і ми нікуди не поїдемо.”

За підсумками дискусії визначено низький рівень оплати праці як чинник міграційних настроїв та від'їзду на заробітки в інші країни.

Разом з тим обговорення актуальних питань вивело на перший план також проблеми медичної допомоги, освіти, соціального захисту, прав людини, майнового розшарування та тіньової оплати праці.

У сфері охорони здоров'я в ході дискусії були визначені такі проблеми:

- ✓ погана робота швидкої допомоги;
- ✓ неможливість отримати послуги різних фахівців в одній лікарні, поліклініці;
- ✓ неможливість отримати безоплатні медичні послуги:

“...У Конституции и законах написано, что люди имеют право на бесплатное медицинское обслуживание. Нужно, чтобы это работало.”

- ✓ висока вартість медичних послуг та їх неофіційна оплата:

“...А если у человека нет денег? Мы граждане Украины, почему нам не могут предоставить бесплатно необходимую операцию? Или за те деньги, которые у нас есть? Мы живем в своей стране, законы Украины про бесплатное обеспечение медицинских услуг не должны нарушаться.”

- ✓ незадовільна якість медичних послуг:

“...В Министерстве здравоохранения должна быть создана служба. Может она есть, но не работает надлежащим образом. Как в милиции – служба внутренней безопасности, которая будет проверять врачей. Они должны сдавать экзамены постоянно.” (м. Житомир)

Крім того було зазначено потребу щодо посилення формування здорового способу життя та мотивації до цього.

У сфері освіти в ході дискусії були визначені такі проблеми:

- ✓ зростання ціни на освіту: «...У меня ребенок в школе, я за него плачу дороже, чем за себя в институте. За него плачу 1000 грн в месяц, а за себя в институте – 4000 грн в год»;
- ✓ освіта не пов'язана з ринком праці, неможливо знайти роботу за отриманим фахом, це нівелює мотивацію до навчання;
- ✓ потрібне працевлаштування після отримання освіти;
- ✓ знижується якість вищої та середньої освіти;
- ✓ вища освіта недоступна, дуже мало бюджетних місць.

Гостра дискусія точилася щодо відсутності робочих місць та гідної оплати праці:

- ✓ відсутність можливостей працевлаштування;
- ✓ навіть отримавши освіту, неможливо знайти роботу за фахом;
- ✓ недостатньо робочих місць для жінок;
- ✓ складно знайти роботи тим, хто старше за 40 років;
- ✓ дуже важко знайти роботу, в основному всі працюють без трудових книжок, без оформлення;

?ЩО

- ✓ платять неофіційно, в конвертах, платять невчасно.

“...Я считаю, что основная причина – отсутствие рабочих мест. Нет достаточного их количества, не ценят специалиста.”

“...А такого, чтобы найти работу по профессии, как в Европе, такого у нас нет. Люди должны работать по своей профессии, должен быть спрос. Если нет спроса на их профессию, то им говорят, становитесь на биржу: мы Вам подыщем вакансию. А у нас социальной защищенности нет – никто ничего не ищет. Можно на бирже стоять полжизни, и тебя не отправят.”

“...То есть, биржи существуют только для того, чтобы выплачивать пособия. Трудоустройство возможно только на рабочие места с низкой зарплатой. Такие вакансии там свободны.”

“...Три месяца я уже не могу найти себе работу. Есть работа, я согласен. Есть работа за 1500 грн в месяц. Вы представляете, что такое 1500 грн для семьи из 4 человек? В чем заключается вопрос? В том, чтоб человек просто имел работу, достойную зарплату, чтобы оплатить жилье, питание, мог одеться. Я уже не говорю о бриллиантах и так далее. Просто надо, чтобы человек знал, что может за свою зарплату прожить, обеспечить семью.” (м. Житомир) ”

Трудові мігранти звертали увагу на занепад цілих галузей економіки та складність ведення власного бізнесу:

- ✓ не працює легка промисловість, яка надавала робочі місця для жінок;
- ✓ відсутня підтримка сільського господарства;

“...Еще есть одна большая проблема, которая вообще не решается в нашем государстве. Это – поддержка сельского хозяйства.” (м. Житомир)

“...Вообще, у нас эта система не работает. Стоит поле пустое. Человек хочет взять его в аренду. Взял, начинает вкладывать деньги – сразу плати налоги. Он говорит, с чего же платить? Нет еще, трактор в кредит, то в кредит, как я могу заплатить налоги? За границей давно на 5–10 лет дают “налоговые каникулы”, чтобы человек мог раскрутиться. Дотации на бензин, энергоресурсы. На все дают дотации. Получается, этот человек кормилец государства, он производит продукцию, чтобы люди покупали, жили. А тут наоборот, закручивают гайки. Почему? Потому что дешевле завезти из соседних стран. На таможне возьмь откат за растаможку груза и положит себе в карманы. А тут пусть стоит, гниет.” (м. Житомир) ”

Серед проблем соціального захисту:

- ✓ низький рівень державної допомоги матерям, які самостійно виховують дитину;
- ✓ неможливість отримати безкоштовну юридичну консультацію;
- ✓ низький рівень поінформованості про систему соціальної державної допомоги.

“...Мало информации. Детям с больным позвоночником или ножками, оказывается, бесплатно выдают одежду, обувь. Об этом никто не знает.”

“...Нужно просто как-то действительно рекламировать это. Потому, что многие люди не знают свои права.”

“...На что люди имеют право. Надо хотя бы дать рекламу по телевизору, радио. Те же самые вывески про социальную помощь и поддержку. Потому, что когда ты сталкиваешься с этим, нужно очень сильно голову ломать.” ”

Досить гострою виявилася дискусія щодо збільшення майнового розшарування:

“...Либо люди думают, как им заплатить за квартиру, школу, еду. Либо катаются – 5 гаражей, 20 вертолетов.” (м. Дніпропетровськ)

“...Еще один немаловажный вопрос, который должен стоять остро в нашем государстве. Это неравноценность распределения пенсионных выплат. Человек, который всю жизнь работал на заводе, получает минимум, 1000 гривен. А какой-то из госбладминистрации, у которого есть 3 ресторана и 5 кафе по Житомиру, получает 5000 гривен пенсии. ...Вот эти все факторы заводят

финансовую систему государства в такой угол, что они вынуждены все эти налоги поднимать, поднимать цены на коммунальные услуги. Если бы пересмотрели это, хвосты обрубали в бюджете, было бы все нормально. Посчитайте. Милицейский полковник получает 5000–6000 пенсии. За что? Что, в Житомире преступности нет? Есть.” (м. Житомир)

“...Таке враження складається, що владі вигідно мати бідне населення, яке може працювати на них за копійки, розумієте?” (м. Житомир) ”

Серед інших проблем зазначалися:

- ✓ низький рівень культури;
- ✓ відсутність у людей патріотизму;
- ✓ низький рівень ЖКГ;
- ✓ відсутність можливостей мати житло (навіть гуртожиток), а тим паче – власне житло. Як наслідок, молодь не створює сім'ї або відкладає цей крок;
- ✓ незабезпечення прав людини у всіх сферах:

“...У нас есть право на труд, оно не работает. На бесплатную медицину, на обслуживание...”

Головною причиною визначені корупція та бюрократизованість, те, що влада вирішує та забезпечує свої інтереси, відсутня державна політика сприяння розвитку вітчизняного підприємництва. Це створює умови, коли неможливо розвивати свій бізнес, свою справу.

“...Большой уровень коррупции. Если у тебя есть деньги – можешь прийти, все сделать, что тебе надо, и заработать на этом. А если нет денег – то тебя никто не пустит.”

“...Коррупцию невозможно побороть.”

“...Доки в нас влада буде працювати не для людей ... про якісні зміни в Україні, про покращення життя більшості населення, говорити не можна.” (м. Житомир)

“...Самое главное, нет предпосылок экономических для развития среднего класса. Потому, что таких предприятий, где человек мог бы работать, зарабатывать, жить на зарплату без бизнеса – таких предприятий, по сути, нет.”

“...Средний и мелкий бизнес забит (не имеет перспектив развиваться).”

“...У меня два года лежали документы – в прошлом году я, как и все мои знакомые, позакрывали мелкий бизнес. Позакрывали, все!”

Зазначався низький рівень громадської активності та готовності контролювати владу, вимагати від неї дій, причиною чого є бідність та побоювання втратити все.

“...Громадська активність не буде розвиватися серед бідного населення, яке боїться втратити ті копійки, що заробляє. Бідним населенням легше керувати.”

Більшість апелює до Уряду: народ обирає уряд, щоб він дбав про порядок та розвиток.

“...Місцева влада має створювати умови на місцевому рівні.”

“...Прокуратура має контролювати виконання законів.”

“...З кожної сім'ї треба починати, з кожної людини, піднімати громадську активність.”

Частина також апелює до міжнародних органів, зокрема

- ✓ до Європейського суду, щоб вплинув на розбудову судової системи в Україні:

“...У першу чергу ми повинні прийняти закони, щоб діяла судова система в Україні, яка наразі не діє. Правоохоронна система повинна захищати громадян

?ЧОМУ

?ХТО

України, а не владу. Вони повинні це чітко зрозуміти. Примусити владу працювати саме над цими питаннями.” (м. Житомир) ”

- ✓ до ООН та інших міжнародних організацій з метою впливу на формування громадянського суспільства:

“...Просвітницькі, міжнародні організації, а також ООН повинні проводити навчання для громадян. Щоб наше громадянське суспільство було освічене. А коли буде освічене громадянське суспільство, тоді ми будемо впливати на владу.” (м. Житомир) ”

- ✓ до ЄС з метою сприяння забезпеченню прав людини:

“...Еврокомісія должна это все (обеспечение прав человека) контролировать. Если знают, что у нас коррумпированное государство, – я “за” то, чтобы вмешивались в нашу страну. Нормально, цивилизованно.” ”

ЯК? Потрібний контроль населення за діями влади:

“...Це повинна бути відкритість влади, можливість проводити моніторинг цієї влади громадськими організаціями. Немає. Як ви кажете, були раніше профспілки, вони мали доступ.” (м. Житомир)

“...І коли народ не буде ділитися на кольори, на партії, я маю на увазі. Коли люди всі зрозуміють, що ми все ж таки разом можемо чогось досягти, можемо примусити їх працювати на нас, а не ми на їхнє збагачення. Тоді ми зможемо їх примусити це зробити. А доки ми будемо кожен зайнятий своїми проблемами – десь вдалось вирішити, десь не вдалось. Десь там плаче, десь там випив і забувся, щоб відійти від цих проблем. І “моя хата з краю” – до тих пір буде така ситуація. Ми тільки разом можемо вплинути на вирішення цих проблем.” (м. Житомир)

“...Потрібна дієва урядова програма: піднімати легку промисловість, будувати фабрики та заводи, відбудовувати те, що загубили.”

“...Необхідно спростити фінансову систему, забезпечити доступність кредитування, знизити податки.”

“...Потрібно вводити медичне страхування, як в інших країнах.”

“...Потрібно верховенство права та стабільність законів.”

“...Треба міняти повністю систему правоохоронних органів. Те, що я казала – судову систему. Якщо спілка підприємців виходить до влади зі своїми вимогами, влада повинна виходити та йти на діалог із ними, а не ховатися за щитами правоохоронних органів, які вона налаштовує проти народу. Через те, мабуть, потрібно змінюватися нам. Починати зміни кожному з нас і дійсно поєднуватись у громадські організації.” (м. Житомир) ”

Актуальним питанням для групи трудових мігрантів є регулювання міграційних процесів, спрощення візового режиму.

“...Повинен бути відмінений візовий режим з державами Європи. Щоб молодь, або будь хто, могли вільно виїхати в будь-яку державу Європи. Попрацювати там і повернутися. Як колись поляки. Вони так само приєдналися до ЄС, відкрили кордони. Вони теж переживали, що всі поляки роз'їдуться по всіх країнах світу і в Польщі буде завал. Але вони пішли на такий експеримент, відкрили ці кордони. Певна частина населення виїхала на заробітки в інші країни. Вони заробили гроші, повернулися в Польщу. От за рахунок цих коштів Польща піднялась. Так само потрібно і Україні. Не боятися ЄС, а увійти в ЄС. Але не з своїм уставом, а вже приєднуватись до того уставу – відкривати кордони і нехай люди їдуть, заробляють. Вони будуть вертатися назад, кошти привозити.” (м. Житомир) ”

КОЛИ?

Оптимальний термін визначення цілей розвитку визначено в 10 років, значно менше учасників називало 15 років.

Діти-сироти та діти, які перебувають в інтернаті

Бачення майбутнього дітьми стосувалося різноманітних аспектів повсякденного та майбутнього життя:

- ✓ навчання в школі має бути безкоштовним (не здавати кошти на підручники та робочі зошити, на прибирання);
- ✓ доброякісна освіта, щоб вчителі зацікавлювали;
- ✓ запровадити ранню професіоналізацію, щоб залежно від майбутньої професії обирати основні предмети та додаткові;
- ✓ полегшити програму шкільної освіти:

“...Полегшити шкільну програму. Вони в один день задають дуже багато. Один вчитель думає, що задає мало, 3 сторінки дитині. А 7 уроків іще.”

“...Зменшити уроки (кількість). У нас по вісім уроків на день. Це просто неможливо.”

- ✓ щоб не продавалися місця у навчальні заклади, а треба було чесно поступати;
- ✓ зменшити ціни за транспорт, за газ;
- ✓ збільшити зарплату (або зменшити ціни на продукти);
- ✓ збільшити кількість робочих місць: відкрити ті заводи, що позакривали; створювати великі ферми;
- ✓ екологічно чиста Україна, щоб перероблялося сміття;
- ✓ припинити виробництво алкоголю;
- ✓ зробити доступним лікування, зменшити ціни на ліки, покращити умови перебування в лікарнях (зробити ремонт, закупити обладнання, не платити за тести), щоб швидка приїжджала швидше («немає бензину», «погані дороги»), щоб машини швидкої допомоги були хороші, кваліфіковані лікарі, доброякісна медична допомога та безкоштовні послуги:

“...Мають бути всі лікарі з вищою освітою і не купленою. Я вважаю, що коли береш лікаря на роботу, маєш перевірити його знання.”

“...Ідеш здавати кров із пальця – 10 гривень на туалетний папір.”

“...У лікарню треба купити навіть голочку.”

“...Лікарі, які покупляли дипломи.”

- ✓ щоб були нормальні дороги;
- ✓ якісні продукти:

“...Ще, щоб те, що ми споживаємо, було свіже. Нам його продають, а ми не можемо вгризти того сухаря.” (Степан, м. Тернопіль)

“...Щоб вся продукція була українська, а не як ті макарони чи ті яблука довезуть, воно згнило 15 разів.”

- ✓ житло щоб надавали.

“...В Україні є такий закон, здається, що дітям-сиротам мають видаватись квартири, але дають гуртожиток, а кому він потрібен?”

Отже, дітей турбує широкий спектр питань соціально-економічного розвитку України: працевлаштування, низький рівень оплати праці та пенсій, високі ціни на продукти та ліки, погіршення екології, поширення вживання наркотиків, бідність, також їм не подобаються високі ставки на кредити та вартість банківських послуг.

“...У мене мама літом брала кредит в банку, 6000 грн на 2 роки. Вона мала кожен місяць виплачувати 500 гривень. Я порахувала, це 20 000 виходить.”

?ЩО

Щодо тих проблем, з якими вони стикають особисто: недостатнє забезпечення підручниками, робочими зошитами, доводиться купляти самим:

“...З англійської мови треба зошити, а коштує зошит 200 гривень. Так само з усіх предметів ти здаєш мінімум по 30 гривень, з кожного предмета.” (Хлопець, м. Тернопіль)

ЧОМУ?

Визначаючи причини, переважна більшість дали негативну оцінку владі, зазначили відстоювання депутатами власних інтересів, розкрадання бюджету, ухилення бізнесу від сплати податків, несправедливість.

ХТО?

Названі від центральних органів влади до керівників підприємств та організацій.

ЯК?

Хочуть владу «тямущу»:

“...Чесні щоб були, розумні, думали про народ, про Україну.”

КОЛИ?

Думки дітей розділилися – від 10 до 25 років.

Люди, які живуть з ВІЛ/СНІДом

ЩО?

Під час дискусії обговорювалося широке коло проблемних питань, але головними темами були: сфера охорони здоров'я та медичної допомоги, соціальний захист, дотримання прав людини та забезпечення гідного рівня життя.

Про сферу медичної допомоги зазначено:

- ✓ медична допомога в цілому погіршилась;
- ✓ протягом останніх 20 років інвестицій практично не було;
- ✓ реформа системи охорони здоров'я, що відбувається, є руйнівною;
- ✓ необхідно запровадити страхову медицину;
- ✓ необхідно оновлювати медичне обладнання у закладах:

“...Наприклад, у тубдиспансерах немає рентгенівського апарату, лабораторії. Лабораторії, що є – застарілі. Потрібне оновлення.”

- ✓ слід збільшити загальний обсяг фінансування з державного бюджету;
- ✓ слід збільшити оплату праці медичним працівникам;
- ✓ слід популяризувати професію лікарів:

“...У нас є лікарі, але вони не хочуть працювати, бо це не престижно, мало-оплачувана і дуже тяжка праця.”

- ✓ слід змінити систему державної закупівлі – зламати корупційні схеми;
- ✓ необхідно посилити персональну відповідальність за результати лікування;
- ✓ слід створити інститут незалежної медичної експертизи:

“...Щоб створити інститути незалежної експертизи, необхідне чітке розуміння мінімальних стандартів. До того часу, поки цього не буде відбуватися, поки медицина будуватиметься на думці експертів, а не на показових заходах, у нас ніколи ані експертизи не буде, ані висновків правильних. І ніколи не будуть відповідати лікарі за свої помилки.”

- ✓ слід відмовитися від нерівності відомчих чи невідомчих медичних закладів:

“...Чому повинна бути лікарня “Феофанія” і лікарня в тому самому Києві чи Дніпропетровську з різними можливостями? Це абсолютно неприйнятно. Якщо є стандарти, вони повинні реалізовуватись у будь-якому закладі.”

- ✓ треба змінити систему фінансування медицини – нарешті відмовитися від фінансування ліжок і перейти на фінансування послуг;
- ✓ слід повернутися до всеохоплюючої диспансеризації населення;
- ✓ необхідно змінити високорівневий доступ до медичної допомоги: прописка, наявність документів або обов'язкового благодійного внеску;
- ✓ не поспішати із запровадженням інституту сімейних лікарів:

“...Семейные врачи будут, быть может, через поколение. Потому, что сама система образования врачей не позволяет быть семейным врачом. Понимаете, узкая специализация. Интернатуру как они проходили узко, так и проходят. Человек, который был педиатром 20 лет, – она и знать не знает, она забыла, её не переучишь уже. И она будет выставлять детские диагнозы взрослым людям.”

- ✓ покращити медичну освіту та постійно підвищувати професіоналізм лікарів:

“...Більша частина помилок – вони і не знали, їх не навчили. Тому, що в медінститутах корупція. Приймають на посади лікаря за хабарами, а не знаннями.”
 “...Є такі приклади. Один український філантропічний фонд закупив обладнання, яким не користувалися, діти померли. Чому не користувалися? Не вміємо, не навчили. Тобто апарат поставили, перерізали червону стрічку і сховали, бо не знали, що робити.”

- ✓ легалізувати донорство органів та розвивати трансплантологію;
- ✓ забезпечити доступність хоспісів та знеболювальних препаратів.

Окремою темою стали питання, пов'язані з інвалідністю. Висловлені пропозиції щодо змін у системі підтвердження інвалідності для окремих категорій. Запропоновано створення більших можливостей для працевлаштування інвалідів.

Серед інших проблем, які потребують уваги та посилення контролю, на думку представників ЛЖВ:

- ✓ запровадження відкритого моніторингу роботи державних фондів соціального захисту;
- ✓ контроль за правильністю нарахування пенсій;
- ✓ розвиток інституту «соціального фахівця»:

“...Розвивати інститут «Соціального фахівця» (з великої букви, а не соціального працівника), який вміє оцінити потребу, намалювати план супроводу і не перенаправляти з одних дверей до інших. У нас інститут соціального фахівця не працює на належному рівні. Частково це є – у ГО, але він не інституціоналізований, не популярний. Він не використовується, він не розвинений, цей інститут.”

Під час дискусії були визначені потреби людей, які живуть з ВІЛ, та членів їх сімей з позиції забезпечення гідного рівня життя, а саме:

- ✓ можливість працевлаштування;
- ✓ відсутність стигматизації;
- ✓ більш інтегрований доступ до лікування:

“...Возможность прийти в любую больницу и получить лечение. А не только в СПИД-центре. И ты знаешь, где он находится. Специальный кабинет и один врач. Возможность прийти в частную поликлинику.”
 “...Мое мнение: пока есть СПИД-центры – это та же самая стигма. Когда проблема этой инфекции будет вмонтирована в общую медицину, тогда потихоньку все это исчезнет.”

- ✓ можливість тим, хто потребує, отримувати безкоштовні послуги соціального працівника.

“...Соціальний працівник має бути, це раз. Він повинен оплачуватися державою. Це мають бути спеціальні кошти держави.”

“...На самом деле человек должен жить хорошо, а не выживать. Мы все время выживаем.” (Представник ЛЖВ)

На думку представників ЛЖВ, Україна може запропонувати іншим країнам свій досвід упровадження моделі масової АРВ-терапії.

“...Мы взяли за модель, вернее, мы приняли во внимание ошибки стран, которые это начали намного раньше, они прошли резистентность, мульти-резистентность, полирезистентность. Какую угодно. Мы это частично взяли. Это наш личный опыт. У нас было мало исследований по поводу выходов вируса в популяцию, теперь ситуация изменилась. У нас огромное количество людей начали АРВ-терапию. Мы можем этот опыт кому-то передать.”

ХТО?

Ключова роль влади, центральної та на місцях. Але дуже важливою є роль громадських організацій, діалог влади з ними, залучення до обговорення та консультацій. Важливою є також позиція кожної окремої людини, її небайдужість.

ЧОМУ?

Серед чинників, які призвели до накопичення широкого кола проблем та зниження рівня життя людей, зазначено:

- ✓ невиконання існуючого законодавства;
- ✓ низький рівень довіри людей до влади;
- ✓ низький рівень оплати праці;
- ✓ зневажливе ставлення до громадських організацій (в тому числі до тих, які допомагають спільноті ЛЖВ);
- ✓ відсутність реального (а не в ток-шоу) діалогу між людьми та владою;
- ✓ погіршення умов для розвитку бізнесу;
- ✓ корупційність влади та контролюючих органів;

“...Багато у законодавстві розроблено прогресивного. Що стало гірше – законодавство ніхто не виконує, не слідкує. Гарно, що розробляється багато всяких нормативів. Але ніхто за ними не слідкує і не несе відповідальності за невиконання.”

“...Щодо громадянської свідомості проблема. Наші люди чомусь досі вважають, що цей дім не мій, а держави. Ця вулиця не моя, а мера. Це місто не моє, воно належить адміністрації.”

“...Я хочу сказати, що зростає лицемірство. В тому плані, що створюється маса дорадчих органів, які реально не мають ніякого впливу. В нас перестали функціонувати координаційні ради, не знаю, можливо не у всіх областях. Створилися громадські ради, які ми почули, які мають функціонувати і які стали нецікаві діючим організаціям. Зовсім немає навіть акцій громадського протесту. Тобто владі думка громадян по барабану.”

ЯК?

- ✓ Потрібна політична воля, а також відповідальність чиновників та керівників.
- ✓ Необхідне впровадження інноваційних технологій, в тому числі й у медицині.
- ✓ Більш широко використовувати «соціальний замовлення», як форму співпраці державних органів та громадських організацій на місцевому рівні.

Для розвитку виробництва та забезпечення гідної зайнятості:

- ✓ спростити можливість відкрити бізнес;
- ✓ спростити оподаткування;
- ✓ прийняти закон про соціальне підприємництво;

“...Потому что это рабочие места. Это рабочие места нашей целевой группы. Они других рабочих мест не найдут. Дальше – социальное предприятие. Оно поможет выжить общественным организациям. То есть они сами будут зарабатывать на проведение своих программ. А такого закона в Украине нет. Во всей Европе есть, а у нас нет.”

- ✓ викоринити корупцію в центрах зайнятості при розподілі вакансій:

“...Я узнаю, что хорошую вакансию распределяет сам начальник областного центра занятости. Это для него теперь... его бизнес. Это семейный такой бизнес. Это кошмар, это ужас...”

- ✓ підтримка розвитку сільського господарства, створення умов для отримання людьми нових професій та перекваліфікації;
- ✓ розвиток дистанційних форм навчання;
- ✓ розвиток привабливої інвестиційної політики.

Доцільно змінити систему освіти:

- ✓ запровадити ранню профорієнтацію;
- ✓ передбачити можливість переходу з одного профілю навчання на інший:

“...Есть такие программы в других странах, когда человек отучился в институте 3 года и понял – не мое. В Украине нет перевода из одного в другое высшее учебное заведение.”

- ✓ формувати повагу до робочих професій.

Потрібно розвивати демократію та зміцнювати суспільну солідарність:

“...Это должно быть несколько параллельных процессов. Изменение законодательства, воспитание ответственности, селекция чиновников, которые у нас сидят. И соответственно, постепенное изменение в сознании самых простых людей.”

Щодо термінів, на які треба визначати цілі та кроки, думки різняться; переважають терміни 10 та 15 років, але всі однакові щодо того, що діяти треба негайно, орієнтуючись на швидкі зміни у вирішенні гострих невідкладних проблем.

?КОЛИ

“...Я сказал 10 лет, потом 15. Потому что это такое глубинное стратегическое планирование. Оно будет сложным, а приблизительный срок в 10–15 лет – это то, что можно расписать по этапам. То, в чем мы можем как общественная организация помочь государству, если государство захочет принять эту помощь.” (Чоловік, представник ГО, що працює з ЛЖВ)

“...Я думаю, що 25 років. Чому? Бо, на мій погляд, це повинно вирости. Я розставила пріоритети – це освіта, розвиток людського середовища. І вважаю, що це повинно вирости нове покоління у цих цінностях. Щоб вони були спроможні змінювати.” (Жінка, представник ГО, що працює з ЛЖВ)

“...Потрібен більш тривалий час, щоб змінилися покоління, з'явилося нове бачення та нові підходи.”

“Мы – поколение, которое уже не в силах изменить свое мышление, поведенческие стереотипы. Следующее поколение – 25, это наименьшая цифра. А вообще, 3 поколения, 75 лет.” (Жінка, ЛЖВ)

Таблиця Б.3. Групи за віком (студенти, учні, люди похилого віку)

Студентська молодь

ЩО?

Дискусії зі студентською молоддю охопили дуже широке коло питань; серед пріоритетів:

- ✓ створення умов для самореалізації молоді;
- ✓ боротьба з корупцією;
- ✓ забезпечення зайнятості.

На першому місці у всіх аудиторіях – необхідність створення умов для самореалізації молоді, хоча цей запит розуміють по-різному. Він також тісно пов'язаний з іншими проблемними аспектами, що потребують негайного вирішення, а саме:

- ✓ покращення якості освіти – і середньої, і професійної, в тому числі вищої;
- ✓ посилення зв'язку навчання з майбутньою роботою;
- ✓ забезпечення першим робочим місцем;
- ✓ створення на базі вузів центрів для працевлаштування випускників;
- ✓ покращення системи працевлаштування молоді;
- ✓ створення достатньої кількості робочих місць;
- ✓ забезпечення гідного рівня оплати праці;
- ✓ зниження майнового розшарування, викорінення бідності працюючих;
- ✓ розвиток програм перекваліфікації, формування гнучкої системи отримання другої освіти за спеціальностями, яких потребує ринок:

“...И, по моему мнению, самореализация для человека, для молодежи, для меня конкретно – это реализация себя, как минимум, в трех сферах. Профессиональной – и сюда мы можем включить образование, самообразование, получение профессии, работу по профессии, что очень важно. Также в сфере, назовем ее социальной, – это общение с друзьями, семьей, что для каждого важно. И, возможно, сфера досуга в принципе. ... По поводу создания основы для самореализации нужно сказать, что в государстве вроде бы существует много нормативных документов. Документов, которые защищают молодежь, которые показывают, что к нам определенное, особое отношение как к социальной группе, как к части общества. Но тем не менее существуют проблемы, с которыми сталкивается молодежь и которые необходимо учитывать при создании условий для нее. Если мы разберемся с проблемами, мы сможем создавать условия для молодежи, чтобы молодые умели реализовать себя. Как социолог, хочу сказать, что для молодежи самая важная проблема – вопрос занятости, кем мы будем в дальнейшем. Потом – общий уровень жизни в стране. Проблемы те же, которые уже были названы, – экологические. Для молодежи очень важна проблема окружающей среды.” (Студентка, м. Харків)

“...Імовірно, коли говорять про самореалізацію молоді, молодь бачить певну базову мету, що полягає в гідному рівні життя завдяки роботі за спеціальністю. Але річ у тому, що в українському суспільстві є таке явище, і не перший рік вже, як бідність працюючих. Ця соціально-економічна і політична організація сформувала таку ситуацію, коли навіть працюючи за спеціальністю, на двох роботах, ви все одно залишаєтеся відносно бідною людиною. Тому це питання стосується не лише молоді, а й соціально-політичної організації, соціальної нерівності в Україні, свободи приватного підприємництва, централізації та демократизації. Тобто питання ширше.” (м. Львів)

Досить активно обговорювалися питання доступності та якості вищої освіти. Існує погляд, що вища освіта є надто доступною, не орієнтованою на потреби ринку праці. Практично в кожній аудиторії порушувалися проблеми перевантаження навчальних курсів теоретичними предметами та слабкого зв'язку навчання з практичними навичками, які будуть важливими на майбутньому місці роботи. Водночас наголошувалося на важливості розвитку можливостей освіти впродовж життя.

“...Мені здається, треба переформувати освіту. Тому що в нас дуже багато теоретичних предметів, які в принципі нам не потрібні. Коли людина усвідомлює, що їй потрібно, вона це робить не для галочки: прийшли і потрібно посидіти на лекції. А ти знаєш, що йдеш вчити те, що тобі потрібно, воно тобі знадобиться.” (м. Львів)

“...Мне кажется, интересно было бы изменить структуру самих лекций. Если к нам на лекцию приходит уважаемый профессор, преподаватель, интересно было бы, чтобы он рассказывал о практических аспектах той или иной проблемы. У нас же получается, что профессор передает нам опорный конспект. Однако интересней было бы слушать профессора с точки зрения его опыта. То есть что он может сказать нового. У нас есть литература, мы сами можем прочитать учебники.” (м. Київ)

“...Я хотела сказать, что на сегодня в Украине построена совершенно деформированная структура образования. Мы исходим из амбиций, а не из потребностей экономики.... Если мы определим структуру образования запросами перспективного рынка труда, тогда мы получим ситуацию, когда наши студенты будут находить работу. Не нужно столько людей с высшим образованием. Не нужно. Вот в этом вся проблема.” (м. Київ)

“...А по поводу концепции образования на протяжении жизни – я считаю, это нужно. То, что ты вышел из университета – это не значит, что у тебя суперзнания и тебе некуда расти. Нет, жизнь все время меняется, люди меняются, мир меняется.” (м. Київ)

“...Я хотів би, щоб коли мої діти вчилися, то в залежно від існуючих рейтингів знань відбувалася б взаємодія між роботодавцями й університетами, щоб була користь для студентів від високих рейтингів. Так само, щоб роботодавці могли б відстежувати розвиток молодих особистостей у вузах і найкращих працівників для себе брати.”

Піднімалася проблема падіння загального рівня освіченості та культури. На думку більшості, починати треба з дитячих садочків та середньої школи, нагальна потреба – підняти престиж учителя, створювати на базі школи можливості комплексного розвитку дітей, формування особистостей, а для цього відкривати різноманітні гуртки, секції, організовувати більше конкурсів, концертів, запроваджувати гранти, змістовно організовувати позанавчальний вільний час.

Жваві дискусії стосувалися проблеми корупції. Більшість вважає, що корупція є руйнівною для країни і треба змінювати менталітет людей.

“...Є корупція і корупція. Одна справа, коли, наприклад, лікар отримує вдячність, винагороду від батька новонародженої дитини. Інша справа, коли підприємець виграє державний тендер через те, що дає хабара державному службовцю. Це різні корупції. Насправді, потрібні обмеження і в одному, і в іншому випадку. Але суспільну небезпеку, очевидно, вони становлять різну. Сама по собі корупція є тотально руйнівною для системи. Вона може існувати так, як існує наразі, й вона є життєздатною. Ми можемо жити в корумпованому суспільстві ще багато поколінь. Питання у тому, яку систему ми хочемо побудувати. Чи ми хочемо універсального права, рівності та свободи? Вільної підприємницької діяльності, рівності перед законом, правової захищеності? Так само, як захищеною є дочка чи син олігарха. Чи нас влаштовує ситуація, яка є? Коли є люди рівні, є рівніші, а є зовсім рівні, так? Тут питання в тому, яку ми хочемо бачити соціальну систему.” (м. Львів)

Для молоді також актуальною була проблема народжуваності та державної політики у цій сфері. Небажання молоді народжувати учасники пов'язують з побоюваннями брати відповідальність за дитину в умовах низького рівня соціальної захищеності, ризику втрати роботи, низьких заробітних плат, проблем з працевлаштуванням, житлових проблем, неякісної медичної допомоги та погіршення екології.

“...Я думаю, треба встановити причинно-наслідкові зв'язки. Причина того, що не хочуть народжувати дітей або хочуть виїжджати з країни, – немає робочих місць. Тому немає високих доходів, щоб утримувати дитину. Люди не можуть брати на себе цю відповідальність народити і не мати змоги забезпечити. Це проблема. І тут виникає питання: чи має це вирішувати держава, відповідно збільшуючи навантаження на себе, з яким вона не упорається, чи, можливо, краще

відкрити підприємницькі центри, дати їм більше волі, але контролювати їх діяльність.” (Студент, м. Київ) ”

Міркуючи про негаразди життя в Україні, молоді люди ними пояснюють високий рівень міграційних настроїв.

“...В контексте демографической ситуации упоминали бедность, состояние медицины, экологию. Но ведь бежит из страны и богатый, и средний класс. Кажется, главная причина в том, что люди не чувствуют себя защищёнными в этой стране. И в условиях, когда существует беспредел судебной власти, вовсе не хочется зарабатывать, когда у тебя могут всё забрать, и вступать в какие-то конфликты. Мне кажется, чтобы удержать украинцев в Украине есть два пути. Один – сделать хотя бы видимость со стороны государства, что оно заботится. Или же постепенно провести во власть каких-либо сознательных граждан. Об этом всегда говорится, но никогда это не получается на практике, поэтому я даже не знаю, что вам сказать.” (Роман, м. Київ)

“...Я вважаю, що одним зі шляхів стабілізації демографічної ситуації може бути стимулювання розвитку сфери житлового будівництва. Зараз молодь ставить собі за пріоритет отримання власної житлової площі, а потім вже – народження дитини. Я вважаю, що має розвиватися сфера житлового будівництва. Але тут, якщо почнеться масове будівництво в містах, це спричинить підвищення рівня урбанізації, приплив людей із села. На мою думку, чудово було б розпочати будівництво саме в селах. Ми могли б розбудовувати села і давати шанс молодому подружжю з дитиною отримати будинок. Тим самим ми будемо підтримувати українське село.” (м. Київ) ”

Студентська молодь активно обговорювала питання енергетичної безпеки країни, проблеми захисту навколишнього середовища, впровадження ефективних програм утилізації промислових та побутових відходів, необхідність упровадження інноваційних технологій.

“...Окрім штрафів треба розробляти програми для підприємств, що займаються інноваційними технологіями, переходити до безвідходного виробництва, отже, щоб держава стимулювала зменшення забруднення.”

Серед інших питань, які обговорювалися під час дискусій:

- ✓ забезпечення прав людини та прав дітей;
- ✓ забезпечення верховенства права;
- ✓ низький рівень знань людей про свої права;
- ✓ розбудова умов життя в сільській місцевості;
- ✓ забезпечення доброякісної та доступної медичної допомоги,
- ✓ упровадження страхової медицини.

Мрії молоді про майбутнє стосувалися тих самих питань, які вже були розглянуті, але варто додати бажання молодих людей пишатися своєю країною.

ЧОМУ?

На думку студентської молоді, життя в Україні погіршується тому, що дуже мало вкладається в розвиток інфраструктури, підтримку розвитку сільської місцевості, в розвиток виробничої сфери, відсутні ресурси на підвищення кваліфікації, зменшується рівень свободи, забюрократизованість в системі освіти й у інших сферах; люди не вірять у свої сили, в можливість на щось вплинути, щоб змінити.

“...Я можу додати, що дуже багато залежить від нас. Але тут питання того, чи буття визначає свідомість, чи свідомість визначає буття. Так само, якщо в нас є дуже сприятливе зовнішнє середовище. Навіть якщо ми будемо максимально викладатися, будемо дуже творчі й креативні, всеодно будемо розбиватись об стіну бюрократії, ту стіну величезної купи інстанцій, через які потрібно пройти, щоб започаткувати власний бізнес чи справу. І тому дуже багато молодих людей тікають за кордон. Це я зараз можу сказати. Тому, що

дуже багато людей, які дійсно хочуть себе реалізувати, прагнуть знайти якісь можливості, шукають їх не в Україні. І це дуже сумно.” (м. Львів)

“...Як на мене, наші люди просто вже втратили віру в себе. Боролися роками, вибороли собі Україну. Ми до сих пір не можемо визначитися, хто ми є. Можливо, це не сильно видно у великих містах, можна знайти роботу із відповідною зарплатою. Та в менших містах і селах це відчувається. Люди просто втратили віру, живуть аби жити. Жити – це складно сказати, навіть. Як на мене, люди починають виживати. Лише наша молодь ще більш свідомо стала, що ми ще можемо щось зробити. Просто, нас затискають в рамки, не дають рухатись уперед.” (м. Львів)

“...Багато залежить від влади. Потужним може бути вплив бізнесу. Важливими є позиція та активність самих людей.”

“...На первое место поставили, вот – власть у нас плохая, её надо менять. Все считают это проблемой. Но что человек может сам сделать и кем он является в этом мире? Мне кажется, с этого нужно начать. Потому, что все проблемы очень важные. И, безусловно, на первый взгляд могут показаться более важными и имеющими больший смысл. Но если человек сам не осознает свой вклад, не осознает себя и не сможет занять в своей жизни активную позицию, то он не сможет решать ни одну из этих проблем.” (Студентка, м. Харків)

“...Я думаю, що можна скільки завгодно шукати винних у тому, що в нас погіршується якість життя. Але проблема не в цьому. Проблема в тому, що треба починати з себе. Якби кожен почав з себе і зробив максимально можливе для своєї країни і свого розвитку, був би певний успіх. А так ми весь час оглядаємось, на кого можна перевалити вину за це все. Я не хочу аргумент повторювати, що у всьому винна влада – забезпечити, дати. А спитаймо себе – що ми робимо, щоб стало краще?” (м. Львів)

?ХТО

Потрібна ротація влади.

- ✓ Влада має бути підзвітною. Треба продумати, як зробити, щоб влада боялася народу. Потрібно зняти депутатську недоторканість.

?ЯК

“...Є досвід деяких країн, що сприяли отриманню освіти громадянами за кордоном, а потім певними механізмами вертали їх назад. Якби ми таке могли провести хоча б із владним сектором, це був би гарний приклад, я знаю таку програму. Якби це було б на ще кращому рівні, було б добре. По-перше, для забезпечення владної верхівки, кваліфікованих кадрів.” (м. Київ)

“...На мою думку, потрібно прийняти закон або норму про те, хто не може приходити до влади. Людина без гарної освіти не може приходити до влади.” (м. Львів)

- ✓ Залучати молодь до влади.
- ✓ Потрібно виховувати активну людину з дитячого садочка, зі школи, в університетах, в родині.
- ✓ Грамотність населення потрібно підвищувати. Впровадити в школі в рамках курсу правознавства не просто вивчення загальних понять, а практичні поради щодо того, чого ми можемо вимагати від держави, які в кожного є права та обов'язки.

“...Має зростати вартість ліберальних цінностей: особистості, самовираження і самоекспресії. Ми маємо тут щось зробити, щоб переставити з голови на ноги і дати можливість. Ну, цінності людини, лібералізму – мають зростати а не падати так, як зараз є.” (м. Львів)

Переважає більшість студентської молоді вважають, що треба змінювати ситуацію терміново і планувати цілі на 10 років. Дуже важливим є елемент осмислення – що ми зробили, чого досягли і чого не досягли.

?КОЛИ

ЩО?

Опитування учнівської молоді засвідчило актуальність таких цілей, що визначають забезпеченість вітальних потреб людини:

- ✓ забезпеченість житлом, роботою;
- ✓ створення справедливих умов праці;
- ✓ забезпечення соціальної справедливості, соціального захисту, права на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту людини.

Незадоволені якістю життя в Україні 70% опитаних учнів та студентів ПТНЗ, незадоволені можливістю впливати на прийняття рішень – 63%. Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані глобальні цілі, лідерами є:

- ✓ доступність освіти;
- ✓ дотримання прав людини;
- ✓ соціальний захист;
- ✓ якість освіти;
- ✓ екологічна сталість та безпека;
- ✓ якісне харчування та продовольча безпека;
- ✓ покращення здоров'я та доступність медичної допомоги.

Вважають, що діяти треба швидко та радикально, 48%, а 52% дотримують позиції щодо доцільності повільних змін.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними вважають нерівність між багатими та бідними (42%), гендерну нерівність (41%), нерівність у доступі до влади (30%), володінні власністю та ресурсами (28%), у розрізі “місто село” (26%), у зв'язку з обмеженими можливостями людей (25%). Етнічну нерівність зазначили 20%.

На необхідність скорочення різниці між бідними та багатими вказали 68% учнівської молоді.

Серед проблем, з якими зіштовхнувся світ, на думку учнів, лідирують бідність, нестача їжі й питної води, поширення інфекційних хвороб та глобальний економічний спад.

Серед програм, які держава має реалізовувати першочергово, молоді люди зазначили такі: боротьба з поширенням вживання алкоголю та наркотиків серед молоді (67%); створення робочих місць для молоді (58%); оздоровлення молоді (45%); допомога сім'ям, що мають дітей (47%); надання житлових кредитів молоді (37%).

Для забезпечення розвитку глобального світу вважають необхідним прогрес та інновації (60%); соціальну рівність та солідарність (41%); вільну торгівлю та економіку (31%).

ЧОМУ?

Дані опитування свідчать, що більше половини учнівської молоді вважає українське суспільство несправедливо влаштованим. Оцінюючи сучасну ситуацію, учні вважають, що в Україні зараз мало політичних свобод та слабе економічне зростання (46%). Майже три чверті (72%) зазначають, що в країні не створені умови для кар'єрної реалізації молоді.

ХТО?

У відповідь на запитання, хто (які структури) може найбільше сприяти зростанню української економіки, учні надали такі відповіді: Уряд (64%), політичні партії та їх лідери (38%), український бізнес (34%), місцеві органи влади (27%), міжнародні фінансові організації (26%), громадські організації (22%).

КОЛИ?

57% опитаних учнів вважають, що цілі мають бути визначені на період до 10 років, 25% – на 15 років та 16% – на 25 років.

Люди похилого віку

За останні роки для людей літнього віку в Україні з'явилися нові можливості:

- ✓ відвідування університетів 3-го віку;
- ✓ проекти при районних соціальних службах, що охоплюють гуртки, спортивні секції, різні акції допомоги один одному та іншим групам населення;
- ✓ розвиток волонтерського руху пенсіонерів.

Які розчарування:

- ✓ політичною ситуацією;
- ✓ держава не поважає літніх людей;
- ✓ високий рівень корупції всюди. Найбільш загрозливо – в освіті, особливо при прийомі до ВНЗ та під час іспитів у ВНЗ, в медицині;
- ✓ підняли пенсійний вік жінкам, але неможливо знайти роботу, якщо ти жінка передпенсійного віку. Виходить – і на пенсію рано, і працювати нема де.

Досить радикальними та різноманітними були відповіді щодо бачення необхідних дій та кроків:

“...Экономика: чтобы работали заводы, чтобы все было нормально и рабочие места были.”

“... Чтобы вышестоящие органы несли ответственность перед людьми. За то, что они делают: за свои законы, действия.”

“...Я считаю, грамотное должно быть у нас правительство.”

“...Воспитание молодого поколения, правильное воспитание. Помните, раньше было? Был кодекс строителей коммунизма. Нужен кодекс, чтобы они знали, как бабушкам место уступить, жалеть, уважать старших и так далее.”

“...Забота о стариках.”

“...Я, как в Китае, ввел бы смертную казнь, только за коррупцию.”

“...Страна начинается с идентификации народа. А идентификация народа начинается с языка, культуры. Не будет языка единого, не будет страны, культуры.”

Серед сучасних пріоритетних напрямів найчастіше названі:

- ✓ забезпечення медичної допомоги;
- ✓ соціальний захист;
- ✓ боротьба з корупцією.

Щодо медичного забезпечення наголос зроблено на впровадженні страхової медицини та забезпеченні пільгових цін на ліки для пенсіонерів. Актуальними є питання:

- ✓ професійної підготовки медичних працівників;
- ✓ етичної поведінки та поваги медичних працівників до літніх людей;
- ✓ зміни розподілу функцій середнього медичного персоналу та лікарів;
- ✓ збільшення рівня зарплати медичним працівникам.

Учасники дискусій у цілому підтримують ідею “сімейного лікаря”, але вважають, що запровадження цього інституту не підготовлено, нереально наразі, немає підготовлених спеціалістів.

“...А по поводу лекарств – у нас же обманывают на каждом шагу. Тебе сделают такую цену, а потом ты вроде бы как получаешь скидку. В одной аптеке есть скидка, в другой – нет. Цена такая же. Получается, никакой льготы нет. Это просто обман, фикция.”

“...Насчет неприятных ощущений... когда в поликлинике приходишь к терапевту или другому врачу, то обычно для пенсионеров там, инвалидов есть льготные бесплатные талоны на УЗИ, на анализы и так далее. Но чаще всего приходишь в поликлинику, а этих бесплатных процедур нет. Говорят: “Давайте

?ЩО

я Вас запишу на наступний місяць або на два місяці, потім прийдете». А болить
сейчас. Аналізи теж так же. Не хочите ждати, идите платите. А эти все та-
лончики разошлись по своим. ”

У першу чергу, вважають за необхідне вкладати державні кошти в охорону здоров'я (57%), пенсії (45%), допомогу малозабезпеченим сім'ям (27%) та освіту (22%).

Серед найбільш серйозних проблем, з якими зіштовхнувся світ, зазначають бідність, нестачу їжі та питної води (79%), поширеність інфекційних хвороб (68%), поглиблення прірви між багатими та бідними (64%), глобальний економічний спад (53%) та збройні конфлікти (50%).

Окрема розмова відбувалася щодо необхідності розвивати мережу волонтерських організацій, які можуть допомагати літнім людям. Для них також потрібні приміщення, можливо, при соціальних службах.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними люди літнього віку вважають нерівність між багатими та бідними (62%), нерівність, пов'язану з похилим віком (37,5%), нерівність за доступом до влади (33,5%), у розрізі «місто – село» (32%), у зв'язку з обмеженими можливостями людей (29%), у володінні власністю та ресурсами (26%). Гендерну нерівність зазначили 17,5%.

ЧОМУ?

Не задоволені життям в Україні 84% опитаних. Три чверті (76,5%) не задоволені можливістю впливати на прийняття рішень, важливих для розвитку країни. 68% вважають, що наше суспільство влаштовано несправедливо.

Літні люди вважають, що «вони не потрібні державі», отже їх проблеми нікого не турбують, а їх вирішенню не приділяється достатньої уваги.

ХТО?

“...Держава, Уряд, меценати змогли б підняти і медицину, і будь-які галузі.”

На думку літніх людей, проблеми нерівності в Україні має вирішувати Уряд (87%), місцеві органи влади (46%), політичні партії та їх лідери (37%), громадські організації (15%).

ЯК?

Обговорюючи, як треба діяти, щоб змінити ситуацію на кращу, літні люди висловлювали такі думки:

- ✓ Держава має повернутися обличчям до потреб пенсіонерів, створювати цільові програми;
- ✓ Виховувати повагу до літніх людей ще в школі, в молодому віці;
- ✓ Трудові колективи, з яких виходить людина на пенсію, мають підтримувати з нею зв'язки, хоча б вітати зі святами;
- ✓ Треба передивитися «споживчий кошик» для пенсіонерів з огляду на вартість ліків, операцій;
- ✓ Забезпечити виконання діючих законів та рівність усіх перед законом.

КОЛИ?

Щодо термінів планування думки розійшлися. Більшість зазначила термін у 10 років, але навіть за умов досить тривалого терміну, наприклад у 25 років, наголошувалося на необхідності більш коротких етапів для поточного контролю та можливостей коригування цілей.

Серед аргументів:

- ✓ короткі терміни не дають можливості спадковості дій при зміні влади;
- ✓ довгий термін має ризик не врахувати стрімкі зміни;
- ✓ довгий термін у нашій ментальності означає довге «розкачування».

Таблиця Б.4. Економічно активне населення: наймані працівники та безробітні

Наймані працівники промисловості та будівництва

За результатами опитування, найпріоритетнішими цілями були названі: забезпечення права на необхідний життєвий рівень (64%); забезпечення права на справедливі умови праці (57%); забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу (54%); забезпечення трудових прав (51%); забезпечення права на житло (51%); забезпечення права на соціальний захист, соціальне забезпечення (50%); забезпечення права на освіту (48%); забезпечення соціальної справедливості (32%).

Незадоволені якістю життя в Україні 92%, незадоволені можливістю впливати на прийняття рішень 77% опитаних.

Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані спільні глобальні правила та цілі, лідирують:

- ✓ доброякісне харчування та продовольча безпека;
- ✓ дотримання прав людини;
- ✓ екологічна сталість та безпека;
- ✓ соціальний захист;
- ✓ зайнятість населення;
- ✓ забезпечення демократії та прозорості управління;
- ✓ доступність та якість освіти;
- ✓ покращення здоров'я та доступність медичної допомоги;
- ✓ економічний розвиток та вкладання інвестицій.

Вважають, що діяти треба швидко та радикально, 55% опитаних, а 45% дотримуються позиції про повільні зміни.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними вважають нерівність між багатими та бідними (на необхідність скорочення різниці між бідними та багатими вказали 75%), у володінні власністю та ресурсами, нерівність за доступом до влади та між-регіональні нерівності.

Серед проблем, з якими зіштовхнувся світ, лідирують:

- ✓ бідність;
- ✓ нестача їжі й питної води;
- ✓ поширення інфекційних хвороб;
- ✓ глобальний економічний спад;
- ✓ поглиблення прірви між бідними та багатими.

У розвитку глобального світу віддають перевагу прогресу та інноваціям (66%), вільній торгівлі та ринковій економіці (44%), соціальній рівності та солідарності (29%).

52% вважають, що українське суспільство влаштовано несправедливо, а 46% – що в бідності проживають близько 50% населення України.

Оцінюючи сучасну ситуацію, учні вважають, в Україні зараз мало політичних свобод та слабке економічне зростання (58%).

61% вважає, що в Україні є сили, здатні забезпечити піднесення економіки. Це: Уряд (73%), український бізнес (43%), політичні партії та їх лідери (34%), місцеві органи влади (32%), громадські організації (15%), об'єднання роботодавців України (14%), міжнародні фінансові організації (12%).

У вирішенні проблем нерівності в Україні 86% головну роль відводять Уряду, 43% – місцевим органам влади, 38% – політичним партіям та їх лідерам, 29% – громадським організаціям.

?ЩО

?ЧОМУ

?ХТО

ЯК?

57% вважають, що кадрові зміни в органах виконавчої влади важливіші, ніж активна участь кожного громадянина у вирішенні нагальних питань повсякденного життя. Разом з тим 59% вважають, що надання народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень є більш важливим, ніж підтримка порядку в країні.

На важливості боротьби зі зростанням цін наголосили 80% опитаних.

71% підтримали позицію, що «економічному зростанню і створенню нових робочих місць треба відводити першорядну роль, навіть коли це завдає деякої шкоди навколишньому середовищу».

72% підтримали думку, що «люди повинні дотримуватися законів без винятків».

71% погодилися з твердженням: «Як громадяни ми повинні бути більш активними, запитуючи з нашої влади за її дії».

Серед груп населення, яким потрібна підтримка держави, пріоритет віддано інвалідам, сім'ям з дітьми, літнім людям та безробітним.

У першу чергу вважають за необхідне вкладати державні кошти в охорону здоров'я (55%), житло (33%), пенсії (30%), допомогу малозабезпеченим (31%) та освіту (25%).

КОЛИ?

40% опитаних вважають, що цілі мають бути визначені на період 10 років, 29% – на 15 років, 23% – на 25 років, 8% вказали інші терміни.

Наймані працівники сільського господарства

ЩО?

За результатами опитування, найпріоритетнішими цілями були названі: забезпечення права на житло (59%); забезпечення права на справедливі умови праці (50%); забезпечення права на освіту (49%); забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу (47%); забезпечення соціальної справедливості (42%); забезпечення права на необхідний життєвий рівень (42%); забезпечення права на соціальний захист, соціальне забезпечення (41%).

Не задоволені якістю життя в Україні 79%, не задоволені можливістю впливати на прийняття рішень 70% опитаних.

Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані спільні глобальні правила та цілі, лідирують:

- ✓ економічний розвиток та вкладання інвестицій;
- ✓ зайнятість населення;
- ✓ соціальний захист;
- ✓ дотримання прав людини;
- ✓ доступність та якість освіти;
- ✓ забезпечення демократії та прозорості управління;
- ✓ розв'язання конфліктів та їх попередження;
- ✓ якісне харчування та продовольча безпека;
- ✓ екологічна сталість та безпека;
- ✓ зменшення нерівності.

Вважають, що діяти треба швидко та радикально, 55% опитаних, а 45% дотримуються позиції про повільні зміни.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними вважають гендерну нерівність, нерівність між багатими та бідними (на необхідність скорочення різниці між бідними та багатими вказали 73%), нерівність за доступом до влади, мовні нерівності, нерівності в розрізі «місто – село».

Серед проблем, з якими зіштовхнувся світ, лідирують бідність, нестача їжі й питної води, поширення інфекційних хвороб, міжнародний тероризм, глобальний економічний спад, зміна клімату.

У розвитку глобального світу віддають перевагу прогресу та інноваціям (56%), вільній торгівлі та ринковій економіці (44%), соціальній рівності та солідарності (42%).

71% вважають, що українське суспільство влаштовано несправедливо. 44% вважає, що в бідності проживає половина населення України.

Оцінюючи сучасну ситуацію, 53% вважають, що в Україні зараз мало політичних свобод та слабе економічне зростання.

68% вважає, що в Україні є сили, здатні забезпечити підйом економіки. Це: Уряд (69%), місцеві органи влади (26%), український бізнес (25%), політичні партії та їх лідери (23%), громадські організацій (23%), об'єднання роботодавців України (19%), інші держави та наддержавні об'єднання (11%), міжнародні фінансові організації (7%).

У вирішенні проблем нерівності в Україні головну роль відводять Уряду (76%) та місцевим органам влади (61%), а також політичним партіям та їх лідерам (41%), громадським організаціям (29%) та українському бізнесу (20%).

47% вважають, що кадрові зміни в органах виконавчої влади важливіші, ніж активна участь кожного громадянина у вирішенні нагальних питань повсякденного життя. 57% вважають, що підтримка порядку в країні є більш важливою, ніж надання народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень.

На важливості боротьби зі зростанням цін наголосили 82% опитаних.

51% підтримали позицію, що «економічному зростанню і створенню нових робочих місць треба відводити першорядну роль, навіть коли це завдає деякої шкоди навколишньому середовищу».

75% підтримали думку, що «люди повинні дотримуватися законів без винятків».

79% погодились з твердженням: «Як громадяни, ми повинні бути більш активними, запитуючи з нашої влади за її дії».

Серед груп населення, яким потрібна підтримка держави, пріоритет віддано інвалідам, сім'ям з дітьми, літнім людям та безробітним.

У першу чергу вважають за необхідне вкладати державні кошти в охорону здоров'я (48%), освіту (47%), пенсії (30%), допомогу малозабезпеченим (25%) та житло (24%).

50% опитаних вважають, що цілі мають бути визначені на період 10 років, 19% – на 15 років, 20% – на 25 років, 12% вказали інші терміни.

Наймані працівники сфери торгівлі, транспорту, зв'язку, сфери комунальних та індивідуальних послуг

За результатами опитування, найпріоритетнішими цілями були названі:

- ✓ забезпечення права на житло;
- ✓ забезпечення права на соціальний захист;
- ✓ соціальне забезпечення;
- ✓ забезпечення права на справедливі умови праці;
- ✓ забезпечення права на освіту;
- ✓ забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу;
- ✓ забезпечення права на необхідний життєвий рівень;
- ✓ забезпечення соціальної справедливості.

Не задоволені якістю життя в Україні 84%, не задоволені можливістю впливати на прийняття рішень 77% опитаних.

?ЧОМУ

?ХТО

?ЯК

?КОЛИ

?ЩО

Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані спільні глобальні правила та цілі, лідирують:

- ✓ екологічна сталість та безпека;
- ✓ соціальний захист;
- ✓ зайнятість населення;
- ✓ доступність та якість освіти.

50% вважають, що діяти треба швидко та радикально та 50% дотримуються погляду про повільні зміни.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними вважають нерівність між багатими та бідними (на необхідність скорочення різниці між бідними та багатими вказали 72%), гендерну нерівність, нерівність у зв'язку з обмеженими можливостями людей та у розрізі «місто-село».

Серед проблем, з якими зіштовхнувся світ, лідирують бідність, нестача їжі й питної води, глобальний економічний спад, зміна клімату та поглиблення прірви між бідними та багатими.

У розвитку глобального світу віддають перевагу прогресу та інноваціям (54%), соціальній рівності та солідарності (45%), вільній торгівлі та ринковій економіці (38%).

ЧОМУ?

50% вважають, що українське суспільство влаштовано несправедливо, 45% вважають, що в бідності проживають близько 50% населення України.

Оцінюючи сучасну ситуацію, 43% вважають, що в Україні зараз мало політичних свобод та слабке економічне зростання.

ХТО?

71% вважає, що в Україні є сили, здатні забезпечити підйом економіки. Це: Уряд (74%), український бізнес (33%), політичні партії та їх лідери (36%), місцеві органи влади (32%), громадські організації (26%), об'єднання роботодавців України (14%), міжнародні фінансові організації (12%).

У вирішенні проблем нерівності в Україні 73% головну роль відводять Уряду, 46% – політичним партіям та їх лідерам, 43% – місцевим органам влади, 42% – громадським організаціям, 11% – міжнародним організаціям.

ЯК?

58% вважають, що кадрові зміни в органах виконавчої влади важливіші, ніж активна участь кожного громадянина у вирішенні нагальних питань повсякденного життя.

52% вважають, що підтримка порядку в країні є більш важливою, ніж надання народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень.

На важливості боротьби зі зростанням цін наголосили 67% опитаних.

56% підтримали позицію, що «економічному зростанню і створенню нових робочих місць треба відводити першорядну роль, навіть коли це завдає деякої шкоди навколишньому середовищу».

68% підтримали думку, що «люди повинні дотримуватися законів без винятків».

69% погодилися з твердженням: «Як громадяни ми повинні бути більш активними, запитуючи з нашої влади за її дії».

Серед груп населення, яким потрібна підтримка держави, пріоритет віддано інвалідам, сім'ям з дітьми, безробітним.

У першу чергу вважають за необхідне вкладати державні кошти в охорону здоров'я (59%), охорону природи (31%), допомогу малозабезпеченим (25%), освіту (25%), житло (23%) та інфраструктуру (19%).

КОЛИ?

57% опитаних вважають, що цілі мають бути визначені на період 10 років, 18% – на 15 років, 23% – на 15 років, 10% вказали інші терміни.

Наймані працівники сфери освіти

За результатами опитування, найпріоритетнішими цілями були названі:

- ✓ забезпечення права на справедливі умови праці;
- ✓ забезпечення права на житло;
- ✓ забезпечення соціальної справедливості;
- ✓ забезпечення права на соціальний захист;
- ✓ соціальне забезпечення;
- ✓ забезпечення права на освіту;
- ✓ забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу;
- ✓ забезпечення права на необхідний життєвий рівень.

Не задоволені якістю життя в Україні 96%, не задоволені можливістю впливати на прийняття рішень 88% опитаних.

Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані спільні глобальні правила та цілі, лідирують:

- ✓ соціальний захист;
- ✓ економічний розвиток та вкладання інвестицій;
- ✓ доброякісне харчування та продовольча безпека;
- ✓ дотримання прав людини;
- ✓ зайнятість населення;
- ✓ доступність та якість освіти.

Вважають, що діяти треба швидко та радикально, 39% опитаних, а 61% дотримуються позиції щодо доцільності повільних змін.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними вважають нерівність між багатими та бідними (на необхідність скорочення різниці між бідними та багатими вказали 84%), мовні нерівності та у розрізі «місто – село».

Серед проблем, з якими зіштовхнувся світ, лідирують поширення інфекційних хвороб, бідність, нестача їжі й питної води, зміна клімату та глобальний економічний спад, поглиблення прірви між бідними та багатими.

У розвитку глобального світу віддають перевагу прогресу та інноваціям (59%), вільній торгівлі та ринковій економіці (35%), соціальній рівності та солідарності (39%).

67% вважають, що українське суспільство влаштовано несправедливо. 45% вважають, що в бідності проживають близько 50% населення України.

Оцінюючи сучасну ситуацію, 39% вважають, в Україні зараз повна політична свобода й слабе економічне зростання, а 37% – що у нас мало політичних свобод та слабе економічне зростання (58%).

55% вважають, що в Україні є сили, здатні забезпечити підйом економіки. Це: Уряд (65%), український бізнес (39%), місцеві органи влади (41%), об'єднання роботодавців України (12%), політичні партії (12%), міжнародні фінансові організації (10%).

У вирішенні проблем нерівності в Україні 84% головну роль відводять Уряду, 57% – місцевим органам влади, 37% – громадським організаціям, 18% – політичним партіям та їх лідерам, 14% – об'єднанню роботодавців України.

55% вважають, що кадрові зміни в органах виконавчої влади важливіші, ніж активна участь кожного громадянина у вирішенні нагальних питань повсякденного життя.

53% вважають, що підтримка порядку в країні є більш важливою, ніж надання народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень. На важливості боротьби зі зростанням цін наголосили 84% опитаних.

63% підтримали позицію, що «захисту навколишнього середовища повинна бути відведена першорядна роль, навіть якщо це призводить до затримки економічного зростання і втрати робочих місць».

?ЩО

?ЧОМУ

?ХТО

?ЯК

80% підтримали думку, що «люди повинні дотримуватися законів без винятків».

86% погодились з твердженням: «Як громадяни ми повинні бути більш активними, запитуючи з нашої влади за її дії».

Серед груп населення, яким потрібна підтримка держави, пріоритет віддано інвалідам, сім'ям з дітьми та літнім людям.

У першу чергу вважають за необхідне вкладати державні кошти в охорону здоров'я (55%), освіту (41%), допомогу малозабезпеченим (31%), житло (31%) та пенсії (27%).

КОЛИ?

65% опитаних вважають, що цілі мають бути визначені на період 10 років, 22% – на 15 років, 6% – на 25 років, 7% вказали інші терміни.

Наймані працівники охорони здоров'я

ЩО?

За результатами опитування, найпріоритетнішими цілями були названі:

- ✓ забезпечення права на житло;
- ✓ забезпечення соціальної справедливості;
- ✓ забезпечення права на справедливі умови праці;
- ✓ забезпечення права на соціальний захист;
- ✓ соціальне забезпечення;
- ✓ забезпечення права на освіту;
- ✓ забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу;
- ✓ забезпечення права на необхідний життєвий рівень.

Не задоволені якістю життя в Україні 92%, не задоволені можливістю впливати на прийняття рішень 87% опитаних.

Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані спільні глобальні правила та цілі, лідирують:

- ✓ покращення здоров'я та доступність медичної допомоги;
- ✓ екологічна сталість та безпека;
- ✓ дотримання прав людини;
- ✓ доброякісне харчування та продовольча безпека;
- ✓ доступність та якість освіти.

Вважають, що діяти треба швидко та радикально, 56%, а 44% дотримуються позиції про повільні зміни.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними вважають нерівність між багатими та бідними (на необхідність скорочення різниці між бідними та багатими вказали 81%), у володінні власністю та ресурсами, нерівність за доступом до влади, міжрегіональні нерівності та у зв'язку з обмеженими можливостями людей.

Серед проблем, з якими зіштовхнувся світ, на думку учнів, лідирують бідність, нестача їжі й питної води, поширення інфекційних хвороб, зміна клімату, глобальний економічний спад та міжнародний тероризм.

У розвитку глобального світу віддають перевагу прогресу та інноваціям – 71%, соціальної рівності та солідарності – 40%, вільній торгівлі та ринковій економіці – 35%.

ЧОМУ?

73% вважають, що українське суспільство влаштовано несправедливо. 65% вважає, що в бідності проживають близько 50% населення України.

Оцінюючи сучасну ситуацію, опитані вважають, що в Україні зараз мало політичних свобод та слабе економічне зростання (54%).

ХТО?

56% вважає, що в Україні є сили, здатні забезпечити піднесення економіки. Це: Уряд (71%), політичні партії та їх лідери (37%), український бізнес (31%), громадські орга-

нізацій (23%), місцеві органи влади (21%), об'єднання роботодавців України (17%), міжнародні фінансові організації (10%).

У вирішенні проблем нерівності в Україні 88% головну роль відводять Уряду, 38% – місцевим органам влади, 56% – політичним партіям та їх лідерам, 31% – громадським організаціям, 10% – міжнародним організаціям.

58% вважають, що кадрові зміни в органах виконавчої влади важливіші, ніж активна участь кожного громадянина у вирішенні нагальних питань повсякденного життя. Разом з тим, 67% вважають, що надання народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень є більш важливим, ніж підтримка порядку в країні.

На важливості боротьби зі зростанням цін наголосили 71% опитаних.

52% підтримали позицію, що «економічному зростанню і створенню нових робочих місць треба відводити першорядну роль, навіть коли це завдає деякої шкоди навколишньому середовищу».

79% підтримали думку, що «люди повинні дотримуватися законів без винятків».

78% погодились з твердженням: «Як громадяни ми повинні бути більш активними, запитуючи з нашої влади за її дії».

Серед груп населення, яким потрібна підтримка держави, пріоритет віддано інвалідам, сім'ям з дітьми, літнім людям та безробітним.

У першу чергу вважають за необхідне вкладати державні кошти в охорону здоров'я (58%), інфраструктуру (29%), охорону природи (23%), освіту (23%), допомогу малозабезпеченим (21%), житло (21%) та пенсії (21%).

62% опитаних вважають, що цілі мають бути визначені на період 10 років, 19% – на 15 років, 12% – на 25 років, 7% вказали інші терміни.

?ЯК

?КОЛИ

Державні службовці

За результатами опитування, найпріоритетнішими цілями були названі:

- ✓ забезпечення права на житло;
- ✓ забезпечення права на справедливі умови праці;
- ✓ забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу;
- ✓ забезпечення соціальної справедливості;
- ✓ забезпечення права на соціальний захист, соціальне забезпечення;
- ✓ забезпечення права на освіту;
- ✓ забезпечення права на необхідний життєвий рівень.

Не задоволені якістю життя в Україні 86%, не задоволені можливістю впливати на прийняття рішень 69% опитаних.

Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані спільні глобальні правила та цілі, лідирують:

- ✓ дотримання прав людини;
- ✓ якість освіти;
- ✓ доброякісне харчування та продовольча безпека;
- ✓ покращення здоров'я та доступність медичної допомоги;
- ✓ доступність освіти;
- ✓ екологічна сталість та безпека (90%).

50% вважають, що діяти треба швидко та радикально, інша половина дотримується позиції доцільності повільних змін.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними вважають нерівність між багатими та бідними (на необхідність скорочення різниці між бідними та багатими вказали

?ЩО

76%), у володінні власністю та ресурсами, нерівність з доступом до влади, міжрегіональні нерівності та нерівності у зв'язку з обмеженими можливостями людей.

Серед проблем, з якими зіштовхнувся світ, лідирують бідність, нестача їжі й питної води, поширення інфекційних хвороб, поглиблення прірви між бідними та багатими, зміна клімату, енергетична безпека.

У розвитку глобального світу віддають перевагу прогресу та інноваціям 60%, вільній торгівлі та ринковій економіці – 40%, соціальній рівності та солідарності – 36%.

ЧОМУ?

54% вважають, що українське суспільство влаштовано несправедливо. 51% вважає, що в бідності проживають близько 50% населення України.

Оцінюючи сучасну ситуацію, 41% державних службовців вважають, що в Україні зараз мало політичних свобод та слабе економічне зростання.

ХТО?

71% вважає, що в Україні є сили, здатні забезпечити підйом економіки. Це: Уряд (69%), український бізнес (57%), місцеві органи влади (39%), міжнародні фінансові організації (23%), об'єднання роботодавців України (20%), політичні партії та їх лідери (17%), громадські організації (11%).

У вирішенні проблем нерівності в Україні головну роль відвели Уряду (88%) та місцевим органам влади (61%), а також громадським організаціям (33%), політичним партіям та їх лідерам (27%).

ЯК?

47% вважають, що кадрові зміни в органах виконавчої влади важливіші, ніж активна участь кожного громадянина у вирішенні нагальних питань повсякденного життя.

60% вважають, що підтримка порядку в країні є більш важливою, ніж надання народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень.

На важливості боротьби зі зростанням цін наголосили 74% опитаних.

60% підтримали позицію, що «захисту навколишнього середовища повинна бути відведена першорядна роль, навіть якщо це призводить до затримки економічного зростання і втрати робочих місць».

82% підтримали думку, що «люди повинні дотримуватися законів без винятків».

78% погодилися з твердженням: «Як громадяни ми повинні бути більш активними, запитуючи з нашої влади за її дії».

Серед груп населення, яким потрібна підтримка держави, пріоритет віддано інвалідам, літнім людям та сім'ям з дітьми.

У першу чергу вважають за необхідне вкладати державні кошти в освіту (40%), інфраструктуру (33%), пенсії (22%), житло (22%), охорону природи (16%), допомогу малозабезпеченим (15%).

КОЛИ?

48% опитаних вважають, що цілі мають бути визначені на період 10 років, 12% – на 15 років, 27% – на 25 років, 13% вказали інші терміни.

Безробітні

ЩО?

За результатами опитування найпріоритетнішими цілями були названі:

- ✓ забезпечення права на житло;
- ✓ забезпечення права на справедливі умови праці;
- ✓ забезпечення права на необхідний життєвий рівень;
- ✓ забезпечення права на соціальний захист, соціальне забезпечення;
- ✓ забезпечення права на освіту;
- ✓ забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу;
- ✓ забезпечення соціальної справедливості.

Не задоволені якістю життя в Україні 84%, не задоволені можливістю впливати на прийняття рішень 82% опитаних.

Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані спільні глобальні правила та цілі, лідирують:

- ✓ доброякісне харчування та продовольча безпека;
- ✓ дотримання прав людини;
- ✓ екологічна сталість та безпека;
- ✓ соціальний захист;
- ✓ покращення здоров'я та доступність медичної допомоги;
- ✓ доступність та якість освіти;
- ✓ зайнятість населення.

Вважають, що діяти треба швидко та радикально, 56% опитаних, а 44% дотримуються позиції стосовно повільних змін.

Серед проблем нерівності найбільш актуальними вважають нерівність між багатими та бідними (на необхідність скорочення різниці між бідними та багатими вказали 69%), нерівність за доступом до влади та у розрізі «місто – село».

Серед проблем, з якими зіштовхнувся світ, лідирують бідність, нестача їжі й питної води, зміна клімату та поглиблення прірви між бідними та багатими.

У розвитку глобального світу віддають перевагу соціальній рівності та солідарності (56%), прогресу та інноваціям (53%), вільній торгівлі та ринковій економіці (34%).

51% вважають, що українське суспільство влаштовано несправедливо. 57% вважає, що в бідності проживають близько 50% населення України.

Оцінюючи сучасну ситуацію, безробітні вважають, в Україні зараз мало політичних свобод та слабке економічне зростання (49%).

58% вважають, що в Україні є сили, здатні забезпечити підйом економіки. Це: Уряд (50%), український бізнес (27%), політичні партії та їх лідери (37%), місцеві органи влади (26%), громадські організації (43%), об'єднання роботодавців України (18%), інші держави та наддержавні об'єднання (11%).

У вирішенні проблем нерівності в Україні 78% головну роль відводять Уряду, 51% – місцевим органам влади, 40% – громадським організаціям, 33% – політичним партіям та їх лідерам, 16% – об'єднанню роботодавців України.

68% вважають, що кадрові зміни в органах виконавчої влади важливіші, ніж активна участь кожного громадянина у вирішенні нагальних питань повсякденного життя. Разом з тим 54% вважають, що надання народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень є більш важливим, ніж підтримка порядку в країні.

На важливості боротьби зі зростанням цін наголосили 76% опитаних.

65% підтримали позиції, що «захисту навколишнього середовища повинна бути відведена першорядна роль, навіть якщо це призводить до затримки економічного зростання і втрати робочих місць».

65% погодилися з твердженням: «Як громадяни ми повинні бути більш активними, запитуючи з нашої влади за її дії».

Серед груп населення, яким потрібна підтримка держави, пріоритет віддано інвалідам, сім'ям з дітьми, літнім людям та безробітним.

У першу чергу вважають за необхідне вкладати державні кошти в охорону здоров'я 62%, допомогу малозабезпеченим – 38%, житло – 31%, освіту – 26% та пенсії (17%).

52% опитаних вважають, що цілі мають бути визначені на період 10 років, 24% – на 15 років, 16% – на 25 років, 8% вказали інші терміни.

?ЧОМУ

?ХТО

?ЯК

?КОЛИ

Таблиця Б.5. Роботодавці: великий і малий бізнес

Представники великого бізнесу

ЩО?

Дискусія більшою мірою була зорієнтована на проблеми гідної зайнятості, але торкалася більш широкого кола питань соціально-економічного розвитку.

Серед стратегічних пріоритетних завдань для розвитку України були названі боротьба з корупцією та модернізація виробництва.

Представник ФРУ поінформував, що минулого року було підготовлено та на тристоронній основі підписано «Національний пакт про зайнятість і робочі місця». Документ досить серйозний, він пройшов погодження із Урядом.

“...Це наша “дорожня карта” на найближчі 5 років. Цей документ передбачає і ті цілі, які ставить перед собою ООН. Це і стабільний розвиток економіки, як кажуть, “устойчивая” економіка. Це проблеми зайнятості, людини на ринку праці й не тільки. Тому ми б хотіли, щоб під час цих обговорень наш національний пакт увійшов як складова.” (Олексій Мірошніченко, заступник голови ради Федерації роботодавців України)

Наголошувалося на необхідності комплексної модернізації.

“...Це модернізація всього: країни, економіки, системи державного управління, юрисдикції.”

При цьому говорилося, що необхідно визначити модель модернізації з урахуванням особливостей окремих міст. Окрема проблема – це модернізація тих підприємств, які є містоутворюючими, і таких міст в Україні не менш, як 132. Держава робить спроби перекласти все на бізнес, але це неможливо вирішити без державної підтримки та чіткої державної політики.

“...Будь-яка модель модернізації включає звільнення людей. Що робити? Держава робить спроби перекласти все на бізнес: “Ви повинні”. Що повинна держава зробити, куди дівати цих людей, де їм знайти застосування, щоб не було соціальних вибухів і таке інше? Таких прикладів дуже багато. Що робити на депресивних територіях? Я думаю, це один із ключових викликів, які держава ще не до кінця розуміє. Так, роботодавець знайде інвестиції, залучить, отримаємо щось. А далі що робити, куди дівати цих людей? Ми вже не раз наголошували у певних дорученнях уряду: потрібна спеціальна державна програма заміни, створення робочих місць.” (Олексій Мірошніченко, заступник голови ради Федерації роботодавців України)

Гостро постають питання пошуку роботи, забезпечення зайнятості в тих містах, тих територіях, де відбувається вивільнення робочої сили, в тому числі через модернізаційні процеси. Потрібні спеціальні, конкретні, продумані програми, які необхідно реалізувати спільними зусиллями держави та бізнесу.

Серед проблем називали великий розмір податків, яким обкладається бізнес:

“...Держава взяла на себе функцію перерозподілу. Держава, свідомо чи несвідомо, маргіналізує населення. Вона відбирає кошти у бізнесу великими податками. Ми про це не говорили, але податки в нас дуже великі. Десять під 100% платимо навантаження на фонд оплати праці, якщо порахувати все разом. Це як мінімум. Навіть порахували і більше.”

Порушувалася проблема підготовки кваліфікованих працівників, необхідності сприяти зростанню престижу робітничих професій, мотивувати робітників до підвищення своєї кваліфікації, формувати системи освіти протягом життя.

Зауважено про недосконалість системи вищої освіти, розрив у навчанні між теорією та практикою:

“... Теорія має бути поєднаною з практикою. Було б добре, якби певний курс розглядався на прикладі українських компаній. Тобто це вже є співпраця держави і компанії. Компанії надають якісь кейси, певні проблеми в минулому, які вони вирішили. І саме ці завдання мають надаватися на розгляд студентам, щоб вони не те, що варились у цьому всьому, але були залучені до цього процесу. Знали, що було, на що можна очікувати. Тобто якщо практика не забезпечена реально, стажуванням у підрозділах певних підприємств, то принаймні є доступ до матеріалу. ... Саме з освіти, молодих фахівців починається надалі перебудова і розвиток, про який ми говоримо.” (Людмила, компанія “Сторіт”, торгова марка “Лайф”)

Основні проблеми, на які вказували учасники, – корупція та неправова держава.

?ЧОМУ

Визначаючи ключові чинники та проблеми, учасники наголошували на різних аспектах недосконалості бізнес-середовища, лунали навіть радикальні думки, що «легально працювати бізнесу в Україні неможливо.» Значна частина наголошувала на взаємопов'язаності різних аспектів: ринку праці та зайнятості зі станом професійної освіти, структурою підготовки робочих кадрів та фахівців:

“...З одного боку, ми повинні розвивати бізнес, модернізувати, оптимізувати свої підприємства, свій бізнес. Для того, щоб це був вигідний бізнес, щоб ми могли забезпечити робочі місця, податки, сплачувані на територіях. З іншого боку, коли нам доводиться скорочувати робочі місця, щоб бізнес активно працював, це неможливо не робити просто. Так працює весь світ. У нас дуже багато перешкод із профспілками.” (Вікторія Гриб, компанія “ДТЕК”)

Професійна освіта відстає від потреб ринку праці, знижена якість підготовки кадрів. Бізнес стикається з проблемою дефіциту кваліфікованої робочої сили через низьку престижність робітничої професії.

“...Ми створили ситуацію, коли якщо ти пішов у заклад профтехосвіти, то ти невдаха, лузер і таке інше. Таке відношення треба міняти. Ми думали, що тільки проблема грошей – плати більше і буде стояти черга. Подивіться статистику, навіть офіційну. Зараз при тому, що зростає безробіття, у нас 50 000 вакансій кваліфікованих працівників із інструментом. Не хочуть йти. Як це змінити?”

Консолідована думка про необхідність співпраці та поєднання зусиль, що не може бути когось одного відповідального. Бізнес має співпрацювати з державою, держава – із громадськістю, щоб вирішувати всі нагальні проблеми.

?ХТО

Існує потреба в актуальних активних консультаціях між громадськістю та державою щодо прийняття правових рішень і законодавчих актів.

Необхідно створити такі умови, коли бізнес може планувати на досить тривалий термін. Отже потрібно забезпечити стабільність, послідовність та сприятливе середовище для розвитку:

?ЯК

“...Першочергове завдання держави – створити таку ситуацію стабільності, де бізнес може собі дозволити планувати наперед. ... Має бути така державна політика, що спрямована на довгий період формування, яка дає бізнесу можливість інвестувати в розвиток свій і суспільний.” (Ірина Крочковська, компанія “Хуторок Поділля”)

Забезпечити гендерну рівність на ринку праці (в тому числі вирівнювання розмірів оплати праці). Наприклад, запроваджувати програми адаптації жінок після декретної відпустки та після відпустки по догляду за дитиною.

Необхідно переорієнтувати систему освіти на підготовку затребуваних робочих рук. Доцільно, щоб Міністерство освіти і науки ініціативно зверталось до роботодавців

з метою вивчення їх оцінок щодо підготовки фахівців та визначення потреб і очікувань. Потрібна державна політика з професійної орієнтації, яку б підтримувало суспільство, різні соціальні інститути, ЗМІ. Нагальна потреба – покращення системи проходження студентами виробничої практики. Для цього слід організувати більш ефективну та інтерактивну співпрацю між навчальними закладами та підприємствами. Залучення «практиків» до проведення лекцій, оцінки підготовки.

Необхідні програми на місцевому рівні для створення робочих місць, які б базувалися на принципах соціального партнерства (влада, бізнес, громада).

Треба навчити місцеву владу, як розробити локальну стратегію соціально-економічного розвитку, як створювати нові робочі місця:

“... Наша міська влада також не має досвіду створення робочих місць. Тому що завжди вони працювали трошки в інших умовах. В них немає взагалі коштів на розвиток...” ; “... Потрібно щось змінювати в державі. Якщо не буде коштів на розвиток, розвиватися ніхто не буде. Як ми пропонуємо кроки? Ми подивились і вирішили, що треба розвивати інституції, які будуть займатися розвитком бізнес-середовища... Вони зможуть залучати інвестиції. (Вікторія Грив, компанія “ДТЕК”)”

Серед інших пропозицій: можна створювати індустріальні парки, організовувати навчальні поїздки в інші країни з вивчення досвіду.

Необхідно розробити галузеві стандарти кваліфікаційних вимог до працівників. До їх розробки необхідно залучити бізнес. Ці повноваження повинні мати галузеві міністерства, а не міністерство соціальної політики. І цей запит потрібно адресувати до системи професійної освіти. Це допоможе вирішити проблему наявності робочої сили з дипломами, але без необхідних навичок.

Для того щоб держава могла сформулювати запит на підготовку робочої сили, необхідно усвідомити потреби ринку праці на середньостроковий та довгостроковий періоди. Це 5, 7, 10 років. Для цього потрібно розуміти модель державного економічного розвитку. Для виконання цієї вимоги потрібна також співпраця з профспілками, роботодавцями, представниками молоді тощо.

Необхідно зробити все, щоб у нас розвивався рух за ділову досконалість і якість.

У кожному питанні держава має взяти на себе якісь більш активні функції, щоб бізнес, який у принципі це робить багато років, міг відповісти конкретними справами.

КОЛИ?

У дискусіях щодо терміну, на який потрібно планувати цілі розвитку, учасники зішлись на спільній думці, що стратегічні цілі треба визначати на 20–25 років, але конкретне планування – на 5.

Представники малого бізнесу

ЩО?

Серед ключових пріоритетів розвитку на найближчі 10–15 років представники малого бізнесу вказали: забезпечення зайнятості; забезпечення прав людини; боротьба з корупцією; якість середньої освіти. Але найперше – подолати корупцію. Учасники зазначили, що питання корупції є наскрізним: і щодо неефективності інвестицій, і щодо медичної допомоги, освіти, вирішення конфліктів тощо.

“... Розуміти, що корупція – це зло, і починати кожен має із себе. На найнижчому рівні не давати хабарів. Треба вчити своїх дітей, щоб вони не йшли на тому по водку.” (Ольга)

“... Економіка стоїть, корупція процвітає, берега не видно. В усіх сферах потрібні реформи.” (Руслан)

“... Навіть паспорт зробити складно, в нас все створено так, щоб була корупція.” (Оксана)

“...Мені здається, якщо спитати присутніх, хто з них готовий не давати із за-
втрашнього дня взятку, я не знаю, чи буде хтось.” (Ганна)

“...Прозоре використання бюджету, кожний міністр має звітувати про кожну ко-
пійку, підвищення особистої відповідальності чиновників.”

Активно обговорювалися проблеми, пов’язані зі забезпеченням прав людини. Важливо, щоб кожна людина мала гарантовано пенсію, щоб було захищено житло, легально оформлена робота, щоб мати лікарняний, піти в декрет, народжувати тощо.

У цьому самому контексті, на думку учасників, гостро стоїть проблема доступності та якості медичної допомоги. Треба забезпечити:

- ✓ щоб лікарі надавали допомогу дитині, навіть якщо вона звернулася без батьків;
- ✓ безкоштовні консультації лікарів;
- ✓ підвищення кваліфікації медичних працівників;
- ✓ запровадження медичної страховки;
- ✓ зростання оплати праці лікарям;
- ✓ щоб ліки були в наявності в тих лікарнях, куди люди потрапляють;
- ✓ контроль якості ліків та умов їх зберігання;
- ✓ посилення персональної відповідальності лікаря за якість послуги, яку він надав;
- ✓ щоб кожний міг виписати конкретний препарат у конкретної фірми і знав, що він до тебе прийде:

“...Тому що той препарат, що там, і той, що у нас, – це дві різні речі. Люди готові переплачувати і в два рази за нього (за якість).”

- ✓ підтримку районних, сільських лікарень.

Обговорюючи питання підтримки малого бізнесу, учасники консолідовано наголо-
сили на важливості легалізації бізнесу, офіційного працевлаштування, виведення
грошей «з тіні», на необхідності захищати середній та малий бізнес, зменшити по-
датки, спростити бюрократичну систему.

“...У жодній країні немає такої кількості податків. Я вважаю, що їх дійсно заба-
гато. Якщо ми говоримо про малого підприємця, то йому спочатку потрібно дати
можливість заробити. Якийсь період пільговий, так щоб він працював. Якись подат-
кові канікули. А якщо він ще не відкрив підприємництво, а вже мусить заплатити
все, то виходить, що він нічого не заробляє, а тільки платить податок.” (Ольга)

“...Ми все говоримо про те, щоб були місця, була зайнятість. Я все-таки вва-
жаю за потрібне щоб у майбутньому держава дала можливість ведення власної
справи. Зараз ця можливість мінімальна.” (Ганна)

“...Упрощение в создании предприятий, а то ни открыть, ни закрыть его нельзя.
Та же налоговая система. КЗОТ не працює взагалі. Захищеність має бути людини
законодавством. Мається на увазі кодекс про працю.”

Учасники не задоволені якістю життя в Україні, зазначали відсутність стабільності,
впевненості в тому, як виростити та вивчити дітей, низький рівень якості україн-
ських виробництв. Не задоволені можливістю розвитку економічної діяльності.

Зазначили низьку якість доріг. Усі погодилися з наявністю високого рівня корупції. Не вдо-
волені медициною, якістю продуктів харчування та низьким рівнем контролю за їх якістю.

“...Якщо взяти борори, якщо взяти зарплати мінімальні й податки, які ми
сплачуємо, – ми не задоволені. ... Я вважаю, що треба міняти систему.” (Ольга)

“...Мене не задовольняє медицина, судова система телефонна, яка була, така і за-
лишилась, комунально-житлове господарство у жуткому стані, освіта.” (Наталя)

“...Я так само не задоволена якістю життя. Чому? Те ж саме: дороги, освіта, важко
молоді знайти роботу. Відповідно малий бізнес повинен розвиватись, давати
робочі місця, а сама система не дає можливості. Все робиться для того, щоб у
нас в Україні не розвивався бізнес. Є країни, де кредити дешеві для підприємців.”

?ЧОМУ

Кредитування вигідне чи в сільському господарстві, чи взагалі. У нас зовсім інша банківська система.” (Ольга) ”

Учасники відзначили ті аспекти, ситуація за якими погіршилася за останні 2–3 роки: зростання інфляції за відсутності збільшення заробітної плати, високий рівень безробіття, зменшення можливостей заощаджень, відсутність надійних інструментів збереження грошових накопичень: «Не знаєш, куди вкладати гроші» – (Оксана), відсутність ефективних реформ у медицині.

Серед причин, чому окремі люди в нашій країні не живуть добре, – неможливість реалізувати себе, відсутність роботи для молоді, непідготовленість молоді після отримання фахової підготовки до практичної роботи, низький рівень пенсій.

Крім того, звернули увагу на зниження загального культурного рівня:

*“...Одна з великих проблем – це рівень освіти і виховання.” (Володимир)
“...І культури людей.” (Олександр) ”*

ХТО?

Ключову роль мають відігравати державні структури: Уряд, Президент, центральні та місцеві органи влади, прокуратура, суди. Важливою є участь людей, громади, громадських організацій.

“...Я вважаю, що кожен українець має почати з себе, відкрити очі, пробудитися, змінити апатію на віру в завтрашній день, залишити своє розчарування та на власному прикладі показати своїм дітям, якого рівня ти досягнув, щоб вони продовжували справу.” (Ганна) ”

ЯК?

Має бути послідовна, зважена, інноваційна державна політика підтримки бізнесу та сприяння його розвитку. Бізнес може допомогти створити такі агенції підтримки бізнесу, навчити, знайти, поділитися своїм досвідом.

“...Мені здається, що при кожній міській раді повинна бути така державна чи не державна, але ж агенція розвитку. А чого не повинно бути? Не повинно бути, що ми насильно зараз будемо великий бізнес змушувати, щоб вони не скорочували персонал, щоб вони тримали людей, які їм не потрібні. Якщо вони їм не потрібні, то це вже не ефективний бізнес. А бізнес повинен бути ефективним. Необхідно забезпечувати диверсифікацію на тих територіях, де є ті підприємства, це в першу чергу. І підтримувати малий і середній бізнес. І тут ми вже повертаємось до того, що треба змінювати законодавче поле. В нинішніх умовах малий та середній бізнес просто не можуть тут виживати. Це корупція, до якої ми повертаємось. Це ефективна робота державних структур, особливо контролюючих, що просто не дають можливості розвиватися бізнес-середовищу. Тут якраз і потрібна підтримка влади...” ”

Висловлювалася думка, що перш ніж робити певні кроки на національному рівні необхідно здійснювати апробацію на рівні локальних експериментів.

Подолати страх та йти проти корупції. Змінити свідомість людей. Ввести покарання за дачу хабара.

Потрібно визначити, куди спрямовувати інвестиції, в які галузі, щоб покращити економічне становище.

Треба забезпечити виконання законів, щоб всі однаково дотримувалися законів.

“...І за недотримання законів треба жорстко карати. А у нас це символічно, аби відкупитись. Як у Китаї: корупціонерам – смертна кара. Люди бояться.” (Руслан) ”

Потрібна реформа внутрішніх справ і судової системи, відновлення довіри людей до органів внутрішніх справ. Треба міняти систему повністю. («Вчитися, дивитися, як працюють за кордоном, брати позитивне щось до нас.»)

КОЛИ?

Переважали думки щодо терміну в 10–15 років як найбільш оптимального в умовах України.

Таблиця Б.6. Представники окремих національних меншин

Ромська спільнота

“...Хотілося би покращити в ромській громаді працевлаштування, поліпшити середню освіту. Забезпечити, надати можливість молодим людям мати все ж таки вищу освіту. Покращити права людини, щоб менше було ксенофобії, дискримінації, расизму.” (м. Ужгород) ”

?ЩО

Для представників ромської спільноти актуальними є питання доступності освіти, можливості поєднання роботи та навчання.

“...У нас большинство людей рождаются рано. Так сложилось. И уже во взрослом состоянии идут, хотят учиться. ... И получается, заочное образование не поддерживают, только стационар. А на стационар нет возможности. Детей-то кормить нужно.” (Сергій, представник ромського населення, м. Одеса) ”

На думку учасників, рівень освіти, загальний рівень культури й навіть рівень письменності серед ромів знизився за останні роки.

У ході дискусії досить часто наводили приклади дискримінації за ознакою національності в навчальних закладах, в медичних закладах, при отриманні державної соціальної допомоги, при працевлаштуванні.

“...От из садочка детей всех приняли до школы, а його не приняли. Ось з чого починається проблема. Вони маленькі. Потім вони не вчаться, не можуть отримати середню освіту, не можуть отримати вищу освіту. Із нашої нації в принципі не може бути депутат у Верховній Раді. А якщо це допуститься, буде рівно все, щоб дітей разом вчили, щоб увагу звертали. В мене дитина вчиться в школі. Я сказав: “Леся, скільки разів тебе визивали до дошки?” Каже: “Ні разу”. І сидить на задній парті. Що дитина може вивчити, якщо сидить на задній парті? Українці так, а цигани сидять позаду і все. От із цього починається. Все це починається з дрібниць. Садочок, школа.” (м. Ужгород)

“...На сегодня не берут в нормальную школу вообще. Есть одна школа, ..., которую называют национальной. Но она не национальная. Это директора и учителя так говорят: “Пойдешь в свою национальную школу”. Там русские. Там нет наших, хотя они из благополучной семьи, которые могут дальше идти учиться. Директора и эти все не хотят брать наших детей.” (Рудольф)

“...Не беруть дітей до школи, бо інші батьки не хочуть, щоб в школі навчалися роми”.

“...Циган відкриває двері – вони кажуть: “Ні, тільки циганів не треба”. Все, абсолютно. На даний час 2% працює. А 98% – не працює.”

“...Ромів беруть тільки прибирати сміття.”

“...У нас ребята, которые имеют высшее образование, не могут устроиться на работу.” (Микола, представник ромського населення, м. Одеса) ”

Для частини ромів є проблема відсутності реєстрації, яка має наслідками неможливість отримувати державну соціальну допомогу.

“...Я живу около 25 лет без прописки. Я не знаю, где её сделать, куда прописаться. Если ты захочешь куда-то прописаться сейчас, надо кому-то платить, чтобы тебя прописали.” (м. Ужгород)

“...Болишь те, що більшість жінок, що не мають реєстрації, не мають можливості отримати грошей на дітей.” (м. Ужгород)

“...Багато жінок не отримують грошей на дітей. Багато людей, які є наразі інваліди, не отримують грошей від держави. Лише тому, що немає реєстрації. І повірте мені, якщо немає реєстрації, то людям дуже складно оформити інвалідність або соціальну допомогу. І ще хотілося б нагадати про те, що навіть однаразові допомоги, які здійснюються, роми не отримують.” (м. Ужгород) ”

Частина учасників вказували на проблему, що не виділяється земля для будівництва житла, відсутні документи на житло та неможливо їх отримати.

“...Мені виділила держава 6,5 соток землі. Це на 10 дітей і 18 онуків. Де папір був, рішення. Але щоб це доробити, треба дуже страшні гроші. Виходить, що можна майже готову хату купити. Я почав ходити і раз, прийшов папір з відмовою. Тобто землю виділили, але потім із міської ради дали відмову. В мене папір є, що відмова. Є про 6,5 соток і про відказ. У мене всі дочки мають по 4–3 дітей. І мені де тепер? Де дітям? Я би хотів, принаймні з 2013 року, щоб хоча б щось виділили сім'ям багатодітним, щоб могли будуватися. Наразі побудували нелегально, оскільки примножуються і документів немає, прописки. Тепер діти наших дітей і так далі, все будуть рости і будуть без документів, прописки, свідоцтв про народження...” (Іван, м. Ужгород)”

Для багатьох гострим є питання нетолерантності суспільства до представників ромської спільноти. Вважають, що засоби масової інформації, журналісти, соціальні мережі мало роблять для формування толерантного ставлення.

“...Пока люди других национальностей в себе не переломят такой тип отношения к ромам, что если цыган или цыганка, то они должны или украсть, или обобрать, вынести всё. Я вам приведу пример: когда сижу в русской любой компании и не говорю о национальности, со мной сидят, всё! А когда спрашивают о национальности, и я говорю: “Ну, цыган, ром”, то сразу такое отношение сразу, что он обманет, обкрадёт. Меняется отношение мгновенно.” (Представник ромського населення, м. Одеса)

“... Боятся на работе сказать, какой они национальности. Никто не знает, они скрывают. Потому что если узнают, кто они такие, их с работы быстро выгонят.”

Низка проблем стосувалася медичної допомоги. Реформою системи охорони здоров'я не задоволені, вважають, що доступність медичної допомоги погіршилась, закрили відділення районної лікарні в селі, залишили лише фельдшерсько-акушерські пункти. Наголошували на відсутності безоплатних медичних послуг, на тому, що «з циган» більше беруть.

“...Забезпечити рівні права, рівні можливості щодо охорони здоров'я. Тому що тут більшість ромів, які лежать у лікарнях, не можуть себе забезпечити ліками. Я беру по моїй бабці, яка лежала нещодавно у лікарні. Щодня 150–200 гривень. Це сплатити може лише та людина, яка має пенсію. Якщо там, де немає пенсії, допомоги по інвалідності, звідки людина зможе закупати ліки? Все за гроші. Укол – за гроші, вата – за гроші. За все платимо. Про що ми говоримо?” (м. Ужгород)”

ЧОМУ?

Учасники наголошували на тому, що рівень життя погіршується, збільшується безробіття, бездоходність, байдужість держави до народу, зростає нестабільність, невпевненість в завтрашньому дні, беззахисність, поширюється бідність.

“...Ми бачимо, все залишається або навіть стає гірше. Бідність, дискримінація не знизилась, а навпаки, збільшується. Не тільки бідність, але і хвороби примножились: туберкульоз...” (Іван, м. Ужгород)

“...Нет доверия к государственным структурам, начиная с судов. Особенно с судов. Это незащищённость человека. Если ты сам себя не можешь защитить, надеяться не на кого.” (Ірина, представник ромського населення, м. Одеса)

“...Нет производства – с этого надо начинать. Нет производства – нет бюджета, нет бюджета – начинаются административные поборы. Нет производства. У нас нет рабочих мест – все закрывается. В Одессе не работает ни одно промышленное предприятие. Все заводы закрыли.” (Микола, представник ромського населення, м. Одеса)”

На думку учасників, однією з причин зменшення уваги до питань ромів та інших національних меншин є те, що у 2010 році в межах адміністративної реформи було

ліквідовано Державний комітет у справах національностей та релігій, а його функції перейшли до Міністерства культури.

Вважають, що Президент особисто має контролювати проблеми рівності прав, у тому числі й для національних меншин. Вважають важливою підтримку та технічну допомогу ООН, ЄС та інших міжнародних організацій.

“... Треба дати можливість самим ромам представляти ромський інтерес в обласній раді, міській та районних.”

Влада має почути думку народу.

Для людей треба організувати інформаційно-освітні заходи з метою підвищення їх освітньо-культурного рівня та обізнаності щодо своїх прав.

Запровадити програми працевлаштування ромів, квотування робочих місць.

Сприяти можливості набуття освіти ромами.

Забезпечити інтеграцію ромів в українське суспільство.

Більшість вказала на термін в 10–15 років.

?ХТО

?ЯК

?КОЛИ

Кримські татари

Учасники обговорювали широке коло питань, але постійно поверталися до проблеми ефективності та професіоналізму влади, корупції та проявів неправової держави. На думку учасників важливими є співпраця влади та опозиції, напрацювання механізму конструктивного діалогу в інтересах людей та розвитку.

“... Если бы из последнего кризиса власть сделала первые шаги для того, чтобы оговорить правильные, извините за тавтологию, правила игры с оппозицией. И может быть подписанный закон о личном голосовании – малая искорка света, хорошо если не погаснет. Надо с чего-то начинать, чтобы хоть чуть-чуть перейти к доверию друг к другу.”

“... На мой взгляд, если каждый из нас задастся таким вопросом, то все скажут, что дело во власти. Почему? Потому что на сегодня власть превратилась в тот самый аппарат, который не даёт возможности для достижения тех или иных целей, которые мы хотим достичь. Я думаю, если проблема с властью, с улучшением её работы, созданием прозрачных механизмов, будет решена, тогда достижение целей будет возможно.”

“... Я бы обозначил три проблемы, три направления, которые в принципе взаимосвязаны между собой и являются актуальными как для Крыма, так и для Украины в целом. Первое – то, что к власти власть имущие относятся как к собственности. Это неправильно. Второе. Не работает принцип разделения властей в Украине и отсутствует их взаимоконтроль, что тоже открывает возможность монополии. И третье – это абсолютное пренебрежение мнением общества. ... общественные процессы практически не влияют на процесс принятия решений властью. И эти взаимосвязанные проблемы должны быть решены в кратчайшие сроки. Иначе власть перестанет быть властью в классическом, если хотите, европейском понимании этого слова.”

Ще одним вузловим питанням, яке тісно пов'язано з низкою інших, є створення умов для самореалізації, зокрема для самореалізації молоді.

“... Мне кажется, нужно начинать с молодёжи, с детей, со школьников, просто давать им возможность самореализоваться, нормально работать, кормить свою семью. Чтобы люди думали о той пользе, которую могут принести обществу, а не о том, как добыть кусок хлеба.”

?ЩО

“...Очень много есть у нас талантливой молодёжи и даже очень конкурентоспособной. Но, к сожалению величайшему, они не могут найти здесь работу, реализоваться и подняться на ноги. И поэтому они умышленно покидают Крым, выезжают за пределы Украины любыми способами. ... выезжают даже и крымские татары, но патриотизм остаётся далеко очень.”

Щодо умов, необхідних для забезпечення самореалізації молоді, то це доступне житло для молодих сімей, доступність кредитів, високоякісна освіта, особливо в сільській місцевості, розширення мережі культурних закладів.

“...Это – дома культуры, библиотеки, детские центры развития творчества и т. д. Это очень важно потому что надо чтобы те, кто закончили вузы, педагоги в сфере начального образования, дошкольного образования могли найти работу не только в городах, а также и в сёлах. То же касается и врачей, и представителей других профессий.”

Були обговорені питання розвитку громадянської активності та формування громадянського суспільства, необхідності будування системи, коли чиновники будуть підзвітні громадянам. Наголошено на необхідності піднімати поінформованість людей про свої права, формувати готовність та навички захищати свої права.

ЧОМУ?

Учасники зазначили певні позитивні зміни за останні роки, які ще потребують закріплення: полегшення візового режиму, можливість студентам отримати європейську освіту, нова редакція закону про громадські об'єднання, наявність міжнародних проектів та фондів, які сприяють вирішенню актуальних питань, наприклад у сфері сільського господарства.

Але соціальні настрої визначаються тими негативними тенденціями, як мають місце, а саме:

- ✓ домінування однієї політичної сили, що вказує на тенденції до авторитаризму, посилює корупцію, спричинює репресії, дискримінацію тощо;
- ✓ ускладнення умов підприємницької діяльності:

“...И как предприниматель я могу сказать, что условия намного ухудшились: это и отдельные законодательные инициативы, и некоторые негласные моменты, когда, так сказать, проявляются лихие девяностые, которые возвращаются, и где-то ущемляют, где-то просят что-то. Работать действительно стало сложнее.”

“...Я тоже от имени частного предпринимательства добавлю, что сумма налогов увеличилась в разы, и это ощутимо сказывается. И очень многие знакомые бизнесмены, которые до этого порядочно выплачивали налоги, сейчас пытаются это увести в тень, как-то спрятать, скрыть, потому что стало тяжелее.”

“...Некоторые продают свой бизнес кому-то, если это мелкий бизнес. Скажу, что до финансового кризиса мы строили стабильно. Сейчас мы уже три года ничего не можем.”

- ✓ відсутність стабільності;
- ✓ погіршення стосунків між народом та владою; відбувається процес монополізації влади та посилення авторитарного ухилу, влада не зацікавлена в розвитку громадянського суспільства та суспільної солідарності;
- ✓ зниження рівня добробуту та купівельної спроможності населення;

“...В условиях Крыма..., что касается крымских татар, при тех показателях дискриминации, при тех показателях безработицы, которая на уровень выше по отношению ко всем другим, это чувствуется ещё больше.”

- ✓ високі ціни;
- ✓ низька якість медичної освіти.

Влада відповідальна за розвиток. Вона має брати на себе повноваження щодо координації та лідерства. Громадські організації мають бути більш активними. Кожна людина має проявляти зацікавленість та небайдужість.

?ХТО
|

Практично кожний з учасників висловив думку щодо необхідності національної стратегії розвитку та ефективного діалогу «влада – народ»;

?ЯК

“...Необхідно враховувати думку людей.”

Червоною стрічкою пройшла проблема викорінення корупції та створення рівних можливостей незалежно від національної належності, зокрема забезпечення доступу до влади представників національних меншин.

Під час дискусії панували думки щодо необхідності забезпечення виконання положень, гарантованих Конституцією: забезпечити роботу, житло, доброякісну освіту, безоплатну медицину.

Важливими аспектами є підтримка молоді, забезпечення стабільності цін та сприяння розвитку бізнесу:

“... Влада не має заважати бізнесу.”

Пропонувалася ідея доступності освіти як в Україні, так й за її межами. Запровадження стипендій для талановитої молоді, для людей з обмеженими можливостями.

Переважали думки щодо терміну в 10 років, зважаючи на узгоджений погляд, що діяти треба швидко, робити зміни в такі терміни, щоб життя наступного покоління вже було краще.

?КОЛИ

“...Внутри единого общества, в данном случае – украинского, есть много вызовов, которые присущи одной части или нескольким составляющим этого общества, в частности, допустим, крымским татарам. Эти вызовы требуют каких-то срочных решений. А что касается стратегических целей и задач, они могут быть сформулированы более чем на десять лет, может быть, на двадцать пять лет. Но внутри этой стратегии, если мы говорим о расписании каких-то тактических целей, инструментария.” (Чоловік, представник кримських татар, м. Симферополь)”

Таблиця Б.7. Громадські об'єднання

Профспілки

ЩО?

Більшість учасників дискусії звертали увагу на тісний зв'язок різних сучасних проблем, на неможливість вирішувати окремі питання без прив'язки до інших. Серед першочергових цілей зазначені:

- ✓ зменшення соціальної несправедливості в розподілі результатів економічної діяльності;
- ✓ формування довіри до держави;
- ✓ ротація влади;
- ✓ реальна боротьба з корупцією;
- ✓ легалізація прибутків підприємств та доходів населення.

Наголошувалося, що модернізація виробництва має допомогти у вирішенні проблеми з бідністю, а це, у свою чергу, зніме багато інших проблемних питань. Без модернізації виробництва неможливо підвищити ефективність праці, ефективність економіки, темпи економічного розвитку. Головна мета – подолати бідність працюючих. Забезпечити гідний рівень оплати праці, щоб вистачало не лише на існування, а й на розвиток, відтворення, лікування тощо.

Необхідно відпрацювати та впровадити механізми відповідальності влади перед країною, перед народом; забезпечити відповідальність роботодавців перед суспільством.

Серед найпріоритетніших питань – забезпечення гідної праці, запровадження підготовки та перепідготовки професійних кадрів на робочому місці, розвиток громадянського суспільства.

ЧОМУ?

Немає стратегії розвитку. Влада та великий бізнес орієнтовані на свої інтереси, не вміють та не хочуть забезпечувати інтересів більшості громадян:

“...В Україні відбувається складний процес деморалізації суспільства, поглиблення бездуховності, соціальної несправедливості, посилення тотального правового нігілізму.” (Сергій Кондрюк, заступник голови Федерації профспілок України)”

Професійно-технічні училища готують потенційних безробітних, оскільки підготовка відбувається на застарілому обладнанні.

Наразі, одним із генераторів поширення бідності, як не дивно, є працююча людина.

“... Мне кажется, что корень зла лежит в дискриминации человека труда. То есть повышение моральной и материальной престижности общественно полезного труда могло бы решить очень много проблем. Это и пенсии, это и бедность, это и криминальная ситуация, это и здоровье нации. Если подавляющее большинство населения имело бы возможность получать моральное и материальное удовлетворение от честно выполненной, общественно полезной работы, то колоссальное количество проблем было бы разрешено. Где взять ресурсы? Через уменьшение коррупции, теневой экономики или другие механизмы – над этим надо думать.” (Заступник керівника департаменту Федерації профспілок України)”

ХТО?

Держава, Президент, влада, роботодавці. Державна політика має визначати пріоритети та знаходити ресурси для підтримки визначених пріоритетів розвитку.

Необхідна солідарність держави, роботодавців та профспілок, щоб забезпечити гідні умови праці.

ЯК?

Дотримання законів, виконання чинного законодавства всіма, важливість соціального діалогу та соціального консенсусу.

“...Певні ініціативи, з якими федерація профспілок виходила тривалий час до роботодавців, міністерства соціальної політики, – повернутися до формування якихось соціальних стратегій, – нарешті віднайшли свою підтримку. І новий міністр соціальної політики підтримала таку ініціативу. Наразі створена робоча група, що займається формуванням проекту концепції соціального розвитку. Ця концепція поки що орієнтована на період до 2023 року.” (Сергій Кондрюк, заступник голови Федерації профспілок України)

“...Ефективний розвиток і реорганізація потенціалу: капіталу, праці, держави. Це має бути динамічний союз, якщо ми кажемо про те, щоб досягти розвитку. Якщо кажемо про те, що цей розвиток має бути динамічним, швидким. Без такого союзу нам не обійтися. І тоді проситься друга складова – розвиток соціального діалогу і колективних суспільних процесів. Просто забезпечення соціального розвитку, закон же є прийнятим державою. Але головне – яким чином цей діалог буде впливати на суспільні процеси і на розвиток суспільства.” (Сергій Українець, заступник голови Федерації професійних спілок України)

“... Не потрібно боятися модернізації. Просто ми повинні розуміти принципи світові. А мова буде йти про перенавчання, навчання протягом життя. Для того, щоб ті люди, яку будуть, могли знайти себе.”

Переважала думка щодо терміну в 10 років, удвічі менше підтримали термін в 15 років.

?КОЛИ

Громадські організації

Залежно від спрямованості громадських організацій, які взяли участь у консультаціях, варіюють найактуальніші цілі розвитку в середньостроковій перспективі.

Спрямованість ГО та їх кількість	Найактуальніші цілі (у дужках вказано кількість респондентів, які відмітили відповідну ціль)
Право-захисна – 9	Забезпечення соціальної рівності (6)
	Забезпечення права на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту самої людини та її сім'ї (5)
	Забезпечення права отримати освіту рідною мовою (5)
Жіноча – 7	Попередження ксенофобії, стигматизації та дискримінації громадян за будь-якою ознакою (4)
	Забезпечення трудових прав, у тому числі права на працю та свободу праці (3)
	Забезпечення права на справедливі умови праці, у тому числі – на 8-годинний робочий день, на рівну оплату праці за роботу рівної цінності (3)
	Забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу (3)
	Забезпечення права на освіту (3)
Екологічна – 7	Забезпечення права на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту самої людини та її сім'ї (4)
	Забезпечення права на житло (4)
	Забезпечення права на справедливі умови праці, у тому числі – на 8-годинний робочий день, на рівну оплату праці за роботу рівної цінності (3)
	Забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу (3)
	Попередження ксенофобії, стигматизації та дискримінації громадян за будь-якою ознакою (3)

?ЩО

Молодіжна – 7	Забезпечення права на соціальний захист, соціальне забезпечення (3)
	Забезпечення соціальної рівності (3)
	Забезпечення соціальної справедливості (3)
	Забезпечення права отримати освіту рідною мовою (3)
	Забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу (3)
Релігійна – 4	Забезпечення права на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту самої людини та її сім'ї (2)
	Забезпечення права отримати освіту рідною мовою (2)
Робота з людьми з особливими потребами – 5	Забезпечення права на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту самої людини та її сім'ї (3)
	Забезпечення соціальної рівності (3)
	Попередження ксенофобії, стигматизації та дискримінації громадян за будь-якою ознакою (3)
Робота з дітьми – 6	Забезпечення права на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту самої людини та її сім'ї (4)
	Забезпечення права на житло (4)
	Забезпечення права на справедливі умови праці, у тому числі – на 8-годинний робочий день, на рівну оплату праці за роботу рівної цінності (3)
	Забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу (3)
	Попередження ксенофобії, стигматизації та дискримінації громадян за будь-якою ознакою (3)
Робота з людьми похилого віку – 5	Забезпечення права на житло (4)
	Забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу (4)
	Забезпечення соціальної справедливості (4)
ВІЛ-сервісна – 7	Забезпечення права на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту самої людини та її сім'ї (6)
	Забезпечення права на житло (4)
	Забезпечення соціальної рівності (4)
ЛГБТ – 4	Забезпечення права на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я та добробуту самої людини та її сім'ї (4)
	Забезпечення соціальної рівності (2)
Сприяння розвитку громадянського суспільства – 1	Забезпечення трудових прав, у тому числі права на працю та свободу праці
	Забезпечення права на житло

Загалом за результатами он-лайн консультацій найпріоритетнішими цілями були названі:

- ✓ забезпечення права на необхідний життєвий рівень;
- ✓ забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу;
- ✓ забезпечення права на житло;
- ✓ забезпечення права на соціальний захист, соціальне забезпечення;
- ✓ забезпечення екологічної сталості;
- ✓ забезпечення участі громадян у прийнятті рішень;
- ✓ забезпечення права на освіту;
- ✓ забезпечення соціальної справедливості, соціальної рівності;
- ✓ забезпечення сталого економічного розвитку.

Серед пріоритетів, за якими мають бути сформовані спільні глобальні правила та цілі, лідирують:

- ✓ розв'язання конфліктів та їх попередження;
- ✓ дотримання прав людини;
- ✓ забезпечення демократії та прозорості управління;
- ✓ екологічна сталість та безпека;
- ✓ покращення здоров'я та доступність медичної допомоги;
- ✓ соціальний захист;
- ✓ скорочення нерівності;
- ✓ доброякісне харчування та продовольча безпека;
- ✓ економічний розвиток, вкладання інвестицій.

Серед груп населення, яким потрібна підтримка держави, пріоритет віддано інвалідам, літнім людям, ветеранам війни та сім'ям з дітьми. Залежно від спрямованості діяльності ГО пріоритети щодо державної допомоги цільовим групам населення дещо варіюють.

Верстви населення, які найбільше потребують допомоги держави, відповідно до напрямів діяльності громадських організацій

Спрямованість ГО та їх кількість	Зазначені верстви населення, які найбільше потребують допомоги держави (у дужках вказано кількість респондентів, які відмітили відповідну верству)
Правозахисна – 9	Інваліди (9); літні люди (8); сім'ї з дітьми (7)
Жіноча – 7	Інваліди (5); літні люди (4); ветерани війни (4)
Екологічна – 7	Літні люди (7); інваліди (7); ветерани війни (7)
Молодіжна – 7	Літні люди (5); інваліди (5); ветерани війни (5)
Релігійна – 4	Літні люди (4); інваліди (4); ветерани війни (3)
Робота з людьми з особливими потребами – 5	Сім'ї з дітьми (4); літні люди (3); інваліди (3); ветерани війни (3)
Робота з дітьми – 6	Літні люди (5); інваліди (5); ветерани війни (4)
Робота з людьми похилого віку – 5	Літні люди (5); інваліди (5); ветерани війни (4)
ВІЛ-сервісна – 7	Літні люди (6); інваліди (5); ветерани війни (4)
ЛГБТ – 4	Інваліди (4); ветерани війни (4); літні люди (3); сім'ї з дітьми (2); безробітні (2);
Сприяння розвитку громадянського суспільства – 1	Безробітні

Найважливішою сучасною проблемою більшість вважає глобальний економічний спад, поглиблення прірви між бідними та багатими, а також бідність, нестачу їжі й питної води.

Найважливішим пріоритетом для розвитку України на найближчі 15–20 років представники ГО визнали подолання корупції.

Представники громадських організацій рівною мірою покладають відповідальність за вирішення проблем нерівності в Україні на органи влади та громадські організації, а також вважають, що до цього мають залучатися й політичні партії, український бізнес, об'єднання роботодавців і міжнародні організації.

Щодо впливу на зростання економіки, то ключову роль представники громадських організацій відводять українському бізнесу, Уряду, громадським організаціям, місцевим органам влади та міжнародним фінансовим структурам.

Більше половини представників ГО, які взяли участь у консультаціях, наголошують на необхідності в поточний час швидких змін, навіть якщо це вимагатиме радикальних дій (60%). При цьому панівними термінами стратегічного планування визначено терміни в 10 та 15 років.

?ХТО

?КОЛИ

Таблиця Б.8. ЛГБТ-спільнота

ЩО?

Учасники дискусії серед пріоритетів розвитку зазначили покращення роботи влади, забезпечення прав людини та боротьбу з корупцією, хоча розмова стосувалася суттєво більш широкого кола питань.

Одним із головних напрямів учасники визнали подолання нерівності. Розмова почалася з гендерної нерівності. Необхідно більш активно залучати жінок до участі в політиці, у прийнятті рішень, діяльності у керівних органах.

Висловлені думки щодо доцільності розпочати в українському суспільстві розмову про трансгендерних людей, їх права та потреби.

Висловлений погляд щодо нерівності у сфері релігії. Наведені приклади, коли від влади, її позиції залежить підтримка та увага до тієї чи іншої конфесії. Сформульована позиція, що так не має бути: держава не повинна нав'язувати вибір тієї чи іншої конфесії, а має створювати рівні умови.

Міркування щодо економічного розвитку, зайнятості було розпочато з проблеми невідповідності професійної підготовки потребам ринку праці. Серед нагальних кроків визначені такі: створення робочих місць; упровадження інноваційних технологій, у тому числі альтернативних екологічно чистих технологій, інформаційних технологій; підвищення рівня оплати праці; детінізація заробітної плати.

“...Більше того, вони (робочі місця та розвиток нових технологій) взаємопов'язані. Тобто без залучення зовнішніх інвестицій та розвитку у нас не буде нових робочих місць, зменшення майнової нерівності і так далі. Залучення інвестицій можливо тільки за умов політичної благонадійності України для світового співтовариства і при довірі до України з боку іноземних країн, урядів, організацій. А для цього потрібно, в тому числі, покращення демографічної ситуації, боротьба із корупцією. Тут все пов'язано у клубок. Без вирішення одного з цих питань ви не зможете розв'язати інші.”

Жвава дискусія точилася щодо нагальних кроків у сфері медицини. Реформі системи охорони здоров'я надана негативна оцінка.

“...Коррупция, она настолько разъедает, что любая реформа будет буксовать. Мне кажется, что здесь проведение реформ, когда в стране происходят такие подвижки, не приводит к изменению. Это приводит к ухудшению ситуации. Что происходит сейчас, когда мы приходим и вдруг узнаем, что было 5 поликлиник, а стало 4. И куда-то наши карточки переехали. Мы даже вообще не знаем, что поликлинику сократили. ...Это страшно, люди действительно напуганы.” (Представник ЛГБТ)

На думку учасників, треба переходити до страхової медицини, обравши прийнятну для України модель та обґрунтувавши її, зробити прозорими державні закупівлі, слід окреслити чіткі вимоги до лікарів (що надасть можливість визначити доброякісні та неякісні послуги), підвищити якість медичної освіти та перепідготовки, оновити і осучаснити обладнання медичних закладів.

“...Я б на место руководителей ставил бы людей, которые не связаны с аффилированными бизнес-структурами. Это нужно очень четко понимать и прописывать как требования к людям, занимающимся реформой.”

“...По поводу квалификации врачей. Я и моя семья столкнулись с этим на живом примере. Врач есть, вроде бы, не плохой. Но компетенция оставляет желать лучшего. И, конечно же, я бы повысил ответственность врача за диагноз, неправильное лечение и так далее. Не так просто, чтобы все сходило с рук. А чтобы действительно врач мог лишиться лицензии и так далее. Чтобы он был специалистом, а не просто ходил на работу, зарабатывал деньги, здоровался со всеми.”

“...Во многих клиниках недостаточное количество новой техники, которая могла бы помогать специалистам в постановке правильного диагноза.”

Окремою темою розгляду було сприйняття представників ЛГБТ іншими людьми. В українському суспільстві панують негативний образ ЛГБТ та нетолерантне ставлення до них.

“... ЛГБТ в нашем обществе стараются не замечать: ни в церкви, ни в обществе. Их как бы нет. А если они есть, то они плохие, им нужно меняться, становиться нормальными.”

“...Я думаю, тут нужно вести работу со СМИ, потому что большинство людей видит мир через телевизоры, компьютеры и так далее. Государство должно выступать с определенными законодательными посылами. И какие-то значимые общественные лидеры, хотя таких очень сложно найти в Украине. Сами люди должны это показывать.”

“...Вообще сексуальное образование нужно. Не только в ВУЗах, старших классов, а и в средней школе, ... в каких-то маленьких завуалированных или игровых формах это надо объяснять. Говорить о том, что есть еще и другие.”

“...Формирование толерантности, надо смотреть на это с точки зрения сексуального образования.”

“...Я хотел сказать, что, действительно, с формированием какого-либо позитивного образа ЛГБТ нужно быть очень осторожным. И не стоит спешить. Но мы же говорим сейчас о 25 годах.”

Учасники відзначили необхідність більше уваги приділяти питанням сексуальної культури молоді, зазначили низький рівень обізнаності суспільства щодо ВІЛ-інфікування та проблему дезінформації щодо шляхів ВІЛ-інфікування і засобів індивідуального захисту.

“...Мне хотелось затронуть то, что среди молодых МСМ очень острой проблемой стоит дезинформация. Очень часто многие, кого спрашивают о ВИЧ/СПИДе, говорят, что его не существует.”

“...Существует неправильная точка зрения: презервативы пропускают ВИЧ.”

“...Продолжают использовать незащищенные практики секса, очень сильно дезинформированы. Присутствует очень много того, что не является правдой, среди молодых МСМ.”

Відповідно до критичного аналізу трансформаційних процесів, учасники висловили такі тези:

- ✓ Погіршується рівень знань, які дає загальноосвітня середня школа.
- ✓ Відбувається радикалізація поглядів, особливо серед молоді та в соціальних мережах:

“... Я відчуваю, що за останні рік-два, у людей радикалізуються погляди... Вони стають більш категоричними у деяких речах. І наростає певна напруженість. Я особисто це відчуваю.”

- ✓ Державна система управління стала бюрократизованою, неправдивою, інформації надається більше, проте її якість викликає великі сумніви.
- ✓ Управління не стало публічним. Створюється видимість діалогу, але влада не враховує думки тих, кого не хоче чути.
- ✓ Ті, хто при владі не усвідомлюють, що їх призначення – обслуговувати населення.
- ✓ Немає структурних змін. Відбуваються лише бутафорні зміни в назвах та конфігураціях міністерств.
- ✓ Соціальні ліфти не працюють.
- ✓ Різко зростає розшарування між бідними та багатими.

“...Я хотел бы добавить о таком важном аспекте, как законодательное лоббирование антидемократических законопроектов. Как все мы знаем, 2 октября в первом чтении принято Закон 8711 о запрете пропаганды гомосексуализма. Плюс пытались принять закон, который фактически вводил цензуру. И, мне кажется, происходит переключение интереса общества от социальных проблем. Посмотрите на наши дороги, на все вокруг. Находят врага – ЛГБТ, во всем виноваты они.”

“...Закрытость управления, нечестность, социальная несправедливость. И все мы видим масштабы коррупции, которые выросли. Они реально выросли. И си-

?ЧОМУ

туація в державному апараті погіршується. Відповідно, це все відображається на Україні. І ось ці всі зовнішні фактори – зовнішній ринок став трохи іншим, він став суворішим. Нашу металургію вже не купують, хімічна промисловість теж занепадає. Зовнішні є помилки, і багато внутрішніх. Наприклад, штучне підтримання доллара. Вони всі склалися.”

“...Я хотів сказати, що влада дистанціювалася, вона непрозора, стала більш закритою. З економічних питань, що мені хотілося б сказати? Мінус в тому, що як би не крути, але життя стало дорожче. Виникає великий розрив у житті, який дорожчає, і того доходу, який отримується громадянами. Найбільш вразливі групи – вчителі, медики, малозабезпечені сім'ї. Це ті люди, які відчувають на собі цей мінус. І я так же можу входити в вразливу групу. Я відчуваю це на собі, життя стало дорожче.”

ХТО?

Для вирішення нагальних проблем потрібні комплексні зусилля: влада, Уряд, Президент, громадські організації, самі люди:

“...Ті організації, які працюють з ВІЧ, зараз набагато вище в своєму організаційному потенціалі. Це суспільство, яке має справу з проблемою ВІЧ, набагато єдиніше, ніж просто правозахисне рухання в цілому.”

ЯК?

Узгоджена думка базується на усвідомленні, що лідерство має належати об'єднанням громадян, що є потреба у зміцненні суспільної солідарності. Якщо буде сильне громадянське суспільство, то воно буде контролювати прояви корупції, гендерні питання, майнове розшарування тощо.

Потенційним ресурсом є використання можливостей соціальних мереж.

“...Безумовно, спілкування в Інтернеті не замінює особистих контактів і солідаризації окремих людей. Для цього повинні працювати громадські об'єднання, соціальні служби, державні служби. Можливо, потрібна більша кількість освітніх чи дозвільних програм для молоді. Наприклад, курс вивчення іноземних мов. Щось таке, щоб одночасно було і всім цікаво, і підвищувало загальний рівень людини, яка в цьому бере участь. Варто організувати певні лекторії, дискусійні клуби, зустрічі. Для того, щоб люди могли зустрічатися, створювати контакти, утворювати певні спільноти – неформальні і так далі, що надалі, можуть перерости у формальні.”

На думку учасників, зараз настав час радикальних та реальних реформ у всіх сферах. При цьому ті люди, що відповідають та впроваджують реформи, мають бути незалежними і підпорядковуватися напряму голові держави. Це дозволить вирватися з замкнутого кола.

Має працювати система контролю за дотриманням законів усіма, незалежно від соціального статусу.

Важливим є впровадження нових технологій.

КОЛИ?

Більшість визначили термін 10 років для досягнення цілей розвитку.

“...Планировать лучше на небольшой кусочек времени. Потом сделать еще одно планирование на небольшой кусочек времени. Идти небольшими шагами к той большой цели, о которой мы говорим.” (Ігорь)

“... Зная Украину, можно предположить, что если ставить цели на большие сроки, то у нас, как обычно, только все начинает догоняться за последние пару лет. Первое время просто никто ничего не делает.”

“...15 лет, мне кажется, многовато, поскольку много инноваций реализуется в мире. Происходит очень сильное и резкое изменение ситуации, какие-то глобальные перемены. Достаточно сильно меняется обстановка в Африке и странах, которые быстрыми темпами развиваются. Посмотрите на глобальные проблемы, демографические проблемы. Я думаю, что на сегодня, поскольку мир достаточно глобализован, 10 лет – это значительный срок, который может показать, по крайней мере, тенденции. Думаю, что 10 лет будет достаточно.” (Олег)

УКРАЇНА ПІСЛЯ 2015 РОКУ:
**МАЙБУТНЄ,
ЯКОГО МИ ПРАГНЕМО**